

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

**ANADOLU SAHASI TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE DİNÎ
MOTİFLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Sinan Gönen

Halil Bunsuz

114201001002

Konya – 2015

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil BUNSUZ		
	Numarası	114201001002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktor ☐		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sinan GÖNEN		
	Tezin Adı	Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler Üzerine Bir Araştırma		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “*Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı bu çalışma 25/06/2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Doç. Dr. Sinan GÖNEN

Danışman ve Üyeler
Danışman

İmza
[Signature]

Doç. Dr. Mustafa TOKER

Üye

[Signature]

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YASTI

Üye

[Signature]

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil BUNSUZ	
	Numarası	114201001002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tezin Adı	Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler Üzerine Bir Araştırma	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

İÇİNDEKİLER

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu.....	II
Bilimsel Etik Sayfası	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	XI
SUMMARY	XII
ÖN SÖZ	XIII
GİRİŞ	1
I. HALK HİKÂYELERİNE KISA BİR BAKIŞ	1
II. HALK HİKÂYELERİNİN ÖZELLİKLERİ	3
A. Şekil Özellikleri	3
1. Hikâye Anlatımının Genel Özellikleri	3
2. Hikâyelerin Başlangıcı ve Bitişi.....	5
3. Hikâyelerin Dili.....	5
4. Hikâyelerin Uzunluğu	5
5. Halk Hikâyelerinde Anlatıcının Faktörü	6
6. Dinleyiciye, Okuyucuya ve Yazana Dua.....	10
7. Halk Hikâyesinin Anlatıcıları.....	10
8. Halk Hikâyelerinin Bitişi	11
9. Kahramanların Yardımcıları	11
10. Gerçekleşen Dualar	11
11. Halk Hikâyelerinde Mekân	12
TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE İSLAMİ MOTİFLERİN İNCELENMESİ ...	14
I. Esmâ-i Hüsnâ.....	14
A. Gafur	14
B. Kadir	15
C. Gani	15
Ç. Kerim.....	16
D. Settar	17
E. Celil	17
II. PEYGAMBERLER.....	18

A. Hz. Muhammet	18
B. Hz. Süleyman	19
C. Hz. Yusuf.....	19
Ç. Hz. Musa	20
D. Hz. Yakup	21
E. Hz. Üzeyir	21
F. Hz. İsa	22
G. Hz. İdris.....	23
Ğ. Hz. Yunus.....	23
III. KUTSAL KİTAPLAR	25
A. Dört Büyük Kitap.....	25
B. Kuran-ı Kerim	26
C. İncil	27
IV. ABDEST ALMA.....	29
V. NAMAZ	30
A. Sabah Namazı	31
C. İkinci Namazı	32
Ç. Akşam Namazı.....	32
D. Yatsı Namazı.....	32
E. Şükür Namazı	33
F. Cuma Namazı.....	33
G. Bayram ve Bayram Namazı	34
Ğ. Hacet Namazı.....	34
H. Kaza Namazı.....	34
VI. DİNİ MEKÂNLAR	36
A. Cennet.....	36
B. Cehennem.....	37
C. Cami.....	38
Ç. Kâbe.....	38
VII. DİNİ ZAMANLAR.....	40
A. Bayram	40
B. Perşembe Gecesi	41

C. Cuma Gecesi	41
Ç. Berat Gecesi	41
D. Kadir Gecesi.....	42
E. Mahşer Günü	42
F. Kâlû Belâ	43
VIII. KADER	44
A. Kadere Razı Olma	44
B. Kadere İsyan Etme	46
IX. ÜÇ, YEDİ VE KIRK RAKAMLARI	48
A. Üç Rakamı.....	48
B. Yedi Rakamı.....	48
C. Kırk Rakamı	49
X. SADAKA VERME, HAYIRDA BULUNMA	50
A. Yeme-İçme	50
B. Para, Giyinme Kuşanma	51
C. Yol, Köprü, Çeşme ve Han Yaptırma	51
XI. HACCA GİTME.....	52
XII. KURAN-I KERİMDE GEÇEN SURELER SURELER	53
A. Fatıha.....	53
B. İhlas.....	54
C. Yasin	54
XIII. AYETLER VE HADİSLER	55
A. Ayet.....	55
B. Hadis-i Şerif	55
XIV. KURBAN KESME / ADAKTA BULUNMA	57
XV. İSLAMİ ŞAHSİYETLER.....	58
A. Pirler, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar ve Dervişler.....	58
B. İmâm-ı Â'zam	59
C. Hz. Hızır	60
C. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin	61
Ç. Hoca, Müftü ve Kadı.....	62
D. Hz. Meryem.....	63

E. Veysel Karani.....	64
XVI. TAYY-İ MEKÂN VE TAYY-İ ZAMAN MOTİFİ.....	65
XVII. DİNİ SÖZ KALIPLARI	66
A. İnşallah	66
B. Allah Razi Olsun.....	66
C. Allah Ne Muradın Varsa Versin	66
Ç. Allah Bereket Versin	67
D. Allahaismarladık	67
E. Tanrı Misafiri.....	67
F. Hikmet-i Hüda	68
G. Allah Sana Uzun Ömürler Versin	68
H. Allah’tan Hayırlısı.....	68
I. Allah’ını Seversen	68
İ. Maşallah	68
J. Allah Aşkına	69
K. Allah’tan Korkmaz	69
L. Selamet İsteme	69
M. Vermeyince Hâlk Neylesin Mahlûk	70
N. Tevekkeltü Ala’llâh	70
O. Bir İman Ehli Yok Mu?	70
Ö. Allah Yardımcısı Olsun	71
P. Allah Bilir	71
R. Allah’ın Emri Peygamber’in Kavli.....	71
XVIII. HELALLEŞME	72
A. Ailesiyle Helalleşme.....	72
B. Eş Dost İle Helalleşme	73
XIX. KABİR ZİYARETİ	74
XX. SELAM VERME / SELAM ALMA	75
XXI. DUA	76
A. Başkasına Yapılan Dua.....	76
B. Kişinin Kendisi İçin Yaptığı Dua	77
C. Anne Baba Duası	78

Ç. Kabul Olunan Dua	78
D. Okuyucuya Dinleyiciye Dua	78
XXII. BEDDUA.....	80
A. Sevgililerin Arasını Açanlara Beddua	80
B. Kahramana Yapılan Beddua.....	81
C. Mekâna Yapılan Beddua	82
XXIII. RÜYA	83
A. Rüya Görme, Gördüğü Rüyaı Anlatma	83
B. Rüya Yorumlama	84
C. Gerçekleşen Rüya.....	85
D. Rüyaada Haber Verme	85
XXIV. YEMİN ETME.....	86
XXV. BÜYÜ, SİHİR, TILSIM ve MUSKA YAPMA VEYA YAPTIRMA.....	88
A. Büyü.....	88
B. Sihir.....	88
C. Tılsım	89
D. Muska	90
XXVI. TÜRBE YAPTIRMA ve TÜRBE ZİYARETİNDE BULUNMA.....	91
XXVII. ŞÜKÜR ETME	92
A. Zor Bir Durumdan Kurtulunca, Bir Zorluğu Aşınca Şükür Etme	92
B. Kişiler Birbirine Kavuşunca Şükür Etme	93
C. Bir Nimete Erişince Şükür Etme	93
Ç. Bulunduğu Duruma Şükür Etme	93
XXVIII. BÜYÜK MELEKLER.....	94
A. Cebrail	94
B. Azrail	95
XXIX. RUHANİ VARLIKLAR.....	97
A. Şeytan	97
B. Huri-Gılmân.....	98
C. Melek	99
XXX. NİKÂH KIYMA	100
XXXI. DİNİ AÇIDAN KÖTÜ GÖRÜLEN KİŞİSEL ÖZELLİKLER.....	101

A. Benlik-Kibir	101
B. Hırsızlık	101
C. Gıybet	101
Ç. Kul Hakkı.....	102
D. Günahkâr	102
E. İsyan.....	102
F. Namaz Kılmama	102
XXXII. DİĞER DİNİ MOTİFLER.....	103
A. Lailaheillah	103
B. Ölü Yemeği.....	103
C. Zikrullah	103
Ç. İyilik Yapma	103
D. Süt Hakkı	104
E. Kitaba Bakma	104
F. Tevekkül	104
H. Hakkın Rahmeti	105
I. Tebliğ	105
İ. Tövbe Etme ve Tövbekâr Olma	106
J. Güzel Ahlakı Övme	107
K. Besmele Çekme.....	107
L. İsm-i Azam Duası	108
M. Tefekkür Etme	108
N. Salavat-ı Şerife.....	108
O. Haremlik Selamlık	109
Ö. Köle Azad Etme.....	109
P. Mevlit Okutma	110
R. Allah Rızası	110
S. Peygamber Aşkı	110
T. Tarikat.....	110
U. Namaz Kılmaya Teşvik.....	110
Ü. Ölümü Anmak	111
V. Fakir Fukaranın Hakkını Bilme	111

SONUÇ	112
BİBLİYOGRAFYA	114
EK: ÇALIŞMAMIZDA KULLANDIĞIMIZ HALK HİKÂYELERİNDE YER ALAN DİNİ MOTİFLER	119

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil BUNSUZ		
	Numarası	114201001002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sinan GÖNEN		
Tezin Adı		Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler Üzerine Bir Araştırma		

ÖZET

Türk halk edebiyatı, yüzyıllardır bu milletin tüm duygu ve düşüncelerine çeşitli sözlü ürünlerle tercüman olmuştur. Öyle ki halk edebiyatı, her yaştan ve cinsiyetten kişilere hitap eden ürünlere sahiptir. Bu ürünler arasında bulunan halk hikâyeleri de büyük bir öneme sahiptir. Çünkü halk hikâyeleri anlatıma dayanan bir türdür. Bu hikâyelerde genel olarak aşk ve kahramanlık konuları işlenir.

Milletimiz tarih sahnesinde var olduğu günden beri bu konulara büyük bir ilgi göstermiştir. Hikâyeleri, özellikle dinlemeyi ve okumayı çok sevmiştir. Bu çalışmada Anadolu sahası Türk halk hikâyelerinde yer alan dinî motifler incelenmiştir.

Hikâyelerde tespit edilen dini motifler ana ve alt başlıklar halinde tasnif edilmiştir. Bu başlıklarda motiflerin tanımları verilmiştir. Daha sonra bu motiflerin hikâyelerde nasıl kullanıldıkları gösterilmiştir.

Çalışmamızda hikâyelerde daha çok İslami motiflerin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda gerek âşıkların gerekse anlatıcıların hikâyelerde İslami motifleri eğitici ve öğretici bir şekilde kullandıkları görülmüştür.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Halil BUNSUZ		
Numarası	114201001002		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı		
Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sinan GÖNEN		
Tezin İngilizce Adı	A Research on Religious Motifs in Turkish Folk Narratives Anatolia Area		

SUMMARY

Turkish folk literature has been interpreter of this nation's all the thoughts and feelings with oral products in several centuries. So that, folk literature has the product which appeal to people of all ages and sexes. Folk stories that found in these products have also great importance. Because folk stories are kinds of based expression. In generally, love and heroism of issue are processed at this story.

Our nation is tremendous interest showed in this issue since it was there on the stage of history. Especially, listening and reading of stories are liked. In this study, religious motifs were examined that in the Anatolian located Turkish folk stories.

The religious motifs are detected in the story have been classified into main and sub-headings. The description of motifs is given in this topics. Later, how these motifs used has been shown in the stories.

In our study, it was mostly found Islamic motifs in the sories. At the same time, Islamic motifs were used as educational and tutorial are shown at poet and narrator's stories.

ÖN SÖZ

Halk edebiyatı, yüzyıllardır bu milletin tüm duygu ve düşüncelerine çeşitli ürünleri ile tercüman olmuştur. Öyle ki halk edebiyatı, her yaştan ve cinsiyetten kişilere hitap eden ürünlere sahiptir.

Masal ve ninni gibi ürünler, çocuklara hitap ederken efsane, destan ve halk hikâyesi gibi ürünler her yaştan kesime hitap etmiştir. Fakat geldiğimiz noktada, çok zengin ve kıymetli bir içeriğe sahip olan halk edebiyatı, teknolojinin kendisini zayıf kılan tüm etkilerine olanca gücüyle tek başına direnmeye çalışmaktadır.

Halk edebiyatının bu kutlu mücadelesinde, halk edebiyatına yürekten bağlanarak milletimiz açısından taşımış olduğu önemin farkında olan biz halk edebiyatı öğrencilerine, çok büyük görevler düşmektedir. Bu sorumluluğu omuzlarında tüm ağırlığıyla hisseden bir halk edebiyatı öğrencisi olarak öteden beri ilgi duyduğumuz halk hikâyeleri üzerinde bir çalışma yapmaya niyetlendik. “Anadolu Sahası Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler” ismini vermiş olduğumuz bu çalışmamıza başlarken doğrusu bu kadar zorlanacağımızı tahmin etmemiştik.

Çünkü halk hikâyelerinin sanıldığından çok daha fazla İslami motiflere sahip olduğunu gözlemledik. Bu zengin içerik, bizleri mutlu ederken yazıya geçirilmediği veya hafızalardan silindiği için tamamen veya kısmen kaybolduğunu tahmin ettiğimiz halk hikâyelerine de üzülmekten edemedik. Çünkü halk hikâyeleri, İslami motifleri son derece zengin bir şekilde içinde barındırmaktadır. Öyle ki, İslamiyetin ve imanın şartlarında başlayarak yine İslamiyet’in temel unsurlarına (Abdest, kul hakkı, şükür namazı vb.) kadar çeşitli motifleri halk hikâyelerinde bulabilmek mümkündür.

Bu anlamda ulaşabildiğimiz tüm halk hikâyelerini, arkeolojik kazı çalışması titizliğinde incelemeye çalıştık. Çünkü hikâyeler içerisinde geçen ve İslami dayanağı olan sadece bir kelime bile (Bismillah, Maşallah, Tefekkür, İman, Allah korkusu vb.) bizim için çok kıymetliydi. Görmüş olduğumuz İslami motifleri, her hikâyeden cımbızla çekip aldık.

Biz bu çalışmamızda öncelikle örneklem mahiyetinde ulaşabildiğimiz halk hikâyelerini bir araya getirdik. Daha sonra bu hikâyelerden çıkan İslami motifleri ana ve alt başlıklar altında çeşitli ortak veya farklı özelliklerine göre tasnif ettik. Bu arada çalışmamızda Dede Korkut Hikâyelerine destandan halk hikâyelerine geçiş ürünleri oldukları için yer verilmemiştir. Ayrıca, çalışmamızda halk hikâyelerinde dinî motiflerin

incelenmesi amaçlanmış, ancak İslamiyet'in haricinde diğer dinlere ait motiflere çok nadiren rastlanılmıştır. Bunlar da uygun çalışmanın akışına uygun olarak alt başlıklar halinde belirtilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda islami motiflere daha çok ağırlık verilmiştir.

Çalışma; **Ön Söz, Giriş, İnceleme, Sonuçlar** ve **Bibliyografya**'dan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde halk hikâyeleri etraflıca incelenmeye çalışılmıştır. Halk hikâyelerinin tanımı, bu hikâyelerin oluşum aşamaları, halk hikâyelerimiz içerisinde yer alan âşıklık geleneği ve halk hikâyelerimizin akıbeti incelenmiştir.

İnceleme aşaması ise yapmış olduğumuz bu çalışmadaki en mühim bölümdür. Burada 34 adet halk hikâyesinden elde edilen İslami motifler 32 ana başlık ve 135 alt başlık altında incelenmiştir. Alt başlıkların bu kadar çok olmasının nedeni ise ana İslami unsurların altında bulunan alt unsurların da detaylıca işlenmiş olmasıdır.

Mesela, İslamiyet'in şartlarından birisi olan namaz, vakit namazları, şükür, kaza, bayram ve cuma namazları olarak tek tek işlenmiştir. Aynı zamanda tüm İslami unsurların tanımı ve muhtevası hakkında, başta İslam Ansiklopedisi olmak üzere farklı kaynaklardan bilgiler verilmiştir. Yani bu unsurların halk hikâyelerinde nasıl geçtiği anlatılmadan önce bunların ne olduğu ve İslamiyette ne anlam ifade ettiği hakkında yeteri kadar bilgi verilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmamız değerlendirilmiş ve ulaşılmış olduğumuz netice belirtilmiştir. **Bibliyografya** başlığı altında ise çalışmamız sırasında faydalandığımız eser, makale ve bildiri; doktora, yüksek lisans, lisans tezleri ve halk bilimi ödevleri yer almıştır.

Çalışmama ilk başladığım günden bu yana, kişisel kütüphanesinden istifade ettiren çalışmamın her aşamasında gece gündüz bana yardım eden ve çalışmamı bizzat takip eden danışman hocam Doç. Dr. Sinan Gönen'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca beni daha iyi çalışmam noktasında sürekli motive eden ve çalışmalarına her zaman bizzat yardım eden eşim Sümeyye Bunsuz'a da burada can-ı gönülden teşekkür etmek istiyorum.

Halil BUNSUZ

Haziran 2015

GİRİŞ

I. HALK HİKÂYELERİNE KISA BİR BAKIŞ

Halk edebiyatının en önemli ve en ilgi çekici ürünleri olan halk hikâyeleri, Türk milleti için çok kıymetli bir öneme sahiptir. Bu öneme geçmeden önce halk hikâyesi nedir veya nasıl tarif edilmiştir, öncelikle bunları görmekte büyük fayda vardır.

Pertev Naili Boratav halk hikâyelerini; “Belki, eskiden destanların gördükleri vazifeleri üzerlerine almış yeni ve orijinal bir nev’in mahsulleri” şeklinde tanımlamıştır (Boratav; 2002: 12).

Şükrü Elçin, halk hikâyeleri hakkında şu tespitlerde bulunmuştur: “Arap dilinde başlangıçta “kıssa” ve “rivâyet” olarak düşünülen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklid” mânâsında kullanılan “hikâye” deyiimi, gerçek veya hayalî bir takım vakaların, mâcerâların hususî bir üslûpla, sözle nakil ve tekrarı demektir. Bu târif az bir farkla bugün anladığımız “halk” ve “modern” hikâye türün için de kabul edilebilir.” (Elçin; 2001: 444).

Ali Berat Alptekin ise halk hikâyelerini; “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint –İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.” şeklinde tanımlamıştır (Alptekin; 2009: 18).

Eflatun Cem Güney ise “Halk hikâyeleri; Dede Korkut gibi destan yollu hikâyelerden sonra doğmuş; zamana çevreye göre gelişerek sözlü bir gelenek halinde sürüp gitmiştir.” tespitinde bulunmuştur (Güney; 1971: 41).

Ahmet Talât Onay ise örnekleriyle birlikte sade bir tanım yapmıştır: “Bir vak’ayı, bir menkıbeyi, nazmen ifade eden eserlerdir. Halk arasından pek çok nev’ileri okunmaktadır. Sîret-i Nebî, Mevlid, Ahmediye manzum; Seyyir Battal Gazi, Hamzâne mensur; Şah İsmail, Kerem, Âşık Garip, Tahir ile Zühre yarım mensur ve manzum eserlerdir.” (Onay; 1996: 305).

Halk hikâyesi ile ilgili bu tanımları verdikten sonra şunu da belirtmekte fayda vardır. “Anadolu’da bilinip anlatılan, okunan halk hikâyelerinin sayısı yüze varır. Bu sayı Anadolu sahasına yakın yer olan Azerbaycan’da ve diğer Türk ülkelerinde anlatılanlarla birlikte daha da arttırılabilir.” (Kaya-Koz; 2000: 7).

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere “Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsâne, masal, menkabe, destan vb.” mahsullerle

beslenerek dinî, tarihî, içtimâî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.” (Elçin; 2000: 444).

Ayrıca halk hikâyesi kendi içerisinde birtakım farklılıklar göstermektedir. Bazı halk hikâyeleri, tamamen mensur iken, bazı halk hikâyeleri ise çok büyük oranda manzumdur. Ancak, halk hikâyelerinin orijinalliğine en uygun olanı nazım ve nesrin birbiriyle güzel bir şekilde harmanlanmasıdır.

II. HALK HİKÂYELERİNİN ÖZELLİKLERİ

A. Şekil Özellikleri

1. Hikâye Anlatımının Genel Özellikleri

Halk hikâyeleri, muhteva (aşk, kahramanlık, yiğitlik, sevinç, hüzn, intikam vb.) bakımından ortak özellikler gösterebilirler. Ancak bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi halk hikâyeleri, şekil özellikleri bakımından aralarında bazı farklılıklar gösterebilirler.

Öyle ki içerisinde hiç manzum parça barındırmayan veya çok az manzum parça bulunduran halk hikâyeleri olduğu gibi içerisinde mensur kısım bulunmayan veya çok az bulunan halk hikâyeleri de vardır. Ancak çalışmamız esnasında en çok istifade ettiğimiz ve halk hikâyesi geleneğimize en uygun olan halk hikâyesi türümüz, nazım ve nesrin dengeli bir şekilde bulunduğu halk hikâyeleridir. Halk hikâyesinin sahip olduğu bu özellik, anlatmaya dayalı olan efsane, fıkra ve masal gibi diğer halk edebiyatı ürünlerinde bulunmaz.

Halk hikâyelerinin nesir kısımlarında genellikle olayların anlatımı ve bulunulan mekânların tasviri yapılmaktadır. Ancak kahramanların duygu ve düşünceleri anlatılacaksa hele ki iki âşığın (kız-erkek) birbiriyle yaptıkları konuşmaya yer verilecekse buralar büyük bir çoğunlukla manzum olarak verilir. Halk hikâyelerini, diğer anlatıma dayalı ürünlerden biraz daha farklı kılan bir başka tarafı ise şekil özellikleri bakımından bazı dokunulmazlıklarının bulunmasıdır.

Şöyle ki hikâyeler, “Genellikle bu hikâyeler sözlü gelenekte, hikâyeci âşıkların belleklerinde korunup usta çırak ilişkisi ile anlatıla anlatıla biçimlenip var olmuşlardır.” (Kaya-Koz; 2000: 8).

Hikâyelerin yazıya geçirilmesi ise uzun zamanlar sonra olmuştur. Bu nedenle hikâyeyi anlatan anlatıcı, hikâyenin mensur kısımlarında istediği değişikliği yapmakta son derece özgür bir iradeye sahiptir. Hikâyenin istediği bölümünü hikâyeden çıkartır, yine istediği bölüme de ekleme yapabilir. Buradaki tek şart, hikâyenin ana çerçevesinden dışarı çıkmamaktır. Ancak “Hikâyelerin şiir bölümleri, birey-yaratıcılara mal edilebildikleri için, nesir bölümlerine bakarak daha aza değişken, daha az kararlı, oturaklı ürünlerdir.” (Boratav; 1973: 71).

Yani manzum kısımları hikâyeci değiştirememektedir. Çünkü burada manzum kısmı olduğu gibi vermek zorundadır. Buralar hikâyenin ana iskeletini oluşturur ve burada herhangi bir değişiklik yapamaz.

Hikâyelerde yer alan manzum kısımları, genellikle asıl kahramanlar söylemektedir. Mesela, Leyla ile Mecnun hikâyesinde Mecnun, her bir sözünü manzum bir şekilde söyleyebilirken yine Mecnun'un çölde karşısına çıkan bir çobanın manzum bir şey söylemesi beklenemez. Bu bölümlerde, hikâyenin asıl konusunu oluşturan kahramanlar, birbirlerine karşı duymuş oldukları aşklarını, sevgilerini, dertlerini, acılarını kısacası her şeylerini dile getirirler. Bu bölümlerde, nadiren yardımcı kahramanların da ifadelerini görmekteyiz. Özellikle anne, baba, kız kardeş, ağabey vb. kişiler de şiir söylerler.

Hikâyelerde mensur kısımlardan manzum kısımlara geçmenin de bir usulü vardır. Bu da daha çok aldı Tahir, aldı Zühre şeklinde söylenmektedir. Örneğin;

“Aldı Tahir:

Babadır baba Gani
Ver muradım ya Gani
Dördüncü gökte cami var
Kimdir anın imamı

Aldı Zühre:

Babadır baba Gani
Ver muradım ya Gani
Dördüncü gökte caminin
Hz. İsa imamı.” (Türkmen; 1998: 241).

Veya Zeycan eyitti, Asuman eyitti şeklinde söylenmektedir.

“Zeycan eyitti:

Sazım söyler bende bende
İmtihan olalım bu yerde
Kırklar vatanı nerede
Senden bir cevap isterim

Asuman eyitti:

Sen gördüm nazarımda
Yusuf Ken'an pazarında
Eğer Kırklardan sorarsan
Gördüm şehid mezarında.” (Kaya-Koz; 2000: 32).

2. Hikâyelerin Başlangıcı ve Bitişi

Anlatıcı, bulunduğu mekânda hikâyenin bu manzum kısımlarını, eğer saz çalmayı biliyorsa saz eşliğinde söyler. Ancak anlatıcı saz çalmayı bilmiyorsa eline bir sopa alır ve saz çalıyormuş gibi yaparak anlatımına devam eder.

“Hikâyelerin bazılarının giriş ve bitiş bölümünde tıpkı masallar gibi kalıplaşmış ifadeleri görmek mümkündür.” (Alptekin; 2009: 24).

Bu hususta Hamdi Güleç de şu ifadeyi nakleder: “Hikâyelerin ifade üslubu da çoğunlukla belli kalıplar kazanmıştır. Pek çok hikaye “raviyan-ı ahbar ve nakılan-ı asar ve muhaddisan-ı ruzigar şöyle rivayet ederler ki...” diye başlar.” (Güleç; 2002: 64).

3. Hikâyelerin Dili

Halk hikâyelerinin dil özellikleri arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu hikâyelerin sözlü varyantlarında dil, son derece sade ve anlaşılır bir yapıya sahiptir. Hem anlatana hem de dinleyenlere zevk vermektedir. Ancak yazmalarda bulunan hikâyelerin dili ise biraz ağdalıdır (Alptekin; 2009: 28). Bu hikâyeleri okurken günümüz Türkçesiyle anlaması bir hayli zordur. Özellikle biz bu çalışmamızda Ferhat ile Şirin hikâyesini okurken anlamakta son derece güçlük çektik.

4. Hikâyelerin Uzunluğu

Halk hikâyelerinde karşımıza çok uzun ve çok kısa metinler çıkmaktadır. Çünkü matbu veya yazma olan halk hikâyeleri, sözlü varyantlarına göre son derece uzundur (Alptekin; 2009: 29). Ayrıca sözlü kültürde, özellikle hikâyelerin manzum kısımları maalesef unutulmuştur. Hatta bazı hikâyelerde manzum kısım neredeyse hiç bulunmamaktadır.

Yalnız, burada şöyle bir parantez açmanın faydalı olduğunu düşünmekteyiz. Ülkemizde halk hikâyesini anlatma geleneğinin en güçlü olduğu bölgelerden birisi Doğu Anadolu Bölgesidir. “ Ancak Doğu Anadolu Bölgesinde, hala âşıklar kahvesinin bulunduğunu ve burada geleneklere uygun hikâyelerin anlatıldığını da bilmekteyiz.” (Alptekin; 2009: 29). Prof. Dr. Ali Berat Alptekin’in verdiği bu bilgi, hikâyelerimizin sözlü kültürde hafızalardan silinip gitmemesi için de çok büyük bir öneme sahiptir.

5. Halk Hikâyelerinde Anlatıcının Faktörü

Halk hikâyelerinde anlatıcının rolünü irdelemeden önce hikâyeleri, kimlerin nasıl anlattığını hatırlamakta fayda vardır: “Hikâyeleri genellikle saz çalıp söyleyerek meddah edasıyla âşıklar anlatır.” (Artun; 2004: 35).

Halk hikâyeleri, sözlü kültüre dayandığı için anlatıcının hikâyenin uzunluğunda, okuyana keyif vermesinde, manzum kısımlarının çokluğunda ve daha birçok alanda büyük bir etkisi vardır. Özellikle biz bu etkiyi kendi çalışmamızda ziyadesiyle gördük.

İslami motifler anlatıcının etkisiyle hikâyede ya artıyor ya da azalıyor. Mesela Prof. Dr. Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan Kirman Şah Hikâyesinde, Behçet Mahir’in anlatımında çok fazla İslami motiflere rastlarken diğer anlatıcının anlatımında çok daha az islami motife rastlamıştık. Özellikle anlatıcının araya girerek İslami söylemlerde bulunması halk hikâyesindeki İslâmî motifleri büyü oranda etkilemektedir.

Kirman Şah Hikâyesinde anlatıcı Güllüzar Hanımı anlatırken şöyle der:

“Ey tabii ki herkesi ehlagına göre, herkesin derecesine göre Cenab-ı Allah puan verir (Alptekin; 1999: 279).

B. Muhteva Özellikleri

1. Halk Hikâyelerinin Konuları

Halk hikâyelerinin konuları, çeşitli özellikleri bakımından ayrı ayrı başlıklar altında incelenebilir. Aslında halk hikâyesi denildiğinde, aklımıza ilk gelen aşk hikâyeleridir. Ancak halk hikâyelerinin bütününe baktığımızda bu konuları 3 ana başlık altında toplamanın mümkün olduğu görüyoruz (Alptekin; 2009: 32).

Bu anlamda ilk gurup, konusu aşk olan hikâyelerdir. Bu guruba Ercişli Emrah ile Selvihan, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kamber örnek olarak verilebilir. İkinci gurup ise konusu kahramanlık olan halk hikâyeleridir. Bu guruba da Köroğlu, Kurtuluş Savaşından Dönerken ve Kaçak Nebi örnek gösterilebilir. Son gurup ise konusu hem kahramanlık hem de aşk olan hikâyelerdir. Bu guruba da Kirman Şah, Şah İsmail ve Yaralı Mahmut Hikâyeleri örnek olarak gösterilebilir.

2. Halk Hikâyelerinin Oluşumu

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır. Halk hikâyelerinde anlatılan birçok olay, ya kesinlikle yaşanmıştır ya da yaşanabilmesi mümkün olan şeylerdir (Boratav; 2002: 38). Halk hikâyeleri bu yönüyle halk edebiyatında anlatmaya dayalı ürünler

arasında okuyucuyu inandırıcılığı en yüksek olan türler arasında yer almaktadır. Nitekim bu konuda Eflatun Cem Güney şu tespitlerde bulunmuştur: “Halk hikâyeleri ne kupkuru bir tarih, ne de bir hal tercümesidir. Gerçek yaşantılara dayanmakla beraber hayal ve fantezi kabilinden “katma unsur”ların da rolü vardır bunlarda.” (Güney; 1971: 44-45).

Bugün Anadolu’da halk anlatmaları sayesinde, bu topraklardan bir Leyla ile Mecnun’un geçtiğine, Ferhat’ın Şirin için 40 günde dağı deldiğine inanılmaktadır.

3. Halk Hikâyelerinde Olağanüstü Durumlar

Halk hikâyelerinin büyük bir çoğunluğunda, olağanüstü durumlar da vardır. Hikâyelerdeki bu olağanüstü durumlar, genellikle ya birinci derecedeki kahramanın başından geçmektedir ya da ikinci derecedeki kahramanların (eş, kardeş, anne, baba) başından geçmektedir.

Kirmanşah hikâyesinde, Hz. Hızır’ın Kirmanşah’ı insanın tek başına geçemeyeceği yerlerden atıyla geçirmesi, Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde, (Bali; 1973) Emrah verilen zehri içmek üzereyken yine Hz. Hızır’ın bardağa parmağını çalarak zehri etkisiz hala getirmesi, (Alptekin; 1999) bu gibi durumlara verebileceğimiz örneklerdir.

4. Kahramanların Dünyaya Gelişleri

Halk hikâyelerinin büyük çoğunluğunda, kahramanların dünyaya geliş şekilleri genellikle tek olup, kahramanlar olağanüstü bir şekilde doğarlar (Alptekin; 2009: 33). Kahramanların dünyaya gelişlerinin olağanüstü olması, her ne kadar başlangıçta hikâyeye olan ilgiyi arttırsa da hemen hemen her hikâyede, bu olağanüstü durumun tekrarlama, halk hikâyelerini biraz kısırlaştırmıştır.

Bu olağanüstü durum ise genellikle şu şekilde gerçekleşir. Bir ülkenin mutlu ve güçlü bir padişahı vardır. Padişah dünyada her şeye sahiptir. Ancak padişahın bir türlü çocuğu olmamıştır. Padişah, bu derdine derman olabilecek her yolu denese de bir türlü muradına erememiştir. Bu duruma çok kahırlanan padişaha, bir gün yanında bulunan eşi veya veziri gurbete çıkmayı, dere tepe gezmeyi teklif eder. Bu düşünce bazen padişahın kendisi tarafından da ortaya atılabilir.

Derdine derman bulmak amacıyla bulunduğu yerden uzaklaşmaya başlayan padişah, dinlenmek için bir dere kenarında veya bir çeşme başında mola verir. Ardından

padişahın yanına bir derviş yaklaşır. Derviş, padişaha, “Padişahım, burada ne gezersin ?” diye sorar. Padişah da “Kim olduğumu bildin, mutlak derdimi de bilirsin, Ey derviş, ne olur derdime derman der.” (Kirman Şah Hikâyesi, Arzu ile Kamber, Kerem ile Aslı).

Hikâyemiz artık buradan sonra bir heyecan silsilesi ile devam eder. Kimi zaman derviş, onlara bir elma verir. Yarısını sen, yarısını eşin yesin der, kimi zaman ise yarısını sen, yarısını vezirin yesin der. Nihayetinde, padişahın ve vezirin çocukları olur. Ardın da bu iki çocuk birbirlerine âşık olur. Çocuğun doğumundan ölümüne kadar da derviş, kahramanı hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Hatta ismini dahi bu derviş koyar. Kahraman, nerede sıkışırsa sıkışsın, mutlaka onun yardımına koşar. Tekrar sıkıştığında yine geleceğini söyler.

5. Kahramanların Âşık Oluşu

Halk hikâyelerinde kahramanlarımızın âşık olma şekilleri çeşitlilik göstermektedir. Bu anlamda Prof. Dr. Ali Berat Alptekin’e göre kahramanların âşık olma süreçlerini 4 başlık altında incelemek mümkündür (Alptekin; 2009: 33-39).

a. Bade İçerek

Eflâtun Cem Güney bade içme ile ilgili şu değerlendirmede bulunur: “Hayatları hikâye halinde anlatılan halk şairleri, öteki âşıklar gibi, ne bir ustanın sazı önünde diz çökmüş, ne de bir dergâhın eşiğine yüz sürmüştür. Eski halk inanışlarına göre rüyalarında Pîr Dolusu, aşk bâdesi içerek birer (Hak Âşığı) olarak uyanmışlardır.” (Güney; 1971: 43).

Halk hikâyelerinde görülen en yaygın âşık olma şekli, bade içerek âşık olmadır. Bu süreç ise şu şekilde gerçekleşmektedir. Hikâyemizin asıl kahramanı, herhangi bir nedenden dolayı çok üzölmüştür. Ya saz çalmak istemiştir, bunu beceremeyince küçük düşüp ağlayarak bulunduğu meclisi terk etmiştir (Ercişli Emrah İle Selvihan-Balı; 1973). Ya da bulunduğu mecliste dili tutulup türkü söyleyemediği için büyük bir hüznle köy odasından ayrılmıştır (Mahirî ile Mahitaban-Gökalp; 1985). Bir başka durumda ise bulunmuş olduğu hale çok üzölerek abdest alıp iki rekât namaz kılıp rabbine “Ya Rab bana âşıklık ver” diye dua etmiştir (Asuman ile Zeycan-Kaya-Koz; 2000).

Daha sonra kahramanlarımız, kendilerini ıssız bir yere atmaktadırlar. Burada hafif bir uyku haline geçen kahramanlarımızın rüyasına, Hz. Hızır veya pirlar girer.

Kendilerine bade dolusu üç kadeh sunarlar. Kahramanlarımız bu kadehleri kim veya kimler aşkına içeceklerini bilmedikleri için pirler, onlara yol gösterirler.

Birinci badeyi Allah aşkına, ikinci badeyi üçler, yediler, kırklar aşkına üçüncü badeyi ise seveceği güzel aşkına içerler. Bazı kahramanlar, ben görmediğim kız aşkına içmem deyince, pirler koltuklarının altlarından güzelin suretini gösterirler. O andan itibaren de âşıklar kendilerinden geçerler. Neticede “Hikâye kahramanı bu rüya ile pir elinden bade içerek Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve kendisine toplum içinde müstesna bir yer sağlayacak saz şâiri olmak için gerekli bütün hüneler ve bilgileri kazanmaktadır.” (Günay; 2008: 129).

Âşık Garip hikâyesinde, iki rekât hacet namazı kılıp, rabbinden şairlik isteyerek uyuyakalan Âşık Garip rüyasında kulağında bir nida duyar:

“Aç oğlum gözünü, ne görüp ne seyretsen gerek, dedi. Oğlan gözünü açıp baktı ki karşısında bir nurani ihtiyar pir, bir elinde bir nevcivan, oğlana dedi, ‘iç oğlum bu civanın elinden bu doluyu Cenâb-ı Mevla sizi birbirinize kısmet etti.’” (Türkmen; 1995: 123).

Badesini içen âşık daha sonra uzun bir müddet uyanamaz. Ya uykuda kalır, ya da yarı baygın bir halde kalır. Bazı âşıkların bu süreçte ağzında biraz köpük de olur. Kahramanın bir türlü uyanmaması sebebiyle etrafındakiler her şeyi yaparlar; ancak bu derde bir derman bulunmaz.

Sonra halde anlayan birisi bir saz ister. Kişi sazın tellerine dokundukça âşık kendisine gelir. Uyanan âşık eline sazı alarak başına gelenleri anlatmaya başlar. Bu noktadan sonra hiç kimse aşığı orada tutamaz. Ne annesi ne babası ne kardeşleri hatta evliyse eşi dahi onu tutamaz (Mahirî Baba Hikâyesi-Köksal; 1988). Artık onun tek gayesi pirlerin gösterdiği sevgilisine ulaşmaktır.

b. Aynı Evde Büyüyen Kahramanların Kardeş Olmadıklarını Öğrenmeleri

Halk hikâyeleri arasında, kahramanlarımızın bir başka âşık olma şekilleri ise şöyledir. Kendilerini bildiklerinden beri aynı evde yaşayan kahramanlar, birbirlerine bir müddet sonra ilgi duymaya başlarlar. Ancak kardeş olduklarını sandıkları için bu duygularını sürekli bastırmaya çalışmaktadırlar. Sonra bu kahramanlar, bir vesile ile kardeş olmadıklarını öğrenirler. Ardından aralarındaki büyük aşk başlar. Halk hikâyeleri

arasında çok büyük bir öneme sahip olan Arzu ile Kamber (Korok; 1937) ve Tahir Zühre (Türkmen; 1998) hikâyelerimizde âşık olma motifi bu şekilde gerçekleşmiştir.

c. İlk Görüşte Âşık Olma

Birbirlerini hiç tanımayan âşıklar pencere, bahçe, yol ve çeşme başı gibi yerlerde birbirlerini görürler. Bu görüşün ardından da kahramanlar birden âşık olurlar (Alptekin; 2009: 39).

ç. Resme Bakarak Âşık Olma

Bu âşık olma şeklinde ise genellikle erkek kahraman, âşık olacağı güzelin resmini bir yerde görür ve ona âşık olur (Alptekin; 2009: 39).

Halk hikâyelerinin genelinde kahramanlarımız, âşık olduktan sonra gözleri sevdiklerinden başka hiçbir şey görmez. Başka bir deyişle hayat onlar için durur. Hatta, “Âşık, umumiyetle bir vehim içindedir. Sevgiliyi elinden kaçırmak ve onu bir “kötü”ye kaptırmak mantık dışı yoğun bir korku olan “fobi”ye götürür (Elçin; 1997: 56).

6. Dinleyiciye, Okuyucuya ve Yazana Dua

Halk hikâyelerinin bazı bölümlerinde dinleyicilere ve okuyuculara dua edilir (Alptekin; 2009: 40). Bazen de hikâyeyi yazıya geçiren veya anlatan kişi, kendisine dua ister.

Hikâyelerde yapılan duaları, başlıklar halinde belirtecek olursak bunların birincisi hikâye anlatıldığı gecede bitmemişse, ikincisi hikâyenin muayyen yerlerinde yapılan dualar sonuncusu ile âşıklar tüm zorlukları aşmış birbirlerine kavuştuklarında olmaktadır (Alptekin; 2005: 40).

7. Halk Hikâyesinin Anlatıcıları

Bilindiği gibi halk edebiyatının bazı türlerinin özel anlatıcıları vardır. Mesela destan ve masal bunlara örnek olarak verilebilir. Tıpkı bunlar gibi halk hikâyelerinin de özel anlatıcıları vardır. Bu anlamda “Konu “halk hikâyesi” olunca, bunu anlatan/icra eden kişinin de “hikâyeci/ âşık/ hikâyeci-âşık” olarak isimlendirilmesi gerekecektir.” (Görkem; 2000: 9).

Ayrıca hikâyeler, çoğu zaman bir gecede bitmez. Bir gecede bitecek bir hikâyede bile âşık münasip bir yerde istirahat verir (Boratav; 2002: 50).

Bu başlıkta son olarak şu bilgiyi de paylaşmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. “Hikâyeler düğünlerde, uzun kış geceleri köy odalarında, şehir ve kasaba çevrelerinde de ramazan geceleri kahvelerde anlatılır.” (Boratav; 1973: 63).

8. Halk Hikâyelerinin Bitişi

Anadolu sahasında anlatılan halk hikâyelerine baktığımızda halk hikâyeleri büyük bir çoğunlukla mutlu sonla bitmektedir. Mesela bizim çalışmamızda incelemiş olduğumuz halk hikâyelerinde sevdiğini bir başkasına kaptıran bir âşık olmamıştır. Ancak birbirlerine kavuşmadan vefat edenler veya kavuştukları esnada vefat eden âşıklarımız olmuştur.

En meşhur halk hikâyelerimiz olan Leyla ile Mecnun, (N.B; 1966) Arzu ile Kamber, (Korok; 1937) Ferhat ile Şirin (Türkmen; 1995) bu şekilde sonuçlanmıştır. Ancak hikâyelerimizin yukarıda da belirttiğimiz gibi büyük bir çoğunluğu vuslat ile bitmektedir. Bunda ise Türk insanının duygularına hakim olamaması veya ayrılığı kabullenememesi büyük rol oynamıştır. Çünkü sonu kötü biten halk hikâyelerine özellikle dinleyiciler karşı çıkmış ve anlatıcıyı âşıkları kavuşturması hususunda tehdit etmişlerdir. “ Hatta bu yüzden hikâyeye anlatan âşığa para veren veya alına silah dayayıp “ Ya âşıkları kavuşturursun, ya da bu kurşunu yersin.” gibi tehditler savuranlar da vardır.” (Alptekin; 200: 41).

9. Kahramanların Yardımcıları

Halk hikâyelerimizde mutlaka kahramanlarımızın yardımcısı veya yardımcıları vardır. Bu kişi özellikle de Hz. Hızır olmuştur. Hz. Hızır, Derviş, Pir Dede veya Ak Sakallı İhtiyar, mutlaka kahramanın her durumda yardımına koşmaktadır. Öyle ki bu yardım, doğumdan ölüme kadar devam etmektedir. Kirman Şah (Alptekin; 1999) ve Ercişli Emrah (Bali; 1973) hikâyelerinde bu özellik net bir şekilde görülmektedir.

10. Gerçekleşen Dualar

Hikâyelerde kahramanların yaptığı dua veya bedduâlar mutlaka gerçekleşmektedir (Alptekin; 2009: 41). Zaten biz de çalışmamız içerisinde “Dua” ana başlığı altında “Gerçekleşen Dualar” alt başlığı altında ele alınmıştır

11. Halk Hikâyelerinde Mekân

Halk hikâyelerinin yaşandığı yerler hep bu dünyadır. Çok nadiren olağanüstü durumların yaşanabileceği mekânlar görülse de mekânlar günümüzde de bildiğimiz yerlerdir (Alptekin; 1999). Birçok hikâyede günümüzdeki il ve ilçe isimleri de kullanılmaktadır. Ercişli Emrah ile Selvihan ve Âşık Garip hikâyesi buna örnek gösterilebilir.

Çalışmamızda Kullanılan Kaynaklar

Çalışmamızda incelememize esas teşkil eden halk hikâyeleri aşağıda verilmiştir:

1. Akgün, İlhan (1994), **Dört Halk Hikâyesi** (Latif Şah, Yaralı Mahmut, Âşık Sürmeli ile Arif Bey, Ercişli Emrah), Konya (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
2. Alptekin, Ali Berat (1999), **Kirmanşah Hikâyesi**, Ankara.
3. Bali, Muhan, (1973), **Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**, Ankara.
4. Duymaz, Ali (2001), **Kerem ile Ash Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara. 157.
5. Elçin, Şükrü, (1949), **Kerem ile Ash Hikâyesi**, Ankara.
6. Gökalp, Ömer, (1985), **Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi**, İstanbul.
7. Güloğul, Faruk Rıza, (1943), **Yaralı Mahmut ile Nigâr**, İstanbul.
8. Kaya, Doğan (1985), **Ruhsatî'nin Uğru ile Kadı Hikâyesi**, İstanbul.
9. Kaya, Doğan- Koz, M. Sabri (2000), **Halk Hikâyeleri I**, İstanbul.
10. Korgunal, Muharrem Zeki (1960), **Şah İsmail Hikâyesi**, İstanbul.
11. Korok, Dâniş Remzi (1937), **Arzu ile Kanber Hikâyesi**, İstanbul.
12. Köksal, Hasan (1987), “Mahirî Baba Hikâyesi”, **Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 103-118.
13. N.,B., (1966), **Büyük Leylâ ile Mecnun Hikayesi**, İstanbul.
14. Özarslan, Metin, (2006) **Ferhat İle Şirin**, Ankara.
15. Özdemir, Ahmet, (1986), “Eşref Bey Hikâyesi”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 72, Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 205-238.
16. Sakaoğlu, Saim (1986), “Bayburt'ta Derlenen Bir Halk Hikâyesi: Hurşit ile Mehri” **Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 72, Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 279-294.

17. Türkmen, Fikret (1995), **Âşık Garip Hikâyesi**, Ankara.
18. Türkmen, Fikret (1998), **Tahir ile Zühre Hikâyesi**, Ankara.
19. Uysal, Ahmet Edip (1989), **Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler**, Ankara.

TÜRK HALK HİKÂYELERİNDE İSLAMİ MOTİFLERİN İNCELENMESİ

I. Esmâ-i Hüsnâ

Esmâ-i Hüsnâ İslamiyet'te çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü burada belirtilen isimler ile Müslümanlar dua ederek Allah'a daha da çok yaklaştırmaya çalışırlar. O halde esma-i hüsnâ'nın tam olarak ne olduğunu anlamaya çalışalım: "Allah'ın isimleri için kullanılan bir tabir. İsmi'nin çoğulu olan esmâ ile 'güzel, en güzel' anlamındaki hüsnâ kelimelerinden oluşan esmâ-i hüsnâ (el-esmâü'l-hüsnâ) terkihi naslarda Allah'a nisbet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur'an'da geçen ilâhî isimler 100'den fazladır; muhtelif hadislerde Allah'a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ-i hüsnâ terkihinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir." (Topaloğlu; 1995: 404).

Bu anlamda Esmâ-i Hüsnâ'nın tam olarak ne olduğunu "Son rehber Kur'an ve Kur'an'ın tebliğ ve tebyin edicisi Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) bize Rabbimizi bütün özellikleri, isim sıfat ve fiilleri ile tanıtmıştır." cümlesinde de anlayabiliriz (Karagöz; 2010: 15).

Allah'ın en güzel isimleri olan esmâ-i hüsnâ halk hikâyelerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Allah'ın farklı isimlerini kahramanlarımız genellikle çok zor duruma düştüklerinde Allah'a dua ederken ya da sevdiklerine sabrı tavsiye ederken kullanırlar. Yani halk hikâyelerinde kahramanlarımız, Allah'tan nasıl yardım isteyeceklerini çok iyi bilmektedirler. Çünkü esmâ-i hüsnâ özellikle hikâyelerin nazım kısımlarında sıkça karşımıza çıkmaktadır.

A. Gafur

Allah'ın en bilinen isimlerinden birisidir. "Gafur kelimesi, sözlükte 'örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek' mânasındaki gafr (gufran, mağfiret) kökünden sıfat olup 'birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan' anlamına gelir. Râgıb el-İsfahâ-nî, Allah'a nisbet edilen gufran ve mağfireti O'nun, kulunu azap görmekten koruması şeklinde mânalandırmıştır." (Topaloğlu; 1996: 286).

Halk hikâyelerindeki kahramanlarımızın zor duruma düştüklerinde bu isimlerle Allah'a dua ettiklerinde yukarıda belirtmiştik. İşte Gafur, ismi de bu isimlerden birisidir.

Çünkü “ ‘Ğafûr’ ve ‘ğaffâr’ kelimeleri ‘ğafir’ kelimesinin mübalağalı şekli olup, ‘çok affeden, çok bağışlayan’ demektir.” (Karagöz; 2010: 335)

Gafur ismi Âşık Garip hikâyesinde bir dörtlük içerisinde geçmektedir. Gurbet elde âşıklar ile söyleşen Âşık Garip şu dörtlüğü söyler:

“İlmin başı budur, eylemek sabır
Kandil taşı kesen ol ismi Gâfur
Kendi başın kesen gökte buluttur
Cebrail her âleme üstad olmuştur.” (Türkmen; 1995: 159).

B. Kadir

Allah’ın isimleri arasında en bilinenlerden ve halk arasında konuşma dilinde dahi çok sık bir şekilde telaffuz edilen isimlerden birisidir. “Sözlükte ‘gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak’ anlamlarına gelen kadr (kudret) kökünden sıfat olup ‘her şeye gücü yeten’ demektir.” (Topaloğlu; 2001: 124).

Bu ismin manasını biraz daha anlamak istersek şu ifadeyi de dikkatlice okumak gerekmektedir: “Allah’ın sıfatı olarak ‘el-Kâdir’; güçlü, kuvvetli, istediğini istediği gibi yapabilen, eşyaya biçim ve şekil veren, aciz olmayan demektir.” (Karagöz; 2010: 157).

Hikâyelerdeki kahramanlarımız, bu ismin manasını çok iyi biliyor olacaklar ki başları bir derde girdiğinde hemen bu isimle Allah’a dua etmektedirler.

Kerem ile Aslı hikâyesinde iki âşık birbirlerinden uzun süre ayrı kalırlar. Aslısının derdinden diyar diyar gezen Kerem, bir mağarada gecelerken Allah’tan yardım ister. Onun Kadir ismi ile şu dörtlüğü söyler:

“Erzurum’dan çıktım benzim bozuldu
Ak alnıma kara yazı yazıldı
Mezarımız gurbet elde kazıldı
Çağırırım Kadir Allah aman hey” (Duymaz; 2001: 281)

C. Gani

Allah’ın isimlerinden birisidir. “Ganî kelimesi, sözlükte ‘zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağni kalmak; bir yerde ikamet etmek, hayatiyetini sürdürmek’ mânalarındaki gına (ganâ) kökünden sıfat olup ‘zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan, müstağni’ anlamına gelir.” (Topaloğlu; 1996: 348).

Kerem ile Aslı hikâyesinde, başlarda Kerem’i sevmeyen Aslı, Kerem’in duasıyla onu sevmeye başlar. Ardından da şu dörtlüğü söyler:

“Gice gündüz düştüm tağ u sahrâya
Bu serimi saldım ben de sevdâya
Rûz u şeb yalvarıram Gan’i Mevla’ya
Benim çekdiceğim senin elinden” (Duymaz; 2001: 282)

Allah’ın Gani ismi yine Uğru ile Kadı hikâyemizde de geçer. Uğru, Kadı ile yaptığı konuşmada kendisinde Allah korkusu olduğunu anlatmak için şöyle söyler:

“Uğridir ki korkmayaydım Ganî’den
Bir vuruşla öldürürdüm seni ben” (Kaya; 1985: 12)

Ç. Kerim

Günümüzde çok sık kullanılan bu isim, Allah’ın en bilinen isimleri arasındadır. Müslümanlar “Allah, Kerim’dir” sözünü dillerinden hiç düşürmezler. Çünkü “Sözlükte ‘cömert olmak, iyi, ahlâklı, asil ve değerli olmak’ anlamındaki kerem (kerâmet) kökünden sıfat olan kerim ‘yaratılıştan cömert olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan’ demektir.” (Topaloğlu; 2002: 287).

Kuran- Kerim’de de birçok defa geçen bu isim “Cömert, kerem sahibi, hoşgörülü, kıymetli, asil, nazik, şerefli, iyi, faydalı, erdemli, bol demektir.” (Karagöz; 2010: 263). Bu anlamda halk hikâyelerindeki kahramanlarımız bu isimle her fırsatta Allah’a dua etmişlerdir.

Murad Şah hikâyesinde, sevgilisini haramilere kaptıran Murad Şah, buna çok üzülür, giderken de sevgilisi Gülizar, ona şu dörtlüğü okur:

“Gülizar eyitti:
Ağlama sevdiğim Hüda kerimdir
Seni bu gözlerim ağlar görmesün
Kolların bağlayan nasıl zalimdir
Melul olduğunu dağlar görmesün” (Kaya-Koz; 2000; 151)

D. Settar

Settar, Allah'ın örten anlamına gelen isimlerinden birisidir. Daha detaylı manasını ise şöyledir: “Bir şeyi örtmek ve gizlemek anlamındaki ‘s-t-r’ kökünden türeyen ‘es-sâtir’, iffetli, örten ve gizleyen demektir.” (Karagöz; 2010: 341). Murad Şah hikâyesinde, Murad Şah'ın sağ salim memleketine geldiğini duyan sevgilisi Gülizar Hanım, bu duruma çok sevinir. Bu sevincini de şu dörtlülle belirtir:

“Gül'izar

Sana ma'lum olsun ol gani Settâr

Nice zahmetler çekti sevdiğim

Nice felaketler geldi başına

Çok şükür meydana çıktı sevdiğim” (Kaya-Koz: 2000; 167)

E. Celil

Esmâ-i Hüsnâ'da bulunan bir başka isim ise Celil'dir. Bu isim mana itibariyle çok geniştir. “O, celâl sıfatları ile muttassıf olandır. Celâl sıfatları muhtaç olmama, hâkimiyet, noksanlıklardan münezzeh oluş, ilim, kudret gibi sıfatlardır. Bütün celâl sıfatları kendisinde toplayan mutlak Celil'dir.” (Gazâlî; 1982: 188).

Murad Şah hikâyesinde, anlatıcının dua ettiği bir yerde Allah'ın Celil ismi şu şekilde geçer:

“Kamu mü'min mü'minâta meded kıl

Bin bir ismin hürmetine yâ Celîl” (Kaya; 1985: 31)

II. PEYGAMBERLER

Peygamberler, Allah'ın elçileridir. Kuran-ı Kerim'de, hadislerde ve muhtelif kıssalarda peygamberlerin isimleri sıkça geçmektedir. O halde peygamber kimdir, görevi veya görevleri nelerdir, diye şu tanıma bakmakta fayda vardır: "Peygamber Farsça'da 'haber taşıyan ve elçi' anlamlarına gelir. Dinî terim olarak, Allah'ın kulları arasından seçtiği ve vahiyyle şereflendirerek emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmak üzere görevlendirdiği elçiye peygamber denir." (Yavuz; 2007: 106).

Halk hikâyelerinin büyük bir çoğunluğunda ve bu hikâyelerin birçok yerinde peygamberlerimizin isimleri geçmektedir. Peygamberlerimizin isimlerini kahramanlarımız, ya bir köy kahvesinde diğer âşıklarla birbirlerini sınarken kullanırlar ya da sevgililerini bulmak için çıkmış oldukları çetin gurbet yolcuğunda başlarına gelen musibetlerden kurtulmak için Allah'a dua ederken kullanırlar.

A. Hz. Muhammet

Son din (İslamiyet) ve bu dininin peygamberi olan Hz. Muhammet, halk hikâyelerinde farklı zaman ve isimlerde kahramanlarımız tarafından anılmıştır. Bu anlamda Hz. Peygamber sadece Muhammet ismi ile değil aynı zamanda resul ve kutup nebi adıyla da hikâyelerimizde görülmektedir.

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde bade içtikten sonra mecliste babası ile atışmaya başlayan Emrah şu dörtlüğü söyler:

"Diz vurdum yerlere, baba sürdim üzünü
Eger eşg ehlisen al bu sözümü
Evelce Resulun cemal üzünü
Diz çöküp de evel gören kim idi" (Bali; 1973: 108)

Yine Aslı ile Kerem hikâyesinde Aslı'yı Kerem'e vermek istemeyen annesi, eşinin de aklını çelerek Aslı'yı Kerem'den kaçırrır. Aslı'nın evinin boş olduğunu gören Kerem, kendinden geçip şu dörtlüğü söyler:

"Kerem eydür gaflet firaki katı
Keskindir kılınca yürükdür atı
Sen İsa'nın ben Muhammed'in gülü
Niçün divanumda durman neyleyim" (Duymaz; 2001: 256)

Yine Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde Mahirî, türkü söylerken dili tutulan bir çocuk olduğu için bu duruma çok içerler ve şöyle bir rüya görür:

“Osman rüyasında Hızır Nebi, İlyas ve Kutup Nebi’i gördü. İran’ın Şirvan kasabasında Mirza Han’ın kızı Mahitaban’ı gördü.” (Gökalp; 1985: 16).

B. Hz. Süleyman

Hız. Süleyman, hem bir peygamber hem de bir kraldır. Hız. Süleyman’ın ismi Kuran-ı Kerim’de sıkça geçmektedir. Bu peygamberi farklı dinlere mensup kişiler farklı şekillerde tanımlamaktadırlar. Bu anlamda Hız Süleyman “Yahudilik’te ve Hristiyanlık’ta sadece kral, İslâm’da ise hükümdar-peygamber kabul edilir.” (Harman; 2010: 56).

Bu farklılığın oluşmasında, herhalde şu ifade bize yeterli bilgi verecektir: “Süleyman Aleyhisselâma; Babası Dâvûd Aleyhisselâmın vefatından sonra, krallıkla birlikte, Peygamberlik de, verildi.” (Köksal; 2004: 205).

Süleyman Peygamber ile Akbaba hikâyesi şöyle başlar:

“Bir gün Allah, Süleyman Peygamber’in canını almak üzere, Azrail’i göndermiş.” (Uysal; 1989: 133).

Hız. Süleyman’ın ismi yine Celal Şah Hikâyesinde de geçer. Arkadaşları ile beraber ava çıkan Celal Şah kendisini maymunlar ülkesinde bulur:

“Garip yapılı insanların bulunduğu bu adada bir arkadaşlarını yitirerek Maymunlar Ülkesine gelirler. Bir kitabe gördüğü ve Sultan Süleyman’ın vasiyet ettiği üzere Celal Şah yedi yıl maymunlara hükmeder.” (Köse; 1993: 46).

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde, Mahirî ile Filvâri arasında geçen atışmada Mahirî, Filvâri’ye şu muammayı sorar:

“Âşık bu sözlerin fira firade
Arzumanım kaldı kaşı karede
Söyle Süleyman’ın kabri nerede
Ara ki bulasın âşık Filvâri” (Gökalp; 1985: 48)

C. Hz. Yusuf

Örneklem hikayelerimizde ismi geçen peygamberlerden bir diğeri de Hız. Yusuf’tur. Hız. Yusuf, “Hız. Yakub’un oğlu, İsrâiloğulları’na gönderilen bir peygamber.” dir (Harman; 2013: 1).

Aynı zamanda Hz. Yusuf'un "Kuran-ı Kerim'de başından geçenler fevkaalede bir şekilde, ibret dolu ve ilgi çekici sahneler halinde ilâhi bir uslûpla anlatılır." (Gölcük-Toprak; 1996: 370)

Bu nedenle de Türk edebiyatında Hz. Yusuf'un ismi birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Çünkü iffetin en büyük örneklerinden birisi olan Hz. Yusuf, Züleyha'nın çirkin davetine icabet etmemiştir. Gerek bu sadakatinden gerekse ibretlik hayat hikâyesinden dolayı Hz. Yusuf'un ismi ve kıssası edebiyatımızda sıkça anılmıştır.

Asuman ile Zeycan hikâyesinde, Hz. Yusuf'un ismi iki âşık arasındaki bir atışmada geçer. Derviş kılığında Zeycan'ın yanına gelen Asuman kendini tanıtmaz ve birbirlerini sınamaya başlarlar:

"Zeycan eyitti:

Sazım söyler bende bende

İmtihan olalım bu yerde

Kırklar vatanı nerede

Senden bir cevap isterim

Asuman eyitti:

Sen gördüm nazarımda

Yusuf Ken'an pazarında

Eğer Kırklardan sorarsan

Gördüm şehid mezarında" (Kaya-Koz: 2000; 32)

Hz. Yusuf'un ismi, Tahir ile Zühre hikâyesinde de geçmektedir. Tahir, zindanının penceresine göçen kervanda bulunan bir Keloğlandan Zühre'nin selamını getirir. Bu selam ile kendinden geçen Tahir, bayılır. Ayıldığından kervandakilere birkaç şey söylemek ister. Ancak kervanın gittiğini görür:

"O zaman üzüldü, zindan başına dar geldi. Hemen abdest alıp iki rekat namaz kıldı ve Yarabbi ben yetimim senden başka kimsem yok. Beni buradan kurtar. Sen ki Yusuf peygamber'i yedi yıl zindanda hapsettin, sonra kurtarıp Mısır'a sultan eyledin." (Türkmen; 1998: 227).

Ç. Hz. Musa

Hz. Musa, "İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber." dir (Harman; 2006: 207).

Hiz. Musa'nın ismi Kuran-ı Kerim'de sıkça geçmektedir. Çünkü onun azgın, zalim Fir'avn zamanında doğumu, Fir'avn'ın sarayına nehirden alınarak götürölüşü, sarayda büyütölüşü, sadece annesinin sütünü emmesi, Kuran-ı Kerim'de detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. (Gölcük-Toprak; 1996).

Hiz. Musa peygamberin ismi Âşık Garip Hikâyesinde şöyle geçmektedir:

Gurbet elde âşıklar ile söyleşen Âşık Garip, şu kıtayı okur.

“Deryadır bir kez güneşi gören
Musa'nın asası deryayı yaran
Baykuş Süleyman'a nasihat veren
İşte bu cümleye irşâd olmuştur.” (Türkmen; 1995: 159)

D. Hiz. Yakup

Hiz. Yakup, “Hiz. İbrâhim'in torunu ve İsrâiloğulları'nın atası olan peygamber.” dir (Harman; 2013: 274). Hiz. Yakup, Kuran-ı Kerim'de kendisinden övgüyle bahsedilen bir peygamberdir. Nitekim, Ankebut suresinin 27. ayetinde şöyle buyrulur: “Peygamberliği ve Kitapları, onun zürriyetine tahsis ettik.” (Altuntaş-Şahin; 2008)

Hiz. Yakup peygamberin ismine Âşık Garip hikâyesinde rastlamaktayız. Âşık Garip, gurbetten döndüğünde annesini yanına gider. Ancak kendisinin kim olduğunu belli etmez. Annesi de ona şöyle bir dörtlük okur:

“Dokuz aydur yüz üstü yaturdum
Emek çektim ben bir yavru yiturdum
Yak'ub, Zelha gibi, Yusuf yiturdum
Gözden oldum oğul oğul diyu ben” (Türkmen; 1995: 167)

E. Hiz. Üzeyir

Hiz. Üzeyir, “Kur'an'da adı geçen, peygamber olup olmadığı tartışmalı kişi.” dir (Adam; 2012: 401). Örnekleme hikâyelerde Hiz. Üzeyir'in ismi sadece Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde geçmektedir.

Bu anlamda Hiz. Üzeyir peygamberin ismi, Emrah'ın Âşık Abbas'a söylediği şu dörtlükte geçmektedir:

“Benden sene heber ey Aşık Abbas
Tam dört defa ölüp dirilen gördüm
Babası gırhında oğlu yüz igirmi yaşında
Üzeyir Peygamber bu kemalda var olan gördüm” (Bali; 1973; 130)

F. Hz. İsa

Hz. İsa, hem Hristiyanlıkta hem de İslamiyette büyük önem verilen bir isimdir. Bu anlamda Hz. İsa “Kur’an’da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber.” dir (Harman; 2000: 465).

Hz. İsa’nın annesi Hz. Meryem’dir. Hz. İsa peygamber Kuran-ı Kerim’de övgüyle anılır. Âl-i İmran suresinin 45. Ayetinde şöyle buyrulur: “Hani melekler şöyle demişti: Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır.” (Altuntaş-Şahin; 2008)

Hz. İsa peygamberin ismi hikâyelerimizin birçoğunda geçmektedir. Kerem ile Aslı hikâyesinde, Aslı’yı Kerem’e vermek istemeyen annesi, eşinin de aklını çelerek Aslı’yı Kerem’den kaçıtır. Aslı’nın evinin boş olduğunu gören Kerem, kendinden geçip şu dörtlülüğü söyler:

“ Kerem eydür gaflet firakti katı
Keskindir kılınca yürükdür atı
Sen İsa’nın ben Muhammed’in gülü
Niçün divanumda durman neyleyim” (Duymaz; 2001: 256)

Yine Hz. İsa peygamberin ismi Mahirî Baba hikâyesinde de geçmektedir. Mahirî’ye misafir olduğu köyde Ermeni gençler, tuzak kurmaya çalışırlar. Onun yanına Ermeni bir kızı getirirler. Kız, Mahirî’nin yanından ayrılmaz. Beni meth et de öyle gideyim, der. Mahirî de şunları söyler:

“Misline güzelsin ara dengini
Dilber şahısın şahlar hubani
Hazreti İsa’ya bağışla beni
Mahir olsun senin gurbanın ahçık” (Köksal; 1988: 109)

Tahir ile Zühre hikâyesinde ise şu şekilde geçmektedir. Tahir uzun bir zamandan sonra Zühre’nin yanına ulaşır. Ardından da Zühre ile söyleşmeye başlarlar:

Aldı Tahir:

Babadır baba Gani
Ver muradım ya Gani
Dördüncü gökte cami var
Kimdir anın imamı

Aldı Zühre:

Babadır baba Gani
Ver muradım ya Gani
Dördüncü gökte caminin
Hz. İsa imamı” (Türkmen; 1998: 241)

G. Hz. İdris

Hz. İdris, “Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen peygamberlerden biri.” dir (Harman; 2000a: 478). Bu tanımlamanın bu kadar kısa olmasının sebebi Hz. İdris hakkındaki bilgilerin biraz kısıtlı olmasıdır.

Çünkü “Kur’ân-ı Kerîm’de İdris (a.s.) hakkında bilgi kaynağı sadece dört ayetti. İlk ikisi peygamberliğini, doğruluğunu ve yüce bir mertebeye yükseldiğini; öteki ikisi de sabrını, kavuştuğu rahmeti ve iyiliği açıklıyordu.” (Çakan-Solmaz; 1994: 31).

Hz. İdris peygamberin ismine halk hikâyelerinden Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde şu şekilde rastlamaktayız. Mâhiri, Filvâri ile atışmasında Filvâri’nin sorduğu şu soruya;

“Devredip babdan baba kim dolduracak
Ölende saçını kim aldırarak
Azrail ruh teslim edende
Mevtasın kim kaldıracak
Ara ki bulasın Mâhiri ?“

Şu dörtlükle cevap verir:

Saçını kaldıran Meryem fânidir
Gözlerimden akan aşkın kanıdır
Azrail mevtasın kaldıracak
İdris Nebi’dir
Arar da bulurum âşık Filvâri” (Gökalp; 1985: 46)

Ğ. Hz. Yunus

Hz. Yunus, “İlahi vahye mazhar olan, âlemlerin üstünde yüksek meziyetler verilen peygamberlerdendi. Yüce Allah Yunus aleyhisselamı, İlyas aleyhisselamdan sonra peygamber olarak göndermişti.” (Köksal; 2001: 160).

Hz. Yunus peygamberin ismi, halk hikâyelerinin iki tanesinde karşımıza çıkmaktadır. Tahir ile Zühre hikâyesinde, Tahir uzun bir zamandan sonra Zühre'nin yanına ulaşır. Ardından da Zühre ile söyleşmeye başlarlar:

“Aldı Tahir:

Babadır baba Gani
Muradım ver ya Gani
Denizde bir cami var
Kimdir anın imam

Aldı Zühre:

Babadır baba Gani
Muradım ver ya Gani
Denizdeki caminin
Hz. Yunus'dur imamı” (Türkmen; 1998: 241)

Diğer hikâyemiz ise Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesidir. Burada da Mahmut ile Nigâr'ın konuşmasında Mahmut, şöyle bir dörtlük söyler:

“Bu sandığı yapan nâşidir nâşi
Üstüme gelmesin bir zalim kişi
Yunusu deryadan kurtaran kişi
Görem ko aparsın sel bana” (Güloğul; 1943: 55)

III. KUTSAL KİTAPLAR

İslam inancına göre Allah tarafından insanlığa gönderilen dört büyük kitap vardır. Bu anlamda “Kur’an’da, Tevrat’ın Hz. Musa’ya, Zebur’un Hz. Davud’a, İncil’in Hz. İsa’ya, Kur’an’ın da Hz. Muhammed’e indirildiği bildirilmektedir.” (Gölcük-Toprak; 1996: 327). Örnekleme hikâyelerimizde, Allah tarafından gönderilen iki kutsal kitaba rastlamaktayız. Hikâyelerde dini kitaplar, ya dört kitap, ya Kuran-ı Kerim ya da İncil olarak karşımıza çıkmaktadır.

A. Dört Büyük Kitap

Hikâyelerde dört kitap genellikle âşıkların birbirleriyle atışmalarında ve imtihan kısımlarında karşımıza çıkmaktadır. Asuman ile Zeycan hikâyesinde derviş kılığında Zeycan’ın yanına gelen Asuman, kendini tanıtmaz ve birbirlerini sınamaya başlarlar:

“Zeycan

Hızır atına bindirdi
Kula yardımcı gönderdi
Dört kitabı ona kim verdi
Senden bir cevap isterim

Asuman

Budur alemin sahibi
Cümlemiz Hakk’a tâbi
Bana sual mi sorarsın
Cebrail indirdi kitabı” (Kaya-Koz; 2000: 33)

Yine bu tabir Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde de karşımıza çıkmaktadır. Erzurum’da âşık Erbabî ile karşılaşan Mâhirî’ye, Erbabî şöyle bir dörtlük söyler:

Aldı Erbaî

“Hükmeyledim ben de bahr-i ummana
Aşkî belâ giryanından okudum.
Adem ki balçıktan himmet olundu
Kalü belâ lisanından okudum.

Aldı Mâhirî

Aşk ile olmuşum âlemde mirtap
Âşıktır âşîka eyleyen hitap
Haçan gökten nüzul oldu dört kitap

Ben iptida Furkanından okudum.” (Gökalp; 1985: 70)

Dört kitap ifadesi son olarak Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde de şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sevgilisinin bulunduğu konakta âşıklarla ile fasıl yapan Mahmut’a şöyle bir soru sorulur:

“Aldı Usta

Ne ile bağlandı dünyanın bendi
O nedir, dünyayı dolandı durdu
Âdem için gökten dört nesne indi
Yek saatta kim mihraca düşüptür.

Aldı Mahmut

İkrarla bağlandı dünyanın bendi
Kelâmdır dünyayı dolandı döndü
Hüdam ermeyleydi dört kitap indi
Peygamberimiz o mihraca düşüptür.” (Güloğul; 1943: 25)

B. Kuran-ı Kerim

Kuran-ı Kerim, Allah tarafından insanlığa gönderilen son ilahi kitap olmakla birlikte İslâm dininin de kutsal kitabıdır. 114 sureden oluşmakla beraber “İnsanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak için son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s)’e Arapça olarak Cebrail aracılığıyla indirilmiştir.” (Altuntaş-Şahin; 2008: 5). Örneklem hikâyelerimizde bir diğer adı olan “Furkan” ismiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Kuran-ı Kerim, örneklem hikâyelerde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu hikâyelerden biri olan Kerem İle Aslı hikâyesinde Kuran-ı Kerim, bir diğer ismi ile şu şekilde görünmektedir. Aslı’yı Kerem’e vermek istemeyen annesi, eşinin de aklını çelerek Aslı’yı Keremden kaçırlar. Aslı’nın evinin boş olduğunu gören Kerem kendinden geçip şu dörtlüğü söyler:

“Yolına koymışam cânı
Severseniz İncil, Furkan’ı
Kerem’in sevdiği Aslıhan’ı
Vardı gurbet ele düştü” (Duymaz; 2001: 259)

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde Kuran-ı Kerim, yine Furkan ismi ile karşımıza çıkmaktadır. Erzurum’da âşık Erbabî ile karşılaşan Mâhirî’ye, Erbabî şöyle bir dörtlük söyler:

Aldı Erbaî

“Hükmeyledim ben de bahr-i ummana
Aşkî belâ gıryanından okudum.
Adem ki balçıktan himmet olundu
Kalû belâ lisanından okudum.

Aldı Mâhirî

Aşk ile olmuşum âlemde mirtap
Âşıktır âşîka eyleyen hitap
Haçan gökten nüzul oldu dört kitap
Ben iptida Furkanından okudum. (Gökalp; 1985: 70)

Son olarak İslami motifler anlamında oldukça zengin olan Uğru ile Kadı hikâyesinde Kuran-ı Kerim, şu şekillerde görünmektedir.

Kadı Efendi, Uğru’yu hırsızlıktan vaz geçirmek için ona kıyameti ve mahşeri hatırlatır:

“Ne murâd aldın fenadan ezberin Kur’ân mıdır
Yarın Sırat Köprüsi’nde rehberin Kur’an mıdır” (Kaya;1985:20)

Kadı Efendi, Uğru’yu hesap gününü ve Kuran-i Kerimi hatırlatarak hırsızlıktan vaz geçirmek ister:

“Varırsın Hak divanına ne sermâyen elde var
Ol karanlık gîcelerde fenârın Kur’an mıdır” (Kaya; 1985: 20).

Kendisine Kuran-ı Kerim’den bahseden Kadı Efendi’ye gülen Uğru, Kadı efendiye şöyle der:

“Uğrı güldi ey efendi hizmetim Kur’an benim
Yedi kırâ’at üzere mesnetim Kur’ân benim” (Kaya; 1985: 20)

C. İncil

İncil, “Hz. İsa’ya verilen ilâhî kitabın Kur’an’daki adı.”dır (Harman; 2000b: 270). İncil ile ilgili yukarıda yapılan tanımdan sonra şu ayrıntıya çok dikkat etmek gerekir. Bugün, Hristiyanların İncil adını verdikleri kitap gerçek İncil değildir. Çünkü

“İncil nazil olduğu zaman yazılmamıştır. Hz. İsa yazılı İncil bırakmamıştır.” (Gölcük-Toprak; 1996: 331).

İncil, Kerem ile Aslı hikâyesinde şu şekilde geçmektedir. Kerem, Aslı’yı İslamiyet’e çağırma derdindir.

El ele alalım şehirde yatalım

İncil Furkan’ı başa tutalım

Kangı din haksı ona tapalım

Gel gel müsliman ol kalma Ermeni” (Duymaz; 2001: 281)

IV. ABDEST ALMA

İslam dininde maddi temizlik anlamında çok önemli bir yere sahip olan abdest “Başta namaz olmak üzere bazı ibadet ve amellerin yerine getirilmesinden önce yapılan dinî temizlik.” tir (Şener; 1998: 68).

Örnekleme hikâyelerimizde abdest sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Asuman ile Zeycan hikâyesinde, Asuman bir gün cuma namazı kılmaya giderken karşısına bir kocakarı çıkar:

“Oğlum, nereye gidersin ?”

Asuman eyitti:

Cuma kılmaya giderim, dedi

Ol karı eyitti:

Sana haber vereyim. Bir yer vardır, var anda abdest al gör ki dünyanın ne olduğunu bilesin.” (Kaya-Koz; 2000: 23).

Kirmanşah hikâyesinde, Hz. Pir Kirmanşah’ın annesini rüyasına girer:

“Gızım ne yatırsan, gak, abdestin sal. Vakit namazların gıl. Şükran namazını dört rekat gıl. Oğlun kirman böğün sene gavuşacak.” (Alptekin; 1999: 238).

Mahirî Baba hikâyesinde, sevgilisini bulmak için gündüzleri yürüyüp geceleri köylere misafir olan Mahirî’nin yolu bir gün bir Ermeni köyüne düşer:

“Vakit ikindi üzeridür. Çeşmede abdest alıp namazını gılarken, kövin bazı gendini bilmiyenleri ile çocukları Mahirî’nin etrafını çevirirler” (Köksal; 1988: 109).

Yine aynı hikâyede Mahirî, sevgilisi ile kaçarken yakalanır. Padişah’ın adamları onu ölesiye döver. Onu bulan bezirganlar, onu bir yaşlı ihtiyara tedavi etmesi için emanet ederler: “Günner bele sürir gidirken, Nene yatağında yatmahta olan Mahirî’ye:

- Böğün de Bayram... diyir.

Bunu duyan Mahirî:

- Bi su ver abdes alim da Bayram namazına gidim.” dir (Köksal; 1988: 113).

Tahir İle Zühre hikâyesinde, Tahir’e zindanının penceresine göçen kervanda bulunan bir keloğlan Zühre’nin selamını getirir. Bu selam ile kendinden geçen Tahir bayılır. Ayıldığından kervandakilere birkaç şey söylemek ister. Ancak kervanın gittiğini görür.

“O zaman üzüldü, zindan başına dar geldi. Hemen abdest alıp iki rekat namaz kıldı.” (Türkmen; 1998: 227).

V. NAMAZ

Namaz, İslamiyette dinin direği olarak kabul edilir. “İslâm’ın beş şartından biri. Farsça’da ‘tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet’ anlamına gelen namâz, sözlükte ‘dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak’ mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder.” (Yaşaroğlu; 2006: 350).

İslam’ın şartlarından birisi olan namaz, örneklem hikâyelerimizin birçoğunda, karşımıza çıkmaktadır. Anadolu insanı, belki geçmiş yıllarda medreselerde çocuklarını okutamamışlar ve onlara gereken eğitimi verememişler. Ancak Anadolu’da uzun geçen kış gecelerinin boş geçmediğini halk hikâyelerimizden çok net bir şekilde görebilmekteyiz.

Âşık kahvehanelerinde âşıklar, kendilerini dinleyenlere İslami mesajlar verirken bu mesajların en güçlüsü beş vakit namaz olmuştur. Hatta halk hikâyelerimizdeki âşıkların beş vakit namaz kıldıklarını söylesek hiç de mübalağa etmiş olmayız.

Eşref Bey hikâyesinde namaz, şu şekilde geçmektedir. Eşref Bey, ava gitmek için babasından izin ister. Çıktığı avda istirahat ederken bir yerde durur. Yanındaki Keloğlan’a şunları söyler.

“Şu atı çayıra paylatla yayılsın. Çabuk şu halıyı heybeyi de indir. Ben burada biraz ferahlayıp dinleneceğim. Abdest alıp namaz kılacağım.” (Özdemir; 1985: 209).

Yine aynı hikâyede namaz, bir dörtlük içerisinde geçmektedir. Abdullah Hoca’nın saz çalmasına çok kızan Pir Murat, “Altmış yaşında saz çalan cehennemliğe bakın cehennemliğe dedi.” Bunu üzerine:

“Abdullah Hoca aldı:

Gah giderim merd diyarına ders almak için

Gah giderim Beytullah’a Beş vakit kılmak için

Deli gönül arz ediyor Cenneti alem için

Aslım Hz. Adem ismim Abdullah ola” (Özdemir; 1985: 212)

İslami motifler açısından son derece zengin olan Kirmanşah hikâyesinde de namaz karşımıza çıkmaktadır. Hz. Pir, Kirmanşah’ın annesinin rüyasına girer:

“Gızım ne yatırsan, gak, abdestin sal. Vakit namazların gıl. Şükran namazını dört rekatgıl. Oğlun kirman böğün sene gavuşacak.” (Alptekin; 1999: 238)

Leyla ile Mecnun hikâyesinde namaz karşımıza çıkmaktadır. Mecnun'un babası olan Mülevvîh İbni Ferahim Bey'in çocuğu olmaz:

“Gece gündüz Hak Teala'ya yalvaran, beş vakit namaz sonunda göğe uzattığı elleriyle Allah'a münacatta bulunur.” (N.B; 1966: 3).

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde de Mahirî'nin namaz kıldığı şu cümlede bildirilir:

“Bir taraftan da Kuran-ı Kerim okudu. Hıfzını bitirdi. Artık beş vakit namazını kılıyor, camiye gidiyor, imamın vaazlarını huşu içinde dikkatle dinliyordu.” (Gökalp; 1985: 21).

Şah İsmail hikâyesinde ise namaz, mola verilen bir yerde kılınır. Veziriyle beraber yola çıkarak çocuksuzluğuna derman arayan Şah İsmail'in babası bir pınar başında mola verir:

“Burada iki rekat namaz kılalım dedi.” (Korungal; 1960: 3).

Namaz, Tahir ile Zühre hikâyesinde de karşımıza çıkar. Tahir, zindanının penceresine göçen kervanda bulunan bir Keloğlan'dan Zühre'nin selamını getirir. Bu selam ile kendinden geçen Tahir, bayılır. Ayıldığından kervandakilere birkaç şey söylemek ister. Ancak kervanın gittiğini görür:

“O zaman üzüldü, zindan başına dar geldi. Hemen abdest alıp iki rekat namaz kıldı.” (Türkmen; 1998: 227).

A. Sabah Namazı

Beş vakit namazın ilki olan sabah namazı halk hikâyelerinin iki tanesinde karşımıza çıkmaktadır. Sabah namazı, ilk olarak Asuman ile Zeycan hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Çocukları olmayan padişah ile kethüdası dervişin tavsiyeyi üzere Murad Suyu'na kurban kesmeye giderler:

“Ol zaman kurbanı alıp Murad Suyu'na vardılar. Sabah namazını onda kıldılar.” (Kaya-Koz; 2000: 22).

Sabah namazını gördüğümüz diğer hikâye ise Asuman ile Zeycan hikâyesidir. Kendisini kurtaran kızların yine kendisine âşık olmaları üzerine buradan kaçan Tahir, bir gün bir gece gittikten sonra bir çeşmede başında durur:

“Abdest alıp sabah namazını kıldı, iki rekat da hacet namazı kılıp, Zühre'ye kavuşturması için dua etti.” (Türkmen; 1998: 238).

C. İkinci Namazı

İkinci namazı iki tane halk hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Âşık Garip hikâyesidir. Gurbet ilde gezerken Âşık Garib'in yolu Kars'a düşer:

“Bir de ikinci ezanı okunur. Şimdi bir abdest alub, cemaatle namazını kılub, gene heğbesini arkasına alub, Tiflis Kapusundan bu çıkub, Tiflis yoluna düşüb, bir miktar gider gitmez, bunun arkasından bir nefere peydah oldu.” (Türkmen; 1995: 181).

Bir diğeri ise Şah İsmail hikâyesidir. Şah İsmail, âşık olduğu kızı bulmak için çıktığı yolda bir çeşme başında durur:

“Günlerce süren bir yolculuktan sonra, ava çıktıkları vakit, konak yapmış oldukları çeşmeye geldi. Abdest alarak ikinci namazını kıldı.” (Korgunal; 1960: 16).

Ç. Akşam Namazı

Akşam Namazı da yine iki farklı hikâyemizde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesidir. Babası ile birlikte Erzurum'da sevilisini arayan Emrah, bir yerde yorgun düşerler:

“Vahır yatsıyı geçdi, Emrah babasıynan Ulu Cami'de hem ahşam namazını hem de yassi namazını gildi.” (Bali: 1973;157).

Bir diğeri ise Mahirî ile Mahitaban'dır. Mâhirî ile Mahitaban kaçmaya karar verirler. Mâhirî bu işin hazırlıklarını şu şekilde yapar:

“Mâhirî hemen at pazarına giderek güzel bir at satın aldı. Bir de silah aldı. Akşam namazını küçük bir camide kılarak Tanrı'ya dualar etti.” (Gökalp; 1985: 66).

D. Yatsı Namazı

Yatsı namazı, tam dört farklı hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Asuman ile Zeycan hikâyesidir. Sevdiğini kavuşamadığı için üzgün olan Asuman, evine gelir, annesi onu üzgün gördüğünü söyler:

“Bivefasız, yârden beni bunca zamandan beri aldarsınız, deyip yatsı namazını kılıp yattı.”(Kaya-Koz; 2000: 26).

Yine aynı hikâyede yatsı namazı Zeycan'ın bu vakit namazını kılmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Zeycan kendisini Asuman'a vermeyeceklerini anladı:

“Gece gündüz ağlamaktan gözleri kanla doldu. Zeycan bugün yatsı namazını kılıp:

Ya Rab! Bana âşıklık ver deyip başını yastığa koydu.” (Kaya-Koz: 2000: 28).

İkinci hikâye ise Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyemizdir. Babası ile birlikte Erzurum’da sevilisini arayan Emrah, bir yerde yorgun düşerler:

“Vahir yatsıyı geçdi, Emrah babasıynan Ulu Cami’de hem ahşam namazını hem de yassi namazını gıldı.” (Bali: 1973; 157).

Üçüncü hikâye ise Kerem ile Aslı’dır. Pir Dede, padişaha çocuğunun olması için bir elma verir.

“Gel sana bir elma vereyim gene ve hanıma git. O memleketin yedi yaşından yukarısını Uğra dağına davet eyle. Davet tamam olup gelince yatsu namazını kılınca elmanın birisini kendine birisini ahlinevir.” (Duymaz; 2001: 255).

E. Şükür Namazı

Şükür namazı Müslümanların bir zorluktan kolaylığa erdiklerinde veya bir nimete eriştiklerinde kıldıkları bir namazdır. Şükür namazı, Kirmanşah hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Pir Kirmanşah’ın annesini rüyasına girer:

“Gızım ne yatırsan, gak, abdestin sal. Vakit namazların gıl. Şükran namazını dört rekatgıl. Oğlun kirman böğün sene gavuşacak.” (Alptekin; 1999: 238).

F. Cuma Namazı

Cuma günü ve namazı için İslam Ansiklopedisinde şöyle bir tanım yapılmıştır. “İslâmiyet’te büyük değer verilen haftalık toplu ibadetin yapıldığı gün ve o gün ifa edilen ibadet.” (Karaman; 1993: 85).

Asuman ile Zeycan hikâyesinde Cuma namazı kahramanımızın Cuma namazına gitmesi ile karşımıza çıkar. Asuman ile Zeycân beraber büyüme başlarlar. Ancak bir müddet sonra kızı başka hocaya verdiler:

“Beş sene birbirlerini görmediler. Amma günlerden bir gün, Cuma gün Asuman camiye giderken ol kocakarı, Asuman’ın önüne düştü.” (Kaya-Koz; 2000: 23).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde Cuma namazı, ezan veya sela ile karşımıza çıkıyor. Erciş’e gelip Miloğlu Ahmet Beyin meclisinde saz çalan Âşık Ahmet, içeriye birisinin girerek Cuma namazını hatırlatmasıyla icraatine son verir.

“ Efendim mezin efendi nida ediyor.” (Bali: 1973; 157).

G. Bayram ve Bayram Namazı

Bayram günü ve bayram namazı için İslam Ansiklopedisinde şöyle bir tanım yapılmıştır. “Bayram Namazı, biri Ramazan Bayramı’nda diğeri Kurban Bayramı’nda olmak üzere yılda iki defa kılınan iki rekatlık bir namazdır.” (Karaman-Bardakoğlu-Apaydın: 1998; 306).

Bayram namazı, örneklem halk hikâyelerimizden sadece Mahirî Baba hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Mahirî sevgilisi ile kaçarken yakalanır. Padişah’ın adamları onu ölesiye döver. Onu bulan bezirganlar, onu bir yaşlı ihtiyara tedavi etmesi için emanet ederler:

“Günner bele sürir gidirken, Nene yatağında yatmahta olan Mahirî’ye:

- Böğün de Bayram... diyor.

Bunu duyan Mahirî:

- Bi su ver abdes alim da Bayram namazına gidim.” dir (Köksal; 1988: 113).

Ğ. Hacet Namazı

Hacet namazını kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür. “Bir ihtiyacın giderilmesi veya arzulanan bir hususun yerine gelmesi için kılınan namaz.” (Sifil; 1996: 435).

Hacet namazı iki farklı hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi Âşık Garip hikâyesidir. Şairlikte istediği başarıyı gösteremeyip üzgün bir şekilde eve gelen Âşık Garib’e annesi Oğlum seccade yayık duruyor. Namazını kıl da öyle yat, der:

“Oğlan abdest alup yatsı namazını kıldıktan sonra iki rekat da hacet namazı kılıp, dedi ‘İlahi Yarabbi, ya bana bu gece şairlik ver, yahut da al benden emanetini.’” (Türkmen; 1995: 123).

Diğeri ise Tahir ile Zühre hikâyesidir. Kendisini kurtaran kızların yine kendisine âşık olmaları üzerine buradan kaçan Tahir, bir gün bir gece gittikten sonra bir çeşmede başında durur:

“Abdest alıp sabah namazını kıldı, iki rekat da hacet namazı kılıp, Zühre’ye kavuşturması için dua etti.” (Türkmen; 1998: 238).

H. Kaza Namazı

Vaktinden sonra kılınan namaza, kaza namazı denir. Böyle bir namazın olup olmadığı tartışmalı olsa da konuyla İslam Ansiklopedisinde şöyle bir tanım yapılmıştır:

“Bir namazı vaktinde kılmaya eda, vaktinden sonra kılmaya kazâ denir.” (Karaman-Bardakoğlu-Apaydın; 1998: 334).

Kaza namazı, Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde akşam namazının kaza edilmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Babası ile birlikte Erzurum’da sevgilisini arayan Emrah, bir yerde yorgun düşerler:

“Vahıt yatsıyı geçdi, Emrah babasıynan Ulu Camide hem ahşam namazını hem de yassi namazını gıldı.” (Bali: 1973; 157).

Kaza namazına Kirmanşah hikâyesinde de rastlamaktayız. Çocuğu olmayan padişaha Hz. Hızır, yardımcı olacağını söyler ve bazı şartlar sıralar:

“Birinci tevlivatım sene bu, bugünden itibaren akşam olur, eğer sen eyer de eşin, ikiniz birlikte abdest salarsınız, dörder rekat gaza namazı gılersız, abdestli seret dösyine girersiniz, abdestli girersiniz bunu kabul etdin mi?” (Apltekin; 1999: 136).

VI. DİNİ MEKÂNLAR

Örneklem hikâyelerimizde dini mekânlar birçok defa geçmektedir. Biz de incelemiş olduğumuz hikâyelerde karşımıza çıkan dini mekânları farklı başlıklar altında incelemeye çalıştık.

Kahramanlarımız dini mekânları, genellikle halk hikâyelerinin nazım kısımlarında dile getirmektedirler. Bilindiği gibi halk hikâyelerimizdeki nazım kısımlar, kahramanların birbirlerine karşı duymuş oldukları duygu ve düşünceleri dile getirdikleri yerlerdir. Bu anlamada kahramanlar ya çok sevinirler, cennetten, havz-ı kevser'den bahsederler. Ya da çok üzüлp cehennemden bahsederler.

A. Cennet

Cennet, tüm Müslümanlar için erişilmesi hedeflenen bir yerdir. Müslümanlar, tüm hayatlarını buraya erişebilecek şekilde yaşamaya gayret ederler. Çünkü cennet, Allah Teâlâ'nın iman edenlere nimetlerini vereceği yerdir (Kazancı; 1997).

Ancak burada şu ayrıntıyı da belirtmek de fayda vardır. Cennet “Bütün dinî inanışlara göre müminlerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yer.” dir (Topaloğlu; 1993: 374). Buradan cennet inancının diğer dinlerde de olduğunu görmekteyiz. Ayrıca cennet, örneklem hikâyelerimizde, cennetin bir mertebesi olan Firdevs-i âlâ olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Cennet, incelemiş olduğumuz hikâyelerde, çok sayıda karşımıza çıkmıştır. Eşref Bey hikâyesinde, Abdullah Hoca'nın saz çalmasına çok kızan Pir Murat, “ Altmış yaşında saz çalan cehennemliğe bakın cehennemliğe dedi. Bunu üzerine:

“Abdullah Hoca aldı:

Gah giderim merd diyarına ders almak için

Gah giderim Beytullah'a Beş vakit kılmak için

Dekli gönül arz ediyor Cenneti alem için

Aslım Hz. Adem ismim Abdullah ola” (Özdemir; 1985: 212)

Yine Mahirî ile Mahitabân hikâyesinde dini bir mekân olan cennet iki aşışın birbirlerini imtihan faslında geçer. Mahirî ile Coşkuni'nin imtihanında Coşkuni, Mahirî'ye şöyle bir dörtlük söyler:

“Aldı Coşkuni

Biz âşıkız, her esrarı duyarız
Alüstüne karaları giyeriz
İbtida cennette neyi yiyeriz
Ara ki bulasın Âşık Mahirî”

“Aldı Mahirî

Âşık bu sözlerin vardır değeri
Çoktandır ararım, telli nigari
Cennette yiyeriz balık ciğeri
Arar da bularum Âşık Coşkuni” (Gökalp; 1985: 31)

Murat Şah hikâyesinde cennet, cennetin bir mertbesi olan Firdevs-i Ala şeklinde geçmektedir. Babası tarafından gözlerine mil çektirilecek olan Murad Şah şunu söyler:

“Aman hashasbaşı gel kıyma bana
Sekiz uçmak senin durağın olsun
Aziz başın için âzâd et beni
Firdevs-i âlâ’da yerin yüce olsun.” (Kaya-Koz; 2000: 161)

İslami motifler açısından çok zengin olan Uğru ile Kadı hikâyesinde cennet birkaç defa geçmektedir. Uğru’yu soygundan vaz geçirmeye çalışan kadı, Uğru’ya şunu söyler.

“Sen Allah’tan havf itmen mi uğrı can
Değme bana cennet’e gir uğrı sen” (Kaya; 1985: 12)

Uğru’yu niyetinden vaz geçirmeye çalışan Kadı ona dua ederken şöyle söyler.

“Kâdiitdi mürüvvet kıl Uğrı sen
Değme bana Cennet’e git toğrı sen” (Kaya; 1985: 18).

B. Cehennem

Cehennem, “İnkârcıların ve günahkârların âhirette cezalandırılacakları yer.”dir (Harman; 1993: 225). Cehennem, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere bir ceza yeridir. Ancak bu ceza çok şiddetli olacaktır. Cehennemin azabı gözlerin görmediği, kulakların işitmediği hatta hiçbir kimsenin hatır ve hayalinden geçiremediği şiddette olacaktır (Kazancı; 1997). Ancak Cehennem, incelemiş olduğumuz halk hikâyelerimizde sadece Kerem ile Aslı hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Burada da sevdiğinin aşkından

yanan Kerem, ona duyduğu sevgiyi cehennemin ateşiyle kıyas eder. Keşişin evinde Aslı'nın yanında yakalanarak hapishaneye atılan Kerem şu dörtlükle kıyaslama yapar:

“Bunca işleri sorup danmışam
Çeşmin leblerinden kanmışam
Ben Kerem'im aşk oduna yanmışam
Cehenneme girsem nar bize neyler” (Duymaz; 2001: 286)

C. Cami

Cami Müslümanların başta namaz kılmak üzere bundan başka daha birçok amaçla toplandıkları islami bir mekânın adıdır. Camii, Süleyman Peygamber ile Akbaba hikâyesinde şöyle geçmektedir:

Süleyman peygamber, geçmişte nelerin yaşandığını öğrenmek üzere yola çıkar. En çok yaşayanların da akbaba olduğunu öğrenir. Bir akbabadan tecrübelerini ister. Kuş da şöyle der:

“Böylesinde uzun yaşamımda çok değişik olaylarla karşılaştım. Şimdi bunlardan en önemlisini sana anlatacağım. Bir keresinde çok şiddetli bir kış olmuştu. Açlıktan ve soğuktan neredeyse ölecektim. İşte o kış, günlerden bir gün, bir altın minarenin üzerine konmuştum. Aşağıya baktığım zaman caminin içindeki insanları gördüm. Beyaz sakallı adamlar ön sırada oturmuştu siyah sakallı olanlar onların arkasında, traş olanlar ise en arka sırada oturuyorlardı. Duaları bittiği zaman cemaat yukarıya bakıp beni gördü. İçlerinden biri, ‘Zavallı kuş, belki de açtır, bir öküz kesip ona verelim.’ dedi” (Uysal; 1989: 134).

Ç. Kâbe

Kâbe, Müslümanlar için çok önemlidir. Çünkü Kâbe “İslâm inancına göre yeryüzünde yapılan ilk mâbed, müslümanların kıblesi.” dir (Ünal; 2001: 14).

Müslümanlar için çok yeryüzünde bulunan en kutsal mekânlardan birisi olan Kâbe Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde bir benzetmeyle geçmektedir. Emrah'a vurduğu için meclisinden Âşık Ahmet'i kovan Miloğlu Ahmet Bey, çok üzülür:

“Hakikatte insanların kalbi Kâbe-i Beytullah'dan bile büyüktür.” (Bali: 1973; 106).

Yine aynı hikâyede Kâbe, şu şekilde geçmektedir. Emrah'ın âşıklığının Hak vergisi olup olmadığını araştıran Şeyh Oğlu Şah Abbas, Emrah'tan zehir içmesini ister. Zehir kadehini de Emrah'a Selvi verir:

“Emrah şu cevabi Selvü'nün gedeh elinde uzatmasına garşılıh dedi:

İsder zehir olsun isderse agu

Elin ki degmişdir içerem elden

diyip Selvü'ün elinden gadahı alarah gibleye karşı idi...” (Bali: 1973; 142).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde ise Kabe'nin kutsiyetine şu şekilde vurgu yapılmaktadır.

“Bey, bunu bir kere Hacce götürüp Kabeyi Şerifte dua ettirsek. Çünkü oradaki dua makbuldür.” (N.B; 1966: 12).

VII. DİNİ ZAMANLAR

Halk hikâyelerimizde mahşer, bayram, perşembe gecesi, cuma gecesi, berat gecesi, kadir gecesi gibi dini zamanlar sıkça dile getirilmektedir. Bu dini zamanlar bazen hesaplama günü, bazen de bir mutluluğu ifade etme aracı olarak kullanılmaktadır. İslamiyet tarafından kutsiyet atfedilen zamanları şu şekilde incelemek ve sınıflandırmak mümkündür.

A. Bayram

Bayram, “Dinî veya millî açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan gün.” dır (Erdem; 1992: 257). Yukarıda verdiğimiz tanımın bayramın ne olduğunu bize genel olarak anlatmaktadır. Ancak bizim örneklem hikâyelerimizde incelemeye çalıştığımız daha çok dinî bayramlardır. Arap toplumuna İslamiyet gelmeden önce Arapların kendi aralarında kutladıkları bayramlar vardı.

Ancak “Peygamber efendimiz Medine-i münevvereyi şereflendirince, ora halkının senede iki defa bayram yaparak eğlendiklerini öğrenince, onlara şöyle buyurmuş: ‘Yüce Allah o iki bayram günlerine karşılık onlardan daha hayırlı iki bayram günlerini size ihsan etmiştir.’ O günlerin Ramazan ve Kurban Bayramı günleri olduğunu müjdelemiştir.” (Bilmen; 2003: 168).

Bayramlar, iki farklı hikâyemizde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Âşık Garip hikâyesidir. Mirasyedilere tüm servetini kaptıran Âşık Garip, meslek öğrenme derdindedir. Çırak olarak bir terzinin yanında işe başlar. Bu esnada ustasına bir sipariş gelir. O da siparişleri yetiştiremeyeceğini şu şekilde beyan eder:

“Aman hey Ağa, bak bu nice esbab hepsi bayrama yetişecek. Ben yalnız bir adam. Ben hankı birini dikeyim.” (Türkmen; 1995: 121).

Diğeri ise Tılsımlı Kafes hikâyesidir. Genç adam, babasını gözlerini iyileştirmek için tılsımlı kafesi bulmaya gidecektir. Bu esnada kız kardeşini emanet ettiği nineye şunları söyler:

“Nine ben uzun bir seyahate çıkıyorum. Dönüp dönmeyeceğimi bilmiyorum. Senden üç ricam var. Kız kardeşimi parasız bırakma, sana bırakacağım paradan ona verebilirsin. Dini bayramlara ve düğünlere gitmesine izin ver. Üçüncü ricam ise; eğer kız kardeşim bir gence âşık olursa, onunla evlenmesine izin ver ve düğün hazırlıklarını kendin yap.” (Uysal; 1989: 94).

B. Perşembe Gecesi

İslamiyet'te kutsiyet atfedilen gece cuma gecesidir. Çünkü perşembe gecesi dediğimiz gün, aslında cuma gecesidir. Cuma gecesi de perşembe günü öğleden sonra başlar ve imsak vaktinde biter. Biz, bu ayrımı bilmekle beraber hikâyeler de perşembe gecesi diye geçtiğinden ve orijinalliği de bozmamak amacıyla aslında cuma gecesi olan geceyi, perşembe gecesi diye aldık. Hikâyelerimizde genellikle âşıkların muratlarına kavuştukları gece olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde bu gece, şu şekilde geçmektedir. Uzun süren mücadeleler neticesinde sevgilisiyle düğünü yapılan Emrah;

“... bir mübarek Perşembe gecesi iki âşık mıradına gavuşdı.” (Bali: 1973; 187).

Yine Kirmanşah hikâyesinde de Hurşud ile Mahbup gerdeğe girerler:

“... eziz, bir mübarek Perşembe gününde bu gençleri murad odasına verirler.” (Apltekin; 1999: 272).

C. Cuma Gecesi

Cuma gecesi İslamiyet'te kutsal atfedilen bir başka gecedir. Âşık Garip hikâyesinde bu gecenin kutsiyetine şu şekilde rastlanır. Âşık Garip çektiği uzun çileler sonunda sevdiğine kavuşur:

“Âşık Garib'e kırk gün kırk gece toy, düğün tutub, bir taht nikah edüb, bir mübarek Cuma gecesi dua sena ile getürüb gerdekhaneye arkasından dayanıverdiler.” (Türkmen; 1995: 195).

Ç. Berat Gecesi

İslamiyet'te kutsiyeti büyük olan günler vardır. Bunlardan birisi de berat gecesidir. “Şâban ayının on beşinci gecesi. Berat Arapça berâe-berâet kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Berâet, ‘iki şey arasında ilişki olmaması; kişinin bir yükümlülüğünden kurtulması veya yükümlülüğünün bulunmaması’ anlamına gelir. Şâbanın on beşinci gecesinde müslümanların Allah'ın affı ve bağışlaması ile günah yükünden kurtulacağı umularak bu geceye Berat gecesi denmiştir. Berat gecesi için Arapça eserlerde ‘şâbanın ortasındaki gece’, ‘mübarek gece’, ‘rahmet gecesi’ ve ‘sak gecesi’ mânalarına gelen terkipler kullanılmaktadır.” (Ünal; 1992: 475).

Müslümanlar için çok büyük bir kutsiyeti olan Berat Gecesi, Âşık Garip hikâyesinde bir dörtlükte karşımıza çıkar. Rüyasında bade içen Âşık Garip, ustasına saz çalmak ister. Ancak ustası ona güvenmez. Âşık Garip yine de çalar:

“Bir Berat Gecesi dilek diledim
Şükür muradımı verdi Hak benim
Dilediğim dilek Hakk’a yaradı
Andan okur dilim zikrullah benim” (Türkmen; 1995: 124).

D. Kadir Gecesi

İslamiyet’te kutsiyeti büyük olan günler vardır. Bunlardan birisi de Kadir Gecesi’dir. “Sözlükte kadir (kadr) kelimesi “hüküm, şeref, güç, yücelik” gibi anlamlara gelir. Dinî literatürde ise “leyletü’l-Kadr” şeklinde Kuran-ı Kerim’in indirildiği gecenin adı olarak kullanılır.” (Özervarlı; 2001: 124).

Kadir Gecesi, Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyemizde aslında tanıdık bir söz içerisinde geçmektedir. Düşman tarafından kaçırılan Selvi, yoldaşı ile beraber çadırda ağlarken Yakup Han içeri girer:

“Ey gızım selvi, behdiyar bir kadınsan annen seni doğururken Gadir Gecesi mi doğurmuş...” (Bali: 1973; 121).

E. Mahşer Günü

Mahşer günü, “Sözlükte ‘toplanmak, bir araya gelmek’ demek olan haşır, terim olarak yüce Allah’ın insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamışdır. İnsanların toplandıkları yere mahşer veya arasât denir.” (Karaman-Bardakoğlu-Apaydın; 1998: 126).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde Mahşer Günü, Mahkeme-i Kübra olarak adlandırılır. Yakup Han, Annesinin kendisine yazdığı mektupta eğer Emrah’ın sevgilisine kavuşmasında yardımcı olmazsa annesinin kendisine şöyle bir cümle kurduğunu okur:

“O mahgame-yi kübrede elimi yakan gatar her bir hakkımı deva görirem senden...” (Bali: 1973; 133).

Ferhat ile Şirin hikâyemizde ise Mahşer Gününe şu şekilde dikkat çekilir. Şirin Ferhat’tan ayrılırken şu beyti söyler.

“Nasırın Allah ola her dem Ferhad senin
Haşre dek ol cism ü tenin” (Özarslan; 2006: 192).

Son olarak Uğru ile Kadı hikâyesinde de Mahşer Günü'nü görmekteyiz. Uğru, kendisinin ne olduğunu, kim olduğunu anlatırken mahşer gününe dikkat çeker.

“Sonra tağlar kadar günâh yığılur
Yarın mahşer günü benden sorulur” (Kaya; 1985: 36)

F. Kâlû Belâ

Kâlû Belâ bir sözleşmedir. “Allah’la yaratılışları sırasında insanlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme için kullanılan bir tabir.” dir (Yavuz; 1992: 106).

Kâlû Belâ, incelemiş olduğumuz hikâyelerin iki tanesinde karşımıza çıkmaktadır. Mahirî Baba hikâyesinde Gurbetten dönen Mahirî, eşinin kendisini eve almaması üzerine dörtlük söyler:

“Kalu bela’dan haber getüren
Hecer’ül esvet’e ma’na yetüren,
Cebaril şanına vahiy getüren,
Yüzdört kitaba saldım gözlerin” (Köksal; 1988: 117)

Kâlâ Belâ bir başka dörtlülle Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Erzurum’da âşık Erbabî ile karşılaşan Mâhirî’ye, Erbabî şöyle bir dörtlük söyler:

“Hükmeyledim ben de bahr-i ummana
Aşkî belâ giryanından okudum.
Adem ki balçıktan himmet olundu
Kalû belâ lisanından okudum” (Gökalp; 1985: 70)

VIII. KADER

Kader'in tam olarak ne olduğu hususunda insanlar, tarihten bu yana hep tartışmışlardır. Aynı zamanda kaza ve kader kelimelerinin anlamları üzerinde de maalesef, tam bir görüş birliği de yoktur. (Gölcük-Toprak; 1996) Ancak kader hususunda bir tanım vermemiz gerekirse kader “Allah'ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında terim.” dir (Yavuz; Yusuf Şevki: 58).

Kader, örneklem hikâyelerimizde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kahramanlarımız bazen kaderlerine razı olurken, yardan ayrı kalmanın acısıyla bazen de kadere isyan etmektedirler. Biz de bu çalışmamızda kaderi bu iki alt başlık altında inceledik.

A. Kadere Razi Olma

Süleyman Peygamber ve Akbaba hikâyesinde Süleyman Peygamber'e kaderine razı olması tavsiye edilir. Akbabalar, Süleyman peygambere geçmişte nasıl insanların olduğunu anlattıktan sonra dünyanın giderek daha da kötüleştiğini anlatırlar. Bunu üzerine bir akbaba şöyle der:

“Sen öldüğün zaman olaylar daha da kötü olmaya devam edecek. En iyisi sen krallığına dön ve Allah'ın takdirine boyun ey.” (Uysal; 1989: 134).

Yine Asuman ile Zeycan hikâyemizde de bir kadere razı oluş göze çarpar. Rüyasında pirlar elinden bade içen Asuman kendinden geçerek söylemeye başlar:

“Asuman eyitti:

Nazar eylen ağalar benim halime

Kendi yaralarım deştim ne dersin

Böyle imiş bize Hakk'ın fermânı

Kırklar ile devran sürdürdüm ne dersin” (Kaya-Koz; 2000: 27).

Âşık Garip hikâyesinde ise âşıklar arasında ayrılığın kaderde olduğunda imasında bulunulur. Âşık Garip, düğünü için gerekli olan parayı kazanmak için gurbete gider. Sevgilisi gitmemesini ister. O da bunun bir kader olduğunu belirtir.

“Başıma döndüğüm gül yüzlü senem

Gidem yar eğlenem belki gelmeyem

Bu ayrılık bize Hak'tan verildi

Gidem yar eğlenem belki gelmeyem” (Türkmen; 1995: 145)

Âşık Sürmeli ve Arif Bey hikâyesinde bir başka kadere razı oluş görmekteyiz. Arif Bey’in babası misafir olduğu evde bir kız görür. Bu kız çok hoşuna gidince de oğlu Arif Bey’e bunu ister. O da şöyle cevap verir:

“Kaderde varısa buna kim ne desin.” (Akgün; 1994: 112).

Yine aynı hikâyede kadere boyun eğiş vardır. Sürmeli’nin evleneceği kızı, amcaoğlu bu işten vaz geçirmek ister. Senem kıza şunları söyler:

“Senin gibi bir nazenin, dünya güzeli! Emcem oğlu ama söylemeye üzülüyorum. Öyle bir esrarkeş, öle bir humarci, bilmem ahıldan nohsan biri sene layıhdeyil. Ama kaderinden küs, olmuş.” (Akgün; 1994: 116).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde de kadere razı oluşu görmekteyiz. Sevgilini ikinci kez elinden kaybeden Emrah, annesinden ve babasından helallik ister. Yedi yıl dolandığını belki bir yedi yıl daha dolanacağını söyler. Bunun üzerine Emrah’ın babası şu kıtayı okur:

“Emir bele imiş feleğin işi
Akıtma didamdan, yavrum, gan ile yaşı
Bükülmüş beli baban tökülmüş dişi
Getme yavrum öysüz goyma sen beni” (Bali: 1973; 156)

İslami motifler açısından son derece zengin olan Kirman Şah hikâyesinde, kadere tam bir teslimiyet vardır. Mahperi’ye kavuşmak için yolu üzerindeki düşmanlarla savaşan Kirmanşah, mecal vermez ile tek başına savaşmak ister. Yanındaki seyise şunu der:

“Gelen Allah’tan cevri-cefayı benim çekmem lazım. Sen dur.” (Apltekin; 1999: 170).

Leyla ile Mecnun hikâyemizde kader şu şekilde geçmektedir. Leyla’ya ulaşamayan Mecnun, çöllere düşer. Bu haline babası çok üzülür, onu kabilesine geri dönmeye razı etmeye çalışır:

“Bu aşk belasını belki de bana Cenab-ı Kadiri Mutlak’ın bir takdiri diye kabul etmek lazımdır.” (N.B; 1966: 15).

Yine aynı hikâyede kadere razı oluş bir başka şekilde geçmektedir. Mecnun dağlarda gezerken kendisine Leylâdan bir mektup gelir:

“Ey hayatımın sahibi seni bir dakika bile unutmadım. Daima kalbimdesin. Fakat ne yapalım ki kader bize hasreti nasip etti.” (N.B; 1966: 32).

B. Kadere İsyan Etme

Halk hikâyelerinde âşıklar genellikle kaderlerine razıdırlar. Ancak bazen yar ve ayrılık acısıyla dillerinden kadere bir isyan dökülür.

Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde Sürmeli gurbette ölünce hemen yanında bulunan Arif Bey kardeş acısıyla şunları söyler:

“Bu ayrılış sene de mi kar etti ?
Ağla atım ağla ağlyacah zamandır !
Vallah kahbe felek gülüşümü zehir etti,
Ağla atım ağla, ağlayacah zamandır.” (Akgün; 1994: 129).

Eşref Bey hikâyesinde de bir kadere isyan vardır. Babası Pir Murat’tan sevgilisi Zühre kızın yanına gitme için izin isteyen Eşref Bey, bu izni alamayınca söylemeye başlar: Aldı Eşref:

“Toplamış ülkeyi de gelir elinen
Gözlerim görmüyor, akan sel ilen
Kahpe felek kazmayınan belinen
Yıkıyor ömrümün şar duvarını” (Özdemir; 1985: 215).

Ferhat ile Şirin’de ise Ferhat, yarinden ayrı kalmaya dayanamaz. Şirin’e kavuşamamanın derdi ile çok üzülen Ferhat, kader için şöyle der.

“Cüda kıldı şirin yarımdan beni
Tez buldum, tez aldıldım elimden seni
Dağlarda kalmışım acır yok beni
Bu banuyi bana çok gördü felek” (Özarslan; 2006: 187)

Kirman Şah hikâyesinde, kadere çok içli bir isyan karşımıza çıkar. Mahperi’yi dev alıp kaçınca babası isyan eder: “Hey felek, bu isyanın been miydi? Ey felek bu gadder bekletdim, aldatdın, tahta oturtdun. Herat’a sultan etdin. Felek şimdi de genç yaşında, bir tek evladım, onu da deve götürtdün felek tahta oturttaydın felek, ne de bu acıyı bana göstereydin felek.” (Apltekin; 1999: 211)

Yaralı Mahmut İle Nigar hikâyemizde de bir isyan vardır. Kardeşi Mahmud’u ve onun sevgilisi Nigâr’ı bulamamanın derdi ile yarası acıyan Kanber şöyle isyan eder:

“Çarh ı felek senden şikayetim var.

Felek ile düşman oldum ağlarım

Cihana geleli yüzüm gülmedi

Doğduğuma pişman oldum ağlarım.” (Güloğul; 1943: 74)

IX. ÜÇ, YEDİ VE KIRK RAKAMLARI

İslamiyet'te bazı rakamların kutsiyeti vardır. Bu rakamların kutsiyeti halk hikâyelerinde kendilerini çok net bir şekilde gösterirler. Bu rakamlar, kimi zaman tercih sunar, kimi zaman ise kahramana yardıma gelen mübarek kişilerin sayılarını belirtir. Yine aynı zamanda hastalar bu rakamlarla belirtilen sürede iyileşir. Bu rakamlar süresince düğün yapılır, yas tutulur.

Örneklem hikâyelerimizde rastgele söylenen hiçbir rakama rastlamadık. Bu sebeple biz de tüm rakamları ayrı ayrı incelemeye çalıştık.

A. Üç Rakamı

Celal Şah hikâyesinde Celal Şah, maymunlar ülkesinden çıkarak kuşlar ülkesine gelir:

“Güzel bir köşkün bahçesindeki havuzun başında rastladığı üç keklığın kız haline geldiğini görür ve en küçüğüne âşık olur.” (Köse; 1993: 46).

Şah İsmail hikâyesinde, eşinin tavsiyesi ile Şah İsmail'in babası, veziriyle beraber diyar diyar gezmeye çıkarak, çocuksuzluğuna bir çare arar:

“15 dakika sonra hükümdar ile vezir, seyahat elbiselerine giyerek yola çıktılar. 3 saat sonra harıl harıl akan bir pınarın başına geldiler.” (Korungal; 1960: 3).

Yine aynı hikâyede, Şah İsmail, avda âşık olunca, kendi evine geldiğinde kendisini bir türlü toplayamaz:

“Şah İsmail avdan döneli üç gün olduğu halde kendisini bir türlü toplayamıyor, bilakis gittikçe fenalaşıyordu.” (Korungal; 1960: 12).

Tılsımlı Kafes hikâyesinde ise üç rakamı surelerle birleşir. Genç adam tılsımlı kafese ulaşabilmek için periler ülkesinden çalınan kılıcı bulmak zorundadır. Nihayet bulur; fakat bu sefer de yıllardır kınında durarak paslandığı için kılıcı kınından çıkarmak zorundadır:

“Genç adam bismillah demiş ve üç kere kulhuvallahi okumuş. Sonra kılıcı bir çekişte çıkarmış ve almış.” (Uysal; 1989: 104).

B. Yedi Rakamı

Celal Şah hikâyesinde, Celal Şah, arkadaşları ile beraber ava çıkar:

“Yolları üzerindeki bir dağda bir geyiğin peşine düşen Celal Şah'la arkadaşları bu kovalamaca sırasında yedi kişi kalırlar ve bir arada geyiği vururlar.” (Köse; 1993: 46).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Hal Mahmut ile sevgilisi denize atıldıktan sonra denizden ölü olarak çıkarılırlar. Pir Dede, ikisini de sıvazlayınca tekrar canlanırlar. Bunu gören padişah insafa gelir:

“Bunlara yedi gün, yedi gece, yedi davul, yedi düdüknen düğün yaptırıyor.”
(Şimşek; 1998: 300).

C. Kırk Rakamı

Süleyman Peygamber ve Akbaba hikâyesinde, Süleyman peygamber, canını almaya gelen Azrail’e ben öldükten sonra dünya daha mı iyi olacak, daha mı kötü olacak, ben bunu merak ediyorum, diye Azrail’e sorar. Azrail de bu konuşmayı Cenâb-ı Hakk’a iletir:

“Ona kırk gün daha ömür verdim. Git ona söyle, geçmişte neler olduğunu araştırsın.” (Uysal; 1989: 133).

Kırk rakamı Asuman ile Zeycan hikâyesinde de geçmektedir. Sevgilisine kavuşamamanın üzüntüsüyle yatan Asuman, bir rüya görür:

“Gördü ki bir hâristanda kırk tane pir, ellerinde yeşil kaplı Mushafları var okuyup dururlar.” (Kaya-Koz; 2000: 27).

Ercişli Emrah ve Selvihan hikâyesinde ise kırk rakamı süre olarak geçmektedir. Sevgilisi ile evlenmeden önce kendisine bir saray yaptırmak isteyen Emrah ile Müteahhit arasında şöyle bir konuşma geçer:

“Aman ey usda gıh gün diince anakdarlari teslim isdirem.” (Bali: 1973; 152).

Eşref Bey hikâyesi şu şekilde başlar:

“Vaktiyle o iller bizim iller, orada söyleyen diller bizim dillerken Gence Karabağ dağlarında kırk eşkıya vardı.” (Özdemir; 1986: 205).

Ferhat ile Şirin hikâyesinde ise Şirin’e kavuşmak için dağı delerek su akıtan Ferhat:

“Ferhat şirinin aşkıyle bu suyu 40 günde akıtdı.” (Özarslan: 2006;176).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Yaralı Mahmut’un babası oğluna ölümünden sonrası için şöyle vasiyet eder:

“Ey benim oğlum, sen buna elakadar olma, sahipsiz de bırakma, parasız bırakma, benim variyatım, çöhtur, bunu idare ettir. Yalnız benim kabrime de kırh gün gelesin kırh yasin okuyasın.” (Akgün; 1994: 56).

X. SADAKA VERME, HAYIRDA BULUNMA

Hayır yapmak, ihsanlarda bulunup sadakalar dağıtmak, güzel bir haber aldığında hemen kurban kesip fukaralara dağıtmak, onlara yedirip içirmek bu milletin özünde olan bir haslettir. Hem Kuran’da hem de birçok hadiste sadaka verme veya hayırda bulunma ile ilgili birçok tavsiye bulunmaktadır. Aynı zamanda bu hasletlerin faziletinden de bahsedilmektedir. Kuran-ı Kerim’de “Sadakları açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onu gizleyerek verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” buyurulmaktadır. (Altuntaş-Şahin; 2008: 271)

Yine sadaka vermenin faziletini peygamber efendimiz şu sözleriyle de bizlere haber vermektedir: “Kulun sabaha çıktığı her gün mutlaka iki melek iner ikisinden birisi: ‘Allah’ım infak edip veren kimseye yenisini gönder.’ der. Diğeri ise: ‘Allah’ım tutup sıkı olan kimseye telefini ver.’ der.” (Kocaer; 2004: 255)

İslamiyet öncesi halk edebiyatı ürünlerine baktığımızda dahi bu gibi güzel şeylerin yapıldığını görmekteyiz. İslamiyet ile beraber bu hasletler, milletimizde daha da artmış ve çeşitlenmiştir. Biz de incelemiş olduğumuz bu halk hikâyelerinde, kahramanlarımızın sevinçte ve üzüntüde çeşitli şekillerde hayırlar yaptıklarını görmekteyiz.

A. Yeme-İçme

Süleyman Peygamber ve Akbaba hikâyesinde, insanların hayvanlara yaptıkları hayrı görmekteyiz. Süleyman peygamber, geçmişte nelerin yaşandığını öğrenmek üzere yola çıkar. En çok yaşayanların da akbaba olduğunu öğrenir. Bir akbabadan tecrübelerini ister. Kuş da şöyle der:

“Böylesinde uzun yaşamımda çok değişik olaylarla karşılaştım. Şimdi bunlardan en önemlisini sana anlatacağım. Bir keresinde çok şiddetli bir kış olmuştu. Açlıktan ve soğuktan neredeyse ölecektim. İşte o kış, günlerden bir gün, bir altın minarenin üzerine konmuştum. Aşağıya baktığım zaman caminin içindeki insanları gördüm. Beyaz sakallı adamlar ön sırada oturmuştu siyah sakallı olanlar onların arkasında, traş olanlar ise en arka sırada oturuyorlardı. Duaları bittiği zaman cemaat yukarıya bakıp beni gördü. İçlerinden biri, ‘Zavallı kuş, belki de açtır, bir öküz kesip ona verelim’ dedi.” (Uysal; 1989: 134).

Âşık Garip hikâyesinde ise hayır, şu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hoca maksud, ölümünden sonrası oğlu âşık Garib'i tembihler:

“Oğlum, ben öldükten sonra gelip beni bir güzelce kaldırub defin idesin. Kabrim üzerine ahşam sabah gelüp üç fatiha bir ihlas okuyup ruhuma hibe edesin. Hem benim biraz fukaralarım vardır. Geldikçe onları boş göndermiyesin.” (Türkmen; 1995: 113).

Hal Mahmut hikâyesinde ise şükür anlamında hayırlara rastlıyoruz. Ağa'nın Allah'ın izni ile bir oğlu olur; ancak isim vermeye Pir Dede gelmez. Çocuk da baba, benim niye adım yok. Herkes, beni adsız diye çağırıyor, der. Bunun üzerine babası;

“Bir koç kestiriyor, yemek yapıdırıyor, bütün köylüleri çağırıyor, mevlüt okutuyor.” (Şimşek; 1998: 298).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde de fakirlerin unutulmadığını görüyoruz. Ahmet Bezirgan, Yaralı Mahmut'un nasıl bu şekilde yaralandığını öğrendikten sonra sadaka dağıtacağını söyler: “Eğer bu sorularımı cevaplandırırsa, bir deve Allah rızası için fakir fuharaya verecem.” (Akgün; 1994: 93).

B. Para, Giyinme Kuşanma

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde fakirlere para verildiğini görüyoruz. Âşık Abbas ile yaptığı atışmadan galip çıkan Emrah, kendisine vad edilen ganimetleri alır. Ancak ardından da şöyle der:

“Emrah o ganimeti, gırh aşığa tehsim edip “Alın birez de geri galan fıkralere teksim edin.” (Bali: 1973; 132).

Kirman Şah hikâyesinde, kızları Mahperi'nin yaşadığını duyan Adil Han ve eşi çok sevinirler:

“ Toy düğün zuhur buldu. Aclardoydi, çıplaklar giydi. Gurbanlar kesildi.” (Apltekin; 1999: 270).

C. Yol, Köprü, Çeşme ve Han Yaptırma

Kirman Şah hikâyesinde, çocuğu olmayan padişaha, Hz. Hızır yardımcı olacağını söyler ve bazı şartlar sıralar:

“Altıncı tevlivatım, geçilmeyen suların üsdüne sual eder, köprü yaptırırsan, körpi ile geçerler. Susuz olan yerlere de, sular, çeşmeler yapıdırır, su akıtırsan gelip giden yolcular, serbestçe su içer.” (Apltekin; 1999: 137).

XI. HACCA GİTME

Hacca gitmek, her Müslümanın arzusudur. Vereceğimiz tanımla niçin bu kadar çok arzulandığı anlaşılacaktır. Hac, “Kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etme, İslâm’ın beş şartından biri.” dir (Harman; 1996: 382). İslam’ın şartlarından biri olan haccın faziletleri de çok büyüktür. Çünkü “Namaz ile oruç birer bedenî ibadettir. Zekât malî bir ibadettir. Hac ise hem bedenî, hem de malî bir ibadettir.” (Bilmen; 2003: 378).

Hac ibadet,i yukarıda da belirtildiği gibi hem bedeni hem de malî bir ibadettir. Ayrıca bütün Müslümanların kıblesi olan ve İbrahim aleyhisselâm gibi büyük bir peygamberin makamını içinde bulunduran bu mekânda yapılacak ibadetlerin ve edilecek duaların sevabının sonu yoktur. (Bilmen; 2003)

Örneklem hikâyelerimizde, hac yapmak için yola çıkan kahramanlarımıza rastlamaktayız. Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Kamber’in babası hac yapmak için yola çıkar:

“Horasan şehrinin en büyük tüccarlarından Hacı Behram, son bir hac yapmak üzere yola çıkıyordu.” (Korok; 1937: 1).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde ise Mecnun, sevdiği kızı alamayınca deliye döner. Babası da bu duruma çok üzülür. Etrafindakiler babasına şöyle der:

“Bey, bunu bir kere Hacce götürüp Kabeyi Şerifte dua ettirsek. Çünkü oradaki dua makbuldür.” (N.B; 1966: 12).

XII. KURAN-I KERİMDE GEÇEN SURELER SURELER

Kuran-ı Kerim 30 Cüz ve 114 sureden oluşur. Sureler de şu şekilde tanımlanır: “Kuran-ı Kerim’i oluşturan 114 bölümden her biri.” (Birişik; 2009: 538).

Halk hikâyelerinde sureler genellikle sadece bir amaçla karşımıza çıkmaktadır. O da ölünün ardından sure okumaktır. Nadiren zor durumlarda da sure okunarak Allah’ın yardımı beklenmektedir.

A. Fatiha

Fatiha, “Kuran-ı Kerim’in ilk suresi.” dir (Işık; 1995: 252). Müslümanların namazlarının her rekâtında mutlaka okudukları bu sure “Mekke döneminde inmiştir. Yedi âyettir. Kur’an-ı Kerim’in ilk sûresi olduğu için ‘başlangıç’ anlamına ‘Fâtiha’ adını almıştır.” (Altuntaş-Şahin; 2008: 1).

Âşık Garip hikâyesinde Fatiha suresi, ölüye rahmet amacıyla okunur. Hoca maksud öldükten sonra, Âşık Garip, tüm malı mülkü önüne koyup düşünür. Annesi niçin düşündüğünü sorunca da ben okuma bilmem, bu kadar mal ile ne yapacağım der. Annesi de şöyle söyler. Oğlum Tevriz şehrinin içinde ne kadar bezirgan var ise davet eyle gelsinler, Babanın canı için ta’am yesinler. Bakalım ondan sonra bir çaresi bulunur, der. Bu yemek yenildikten sonra meclisin dağılması sırasında çocuğun evvelki isimin kaldırıp babasının ismini verirler.

“Şimdi oğlanın evvelki ismini kaldırıp Hoca Maksûd diyu isim okudular. Şimdi bunlar Fatiha diyub kalkup gittiler.” (Türkmen; 1995: 114).

Yine aynı hikâyede, Fatiha suresinin okunuşuna şahit olmaktayız. Hoca Maksud, ölümünden sonrası oğlu Âşık Garip’i tembihler:

“Oğlum, ben öldükten sonra gelip beni bir güzelce kaldırub defin idesin. Kabrim üzerine ahşam sabah gelüp üç Fatiha, bir İhlas okuyup ruhuma hibe edesin.” (Türkmen; 1995: 113).

Kirmanşah hikâyesinde de Fatiha suresinin ölüye rahmet amacıyla okunduğunu görmekteyiz. Sevgilisinin öldüğünü sanan Mahperi, bulduğu hazne ile değirmencinin de yardımıyla bir saray yaptırır. Sarayın levhasına da şunu yazdırır:

“Ey elçi gardaş, ye iç yat, ata biner, yakut yayansa ayakların değende, Kirmanşah’ın ruhuna bir Fatiha oki get.” (Apltekin; 1999: 270).

B. İhlas

İhlas, Kuran-ı Kerim'in yüz on ikinci suresi olan İhlas suresi "Cumhur'a göre Mekke'de, Basralılara göre Medine'de nazil olmuştur. Dört ayettir." (Çantay; 1997: 605).

Tılsımlı Kafes hikâyesinde, Genç adam tılsımlı kafese ulaşabilmek için periler ülkesinden çalınan kılıcı bulmak zorundadır. Nihayet bulur, bu sefer de yıllardır kınında durarak paslandığı için kılıcı kınından çıkarmak zorundadır:

"Genç adam bismillah demiş ve üç kere kulhuvallahi okumuş. Sonra kılıcı bir çekişte çıkarmış ve almış." (Uysal; 1989: 104).

Yine aynı hikâyede, tılsımlı kafese ulaşan padişahın gözleri şu şekilde açılır.

"Padişah kafesi gözlerine sürerek üç kulhuvallahi okumu ve aniden tekrar görmeye başlamış." (Uysal; 1989: 105).

C. Yasin

"Kuran-ı Kerim'in otuz altıncı suresi. Adını ilk ayetini oluşturan iki harften almıştır. Hz. Peygamber tarafından bu adla anılmış, Buhârî ve Tirmizî'nin hadis kitaplarında da bu isim kullanılmıştır. Sure, Kur'an'ın kalbi diye nitelendiren hadis rivayetine dayanılarak 'kalbü'l-Kur'ân' diye de adlandırılmış, ancak bu yaygınlık kazanmamıştır." (Topaloğlu; 2013: 340).

Yasin suresi Âşık Sürmeli Arif Bey hikâyesinde, bir dörtlük içerisinde geçer. Senem bir rüya görür ve gördüğü rüyayı Arif Bey'e anlatır.

"Karanlık yerlerde gödüğüm düşler,

Hoca sağ yanımda Yasin'e başlar,

Akıbet başıma geldi bu işler,

Cenazem yuymaya imam da geldi" (Akgün; 1994: 132)

Yaralı Mahmut hikâyesinde ise sure ölüye rahmet için okunur. Yaralı Mahmut'un babası oğluna ölümünden sonrası için şöyle vasiyet eder:

"Ey benim oğlum, sen buna elakadar olma, sahipsiz de bırakma, parasız bırakma, benim variyatım, çohtur, bunu idare ettir. Yalnız benim kabrime de kırh gün gelesin, kırh Yasin okuyasın." (Akgün; 1994: 56).

XIII. AYETLER VE HADİSLER

Halk hikâyelerinde İslami motiflere son derece büyük bir oranda rastlamaktayız. Ancak ayet ve hadislerle halk hikâyelerinde nadiren rastlamaktayız. Hatta Uğru ile Kadı hikâyesi olmasaydı, belki bu incelememizde böyle bir başlık açamayacaktık.

A. Ayet

Ayet, İslam Ansiklopedisinde şu şekilde tanımlanmıştır: “Allah’ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mûcize anlamında, ayrıca Kur’ân-ı Kerîm surelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terim.” (Yavuz-Çetin; 1991: 242).

Asuman ile Zeycan hikâyesinde, rüyasında pirlere elinden bade içen Asuman kendinden geçerek söylemeye başlar:

“Asuman eyitti:

Âşıklar pirin, sever gayetten

İçirirler dolu âb-ı hayattan

Pirim bana söyler “İkra” âyetten

Aşkın kitabını açtım ne dersin” (Kaya-Koz: 2000; 27)

B. Hadis-i Şerif

Hadis, başlı başına bir ilim dalıdır. Nitekim, şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hz. Peygamber’in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifade eden terim; hadisleri tesbit, nakil ve anlamaya yönelik ilim.” (Kandemir; 1997: 27).

Uğru ile Kadı hikâyesinde tek başına yola çıktığı için Kadı’yı eleştiren Uğru, Kadı Efendi’ye şu hadisi okur:

“Evvel rafıgsümme tarık.” (Önce arkadaş sonra yol) (Kaya;1985: 16).

Yine aynı hikâyede, Uğru’nun okuduğu hadis-i şerife karşılık olarak kadı şu hadisi okur.

“El müslim men sellemehül müslimûne biyedihi ve lisânihi.”

(Müslüman eli ve diliyle başka Müslümana zarar vermeyen kişidir) (Kaya; 1985: 16).

Kadı Efendi, Uğru'ya kendisinin bir âlim olduğunu hatırlatarak onu yapacağı hırsızlıktan vaz geçirmeye çalışır:

“Kâdı itdi yiğit nefse uydun mı

Âlim hakkında bir hadîstuydun mı

El ulemâü verasetül Enbiyâ”

(Âlimler peygamberlerin vârisleridir) (Kaya; 1985: 19).

XIV. KURBAN KESME / ADAKTA BULUNMA

Allah’a yapılan maddi ve manevi ibadetler vardır. Kurban kesmek veya adakta bulunmak da bunlardan birisidir.

Kurban: “İbadet amacıyla hayvan kesimi ve bu maksatla kesilen hayvan.” dır (Güç; 2002: 433).

Adak Kesmek: “Dinen mükellef tutulmadığı halde kişinin kendi vaadiyle üzerine vâcip kıldığı ibadet.” tir (Özel; 1998: 337).

Halk hikâyelerinde kurban veya adak kesimine sıkça rastlamaktayız. Kahramanlarımız ya çocukları olmadıklarında, bir pir tavsiyesiyle kurban veya adak keserler ya da sıkıntılı bir durumdan kurtulduklarında Allah’a bir şükür ifadesi olarak bu ibadeti yerine getirirler.

Asuman ile Zeycan hikâyesinde çocukları olmayan padişah ve kethüdası bu duruma üzülrlerken yanlarına bir derviş gelir ve şunu der:

“Ya beyim! Murad Suyu’nun kenarına gidersin. Bir kurban kesersin. Andan bir nar zuhur eder. İkinizin inşallah zürriyeti dünyaya gelir.” (Kaya-Koz; 2000: 22)

Ferhat ile Şirin hikâyesinde Ferhat, 40 günde suyu akıttığında;

“Her ne hal ise getirdiği gün bi hesap kurbanlar kesilip fukaraya tasadduk eylediler.” (Özarslan; 2006: 176).

Hal Mahmut hikâyesi de bu motifin görüldüğü bir başka hikâyedir. Ağa’nın Allah’ın izni ile bir oğlu olur; ancak isim vermeye Pir Dede gelmez. Çocuk da baba, benim niye adım yok. Herkes, beni adsız diye çağırıyor, der. Bunun üzerine babası;

“Bir koç kestiriyor, yemek yapıyor, bütün köylüleri çağırıyor, mevlüt okutuyor.” (Şimşek; 1998: 298).

Kirmanşah hikâyesinde Hz. Hızır’ın bir tavsiyesi vardır. Çocuğu olmayan padişaha Hz. Hızır, yardımcı olacağını söyler ve bazı şartlar sıralar.

“5. Tevlivatım, yedi gurban keser, gapında bütün fakirlere meşk eder dağıtırsan, bunu da gabul ettin mi?” (Apltekin; 1999: 137).

Murad Şah hikâyesinde bir sevincin şükürü olarak bu motif görülür. Murad Şah sağ salim ailesine kavuşunca;

“Validesi gayet sevinip mesrûr olup nice kurbanlar kesip ve nice kul, cariyeye azâd eyledi.” (Kaya-Koz; 2000: 156).

XV. İSLAMİ ŞAHSİYETLER

Halk hikâyelerinde İslami dayanağı olan çok sayıda kişi geçmektedir. Bunlardan bazıları Kuran-ı Kerim’de ismi geçen kişiler olduğu gibi bazıları ise İslam dünyasında kabul görmüş muhtelif kişilerdir. Sevdiklerinin yolunda çok zor günler geçiren kahramanlarımız, bu dertlerinden kurtulabilmek için çareyi yakarıшта bulmuşlardır.

Bu yakarış esnasında da Allah’ın sevgili kullarını anmadan da edememişlerdir. Ayrıca halk hikâyelerinin temelini teşkil eden bade içme merasimi de bu şahsiyetleri bolca görme ve tanıma imkânını bizlere sunmuştur.

A. Pirler, Üçler, Beşler, Yediler, Kırklar ve Dervişler

Asuman ile Zeycan hikâyesinde, sevgilisine kavuşamamanın üzüntüsüyle yatan Asuman, bir rüya görür:

“Gördü ki bir hâristanda kırk tane pir ellerinde yeşil kaplı Mushafları var okuyup dururlar.” (Kaya-Koz; 2000: 27).

İslami motifler açısından çok önemli bir yere sahip olan Âşık Garip hikâyesinde, İki rekât hacet namazı kılıp, rabbinden şairlik isteyerek uyuyakalan Âşık Garip, rüyasında kulağında bir nida duyar:

“Aç oğlum gözünü, ne görüp ne seyretsen gerek, dedi. Oğlan gözünü açıp baktı ki karşısında bir nurani ihtiyar pir, bir elinde bir nevcivan, oğlana dedi, ‘iç oğlum bu civanın elinden bu doluyu Allah, sizi birbirinize kısmet etti.’” (Türkmen; 1995: 123).

Eşref Bey hikâyesi ise bu kişilerin görüldüğü bir başka hikâyedir. Eşref Bey, Murat Pınarı’nda istirahat ederken, üçler, beşler, kırklar bir araya gelirler. Ardından şöyle bir konuşma yaparlar:

“Ey arkadaşlar, bugün Eşref Bey’in murat alıp murat verecek günüdür. Ne duruyorsunuz burada haydı bakalım dediler.” (Özdemir; 1985: 210).

Şah İsmail hikâyesinde bu kişiler kahramana bir müjde verirler. Şah İsmail’in babasına ak sakallı derviş, çocuğu olması için yapması gerekenleri söyler. Ardından da çocuğunun olacağını müjdeler:

“Allah inşallah, bir erkek evlat ihsan edecek.” (Korungal; 1960: 4).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde Pir Dede, bir kırık kalbin yanına gelir. Babasının vurduğu tokat üzere çeşme başında rabbine ağlayarak dua eden Emrah’ın yanına pir gelir:

“Ne ağılırsan yavrum, Ne oldi, sene?” (Bali; 1973: 103).

Yine aynı hikâyede, bu sefer de bir yardıma gelir. Verilen zehri içmek üzere olan Emrah’ın yardımına pir dede gelir:

“O aralık Allah’ın emri ile Emrah’a pir dedenin eli yetiştı. Pencereden elini uzatarak selavat barmagını gadahın içerisine sokup bir dolandırdı zehrin içerisinde...” (Bali; 1973: 142).

Hal Mahmut hikâyesinde ise Pir Dede, bir mucize ile karşımıza çıkar. Hal Mahmut, sevgilisinin babası tarafından denize atılınca, sevgilisi de onun ardından atlar. Padişah emir verir. Tüm dalgıçlar onları ararlar. En nihayet birbirlerine sarılmış olarak ikisini de ölü bir vaziyette bulurlar. İkisini de gömmek için halk bunlarını nasıl ayıracaklarını konuşurlar:

“O sırada Pir Dede gene geliyor;

Geri çekilin, diyor biriken kalabalığa. Eliylen, böyle ikisinin arasını sıvazlayıp dua ediyor. Bunlar ayrılıp geri gene cana geliyorlar.” (Şimşek; 1998: 300).

Mahirî Baba hikâyesi de bu motifin görüldüğü bir başka hikâyedir. Mahirî Baba, köy odasında sırayla türkü söyleyen gençlerin arasında bulunur. Türkü söyleme sırası kendisine geldiğinde kekeme olduğu için türküyü söyleyemez. Sonra da onuru incindiği için odayı terk eder:

“O gece rüyasında ah sahalı Pirler’i görir. Onnardan bir tenesi Osman’a (Mahirî Baba) bâde sunir.” (Köksal; 1988: 105).

B. İmâm-ı Â’zam

İslam dinin büyük şahsiyetleri vardır. Bunlardan birisi de İmâm-ı Â’zam hazretleridir. Kendisini kısaca şu şekilde tanımak mümkündür: “İslam dininin dört fıkıh mezhebinden birisi olan Hanefi mezhebinin kurucusu ve Sünni fıkhnın en büyük üstâdı sayılan İslam fıkıh ve hadis bilgini. Asıl adı ‘Nu’man İbn-i Sâbit’ olup sevenlerince ismi “İmâm-ı Â’zam” unvanıyla birlikte anılır.” (wikipedia). İmâm-ı Â’zam’ın Müslümanlar arasında çok önemli bir yeri vardır. Çünkü o “İslâm âleminde Eshâb-ı kiramdan sonra yetişen büyük âlimlerin en başta gelenlerinden. Ehl-i sünnetin reisidir.” (Çıkman ve diğer; ty: 236).

Gurbet ilde iyice bunalan Âşık Garip atını da yitirince başladı ağlamaya, bunun üzerine eline sazını alıp okumaya başladı:

“Dünya bozuk oldu tutmuyor nizam
Mahşerde kurulur terazi mizan
Bağdat dışarında yatan İmam-ı Azam
Garibim sılama gönderin beni” (Türkmen; 1995: 178)

C. Hz. Hızır

Hz. Hızır, Kuran-ı Kerim’de ismi geçen; ancak peygamber veya velî olduğuna dair çeşitli rivayetlerin bulunduğu bir kişidir. Âb-ı hayâtı içip ölümsüzlüğe eriştiğine inanılır. Halk arasında büyük bir ünü vardır. (Pala; 2000: 183)

Yukarıda da belirtildiği gibi peygamberliği tartışmalı olduğu için Hz. Hızır’ı biz, peygamberler başlığı altında değil de bu başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Hz. Hızır, halk hikâyelerinde tüm kahramanlarımızın yardımına koşan bir mübarek kişidir. Kahramanlarımızı daha anne rahmine düşmeden gözetip kollamaya başlayan Hz. Hızır, kahramanlarımızı sevgililerine kavuşana kadar yalnız bırakmaz. Kahramanlarımızın nerede ümidi kesilse Allah’ın izni ile Hz. Hızır hemen onların yardımlarına koşar. Âşık Garip hikâyesinde, Âşık Garip, gurbet elde bir kahvehaneye girip diğer şairler ile atışmaya başlar:

“Ol kimdir şol Azrail’i yoran
Ol kimdir ki derya üstünde duran
Nice canların imdadına eren
Siz anın mekânın kande duyarsınız.”

Âşık Garip’in bu sualini kahvede bulunan kimse cevaplayamaz. Bunun üzerine cevabı kendisi verir:

“Azrail’i Ömer Ayyar’dır yoran
Hızır İlyas’dır derya üstünde duran
Sıkılan kullara canlara iren
Anın mekânı ummandır dediler.” (Türkmen; 1995: 133)

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde Kanber ile Nigar’ın faslında Nigâr, şöyle bir dörtlük söyler:

“ Bilmem bu sevdanın nesiylim nesi
Sevda beni attı candan ötesi
Hey yaradan; kimsesizler kimsesi

Hızır nebi, ol sultanı yetiştir.” (Güloğul; 1943: 54)

Kirman Şah hikâyesinde Hz. Hızır, karamana bir yardımcı olarak karşımıza çıkar. Emmi oğulları Kirmanşah’ı öldürme planları yaparlar. Hz Hızır ise Kirmanşah’a yardım eder:

“Haydi oğlum Kirman, amanatın bu gızı da terken al, bir cümlesi hayındır. Amma Allah’ın muradı budur. Herkeş ettiği cezayı bulur. Guyuyu deşen, gendi düşer. Onlara bakma, benim duam ile bu at seni gurtarır.” (Apltekin; 1999: 188).

Eşref Bey hikâyesinde, Eşrey Bey’in bade içme merasiminde, Eşref Bey’e pirlarin aşkına içmesi söylenir.

“Öyleyse üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların Hızır aleyhisselam’ın aşkına iç ki, daraldığın yerde seni kurtarsınlar.” (Özdemir; 1985: 210).

Murad Şah hikâyesinde çölde eli kolu bağlı kalan Murad Şah söyler:

“Murad Şah:

Murad Şah’ım derdim kime söyleyim

Sevdiğime hasret gittim neyleyim

Dağ başında Mecnûn gibi ağlayım

Yetiş imdadım Hızır el-aman” (Kaya-Koz; 2000: 198)

Yine aynı hikâyede, çölde eli kolu bağlı kalan Murad Şah’ın yardımına Hz. Hızır yetişir.

“Bir de neden sonra ismini veren Dede Sultan yanına gelip, Ağlama oğlum Murad Şah, deyip ellerini çözüp, oğlum her nerede sıkılırsan beni çağır, benim ismime Hızır aleyhisselam derler.” (Kaya-Koz; 2000: 153).

C. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Bu iki şahsiyet kerbelâ şehitleri bilinirler. Her ikisi de Hz. Peygamber’in torunudur.

Hz. Hasan: “Hz. Peygamber’in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali’nin büyük oğlu.” dur. (Fırlalı; 1997: 282). Hz. Hasan, 46 yaşında vefat etmiştir. Yüzünün peygamber efendimize çok benzediği rivayet edilir. Dinî edebiyatta Hz. Hasan ve Hüseyin efendilerimizin ismi sıkça anılır. (Pala; 2000: 175)

Hz. Hüseyin: “Hz. Peygamber’in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali’nin küçük oğlu, Kerbelâ şehidi.” dir. (Fırlalı; 1998: 518).

Hız. Hasan ile Hüseyin efendilerimizin ismi incelemiş olduğumuz hikâyeler arasında sadece Âşık Garip hikâyesinde geçmektedir. Gurbet ilde iyice bunalan Âşık Garip atını da yitirince başladı ağlamaya, bunun üzerine eline sazını alıp okumaya başladı.

“Kalmışam gurbette yayan basayım
Hidayet Mevla’dan kime küseyim
Kerbelâ’da yatan Hasan, Hüseyin
Garibim sılaya gönderin beni.” (Türkmen; 1995: 177)

Ç. Hoca, Müftü ve Kadı

İncelemiş olduğumuz hikâyeler arasında hoca, müftü, kadı gibi kişilerin isimleri zaman zaman geçmektedir. Bu isimlere ya bir mesele danışılır ya da bu isimlerden kötü bir durumda araya girerek meseleyi halletmeleri istenir. Bu kişilerin mevkilerinin ağırlığı kullanılmak istenir.

Kerem ile Aslı hikâyesinde, Kerem, Aslı’sını bulmak için gurbete gitmeye karar verir. Ancak babası onu bu niyetinden vazgeçirmek için uğraşır:

“Tekrar rica idin, diyüp hacılar hocalar çağırttılar.” (Duymaz; 2001: 260).

Yine aynı hikâyede bu motif şu şekilde görülmektedir. Yapılan sihrin tesiri ile Aslı’nın gömleğinin düğmeleri bir türlü çözülmez. Bu duruma dertlenen Kerem şunu söyler.

“Adûlar bir araya geldiler
Kadıya müftiye haber virdiler
Gizli sırlarımız cümle bildiler
Çöz Aslım, çöz göğsün düğmelerini” (Duymaz; 2001: 294)

Murad Şah Hikâyesi de bu motifin görüldüğü bir başka motiftir. Oğlunu hazmedemeyip onu öldürtmeyi düşünen babasına;

“.... Veziri ve kethüda, beğ ve şeyhülislam efendi dahi mihnet edip, Padişahım genç yaşına yazık etme. Bir haber gönderelim varsın bir tarafa gitsin.” deyüp eteğine sarıldılar. (Kaya-Koz: 2000; 157).

Tahir ile Zühre hikâyesinde ise bu kişiler padişahı almış olduğu karardan vaz geçirmeye çalışırlar. Padişah, Tahir’i kızı Zühre’nin peşini bırakmadığı için başını vurdurtmaya karar verir:

“Hemen ülema, vüzerâ ve müftü ayağa kalkıp, ‘padişahım, Tahir’i bize bağışla, devlete layık olan hapsetmektir, belki bir gün gelir lazım olur’ dediler.” (Türkmen; 1998: 244).

Yine aynı hikâyemizde, Tahir’in ölmesiyle Zühre kendinde geçer. Babası bu duruma bir çare arar:

“Padişah gördü ki kız aklını kaybetmiş, hemen hekimler hocalar topladı, ama hiçbir çare bulamadı.”

Yaralı Mahmut ile Nigar hikayesinde, Karaman Padişahı’nın şehirde gülen öldürmesinden yılan halk şöyle der:

“Bizi bu dertten ancak Adil Hoca kurtarabilir. Gidip onun eteğine yapışalım.” (Güloğul; 1943: 3).

D. Hz. Meryem

Hiz. Meryem iffetin sembollerinden olan bir peygamber annesidir. “Hz. İsmâ’nın annesi. İslâm’da üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilen, iffet ve itaat simgesi bir şahsiyet olarak gösterilen Meryem, Hristiyanlık’ta ‘tanrı doğuran’ olarak nitelenmekte, hristiyanların ibadet hayatında önemli bir yer tutmakta, onun da Hz. İsmâ gibi aslî günahattan uzak olduğuna ve öldükten sonra semaya yükseldiğine inanılmaktadır.” (Harman; 2004: 236). Ancak İslam inancına göre “Hz. İsmâ’nın göğe çekilmesinden bir müddet sonra vefat etmiştir.” (Pala; 2000: 271)

Hiz. Meryem annemizin ismi incelenmiş olduğumu hikâyeler arasında sadece Mahirî ile Mahitaban hikâyemizde geçmektedir. Mâhiri ile Erbabî arasında geçen imtihan kısmında Hz Meryem Anamızın ismi şu şekilde zikredilir:

Aldı Erbabî

Sevdayı çeken niçün yılmadı

Aradı bu gönül dostun bulmadı

Kimdir kendi öldü saçı solmadı

Ara ki bulasın âşık Mâhirî

Aldı Mâhirî

Sana anlatayım beş ile üçü
Herkesin meydana çıkmakta suçu
Meryem ana öldü solmadı saçı
Arar da bulurum âşık Erbabî” (Gökalp; 1985: 78)

E. Veysel Karani

“Veysel Karani, İslamiyetin doğuş döneminde yemende dünyaya gelmiş ve müslümanlığı kabul ederek kendini zühd hayatına adanmış bir şahsiyettir.” (Ocak; 1982: 5).

Veysel Karani, annesine olan hürmeti ile bilinir. Peygamber efendimizin övgüsüne mazhar olmuş olan bu kutlu kişi incelemiş olduğumuz hikâyeler arasından sadece Uğru ile Kadı hikâyemizde geçmiştir.

Uğru ile Kadı hikâyesinin başlarında Tabiinden olan Veysel Karani, şu şekilde anılır.

“Yemen ellerinde Veysel Karani
Anın himmetinden etme avare” (Kaya; 1985: 10)

XVI. TAYY-İ MEKÂN VE TAYY-İ ZAMAN MOTİFİ

Halk hikâyelerinde kahramanlarımızın yardımına üçler, beşler, yediler, kırklar, pirlar, ermişler, dervişler ve Hz. Hızır koşarlar. Bu kişiler, kahramanlarımıza çok farklı şekillerde her zaman yardımcı olmuşlardır. Bu yardımcı olma şekillerden biri de tayy-i mekân ve tayy-i zaman olmuştur.

“Kerâmet sahibi şeyhler ile gavs ve kutupların tayy-i mekân ve zamân sırrına mazhar olduklarına inanılır. Tayy-i mekân, yerin ayak altında dörülmesi ve bu suretle uzak bir yere gayet sür’atle gitmektir. Kutbun bir an içinde iki ayrı yerde görünmesinin sebebi budur. Tayy-i zamân ise bir an içinde çok uzun bir zamanın geçmesidir.” (Pala; 2000: 386).

Asuman ile Zeycan hikâyemizde, sevgilisinin aşkı ile gurbette gezen Asuman’ın yardımına Hz. Hızır yetişir. Bir suyu geçeceklerinde şöyle olur.

“Pir dedi ki:

- Oğlum Âsumân! Yum gözünü, dedi

Gözünü yumdu, suyu geçtiler. Gözün açtı, gördü ki iki at durur. Ol atlara bindiler. Dede Sultan eyitti:

- Yine yum gözünü, dedi

Âsuma gözünü yumdu. Bir zaman sonra;

- Gözünü aç, dedi

Âsumân gözünü açtı. Gördü ki bir azim şehristan.” (Kaya-Koz: 2000; 33).

Tahir ile Zühre hikâyemizde de kendisini kurtaran kızların yine kendisine âşık olmaları üzerine buradan kaçan Tahir bir gün bir gece gittikten sonra bir çeşmede başında namaz kılıp dua ettikten sonra uyuyakalır.

“Uykuda iken kulağına bir at sesi geldi. Hemen uyandı, yanibaşında beyaz atlaslar giymiş bir derviş ve siyah bir at gördü. Ayağa kalkıp karşı durdu. Derviş Tahir’e selam verdi. Tahir selamı aldı. Derviş, Tahir’i terkisine alıp, ‘gözünü yum’ dedi. Tahir gözünü yumdu. Derviş ‘aç’ dedi, açtı. Tahir kendini Zühre’nin köşkünün altında buldu.” (Türkmen; 1998: 238).

XVII. DİNİ SÖZ KALIPLARI

Halk hikâyelerinde yer alan kahramanlarımızın dillerinden İslami sözcükler ve İslami söz kalıpları hiçbir zaman eksik olmamıştır. Bu sözlerin bazıları dil alışkanlığı ile söylenirken bazıları da dua veya temenni şeklinde söylenmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı biz de bu çalışmamız en küçük bir İslami motifi dahi atlamamak için bu konuyu ayrı başlık altında çalıştık.

A. İnşallah

“Yapılacak her işin ilâhî irade ve izne bağlı olarak gerçekleşebileceğini belirtmek amacıyla işin öncesinde söylenmesi gereken bir söz.” (Özbek; 2000: 342).

Âşık Sürmeli İle Arif Bey hikâyesinde bu motif, Türkçe anlamıyla geçer. Âşık sürmeli annesine evlenmek istediğini ima eder. O da şöyle cevap verir:

“... Allah izin verirse, sağlığımızda seni de everelim.” (Akgün; 1994: 114).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde ise bu motif şu şekilde geçmektedir. Başına gelen çocuksuzluk derdinden dolayı şehirde güleni öldüren padişaha, Adil hoca sabrı tavsiye eder:

“Kan dökmek sizin yüreğinizdeki derde deva olmaz, dedi, sabredin; İnşallah bir gün siz de gülersiniz.” (Güloğul; 1943: 7).

B. Allah Razı Olsun

Âşık Garip hikâyesinde Âşık Garip’in babası olan Hoca Maksud, öldüğünde dostlarından çocuğuna sahip çıkmalarını ister. Onlar da gözün arkada olmasın derler. Bunun üzerine Hoca Maksud;

“Allah sizden Razı olsun” der. (Türkmen; 1995: 113).

C. Allah Ne Muradın Varsa Versin

Âşık Garip Hikâyesinde, Âşık Garip’in servetine göz diken miras yediler onu kandırmayı başarırlar. Kendilerini safalı bir yere götürmek isterler. Âşık Garip bunu kabul edince de şöyle dua ederler:

“Ah begim, Allah muradını virsün, bir gününü bin eylesin.” (Türkmen; 1995: 115).

Ç. Allah Bereket Versin

Âşık Garip Hikâyesinde safalı yerde miras yedilerle beraber yiyip içen Âşık Garip, mekân sabine yeter mi diyerek bir miktar para verir. Meyhaneci de şöyle der:

“Begim az çok bereket versin.” (Türkmen; 1995: 116).

D. Allahısmarladık

Âşık Garip hikâyesinde ustalarından ayrılan âşık Garip şöyle der:

“Siz gitmezseniz ben giderim, Allahısmarladık.” (Türkmen; 1995: 127).

Deli Mehmet’in Maceraları Hikâyesinde, yılanlar padişahının kızını kurtaran Deli Mehmet’e, padişah ne istediğini sorar. O da şöyle cevap verir. “Kral hazretlerine uzun ömürler dilerim. Bütün isteğim budur.” der. Bu cevabı kabul etmeyen padişah, tekrar sorar. O da padişahın şapkasını, düdüğünü ve mührünü ister. Padişah bunu vermeyeceğini söyleyince o da şöyle cevap verir:

“Tamam öyleyse Allah sana uzun ömürler versin. Bana Allah’a ısmarladık gidiyorum.” (Uysal; 1989: 85).

Üç Kardeşin Serüveni hikâyesinde, iki abisi de gittiği yoldan geri gelmeyince en küçük kardeş de annesi ile konuşarak yola koyulur:

“Anne, tahtı sana emanet ediyorum. Ben gittiğim zaman ülkeyi sen yöneteceksin, haydi şimdi Allah’a ısmarladık.” (Uysal; 1989: 11).

E. Tanrı Misafiri

Âşık Garip hikâyesinde, Âşık Garip ile annesi bir camiye varırlar. Burada akşam ezanı okunur. Meğer burası bir cemaatsiz camiymiş. Sadece caminin imamı gelir. Kendilerini misafir olarak kabul etmesini ister. İmam bunlara inanmaz.

“Aman hoca yer garibiyem, bu gece bizi Tanrı misafiri al.”(Türkmen; 1995: 128).

Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde, Arif Bey’in babası; Konya’ya gelerek sürüsünü satmak ister. Hasan Bey de sürüsüne talip olur. Alım satım işlemi bittikten sonra Arif Bey gitmek isteyince onu bırakmaz:

“Sen bene Tanrı misafirisin.” (Akgün; 1994: 111).

F. Hikmet-i Hüda

Âşık Garip hikâyesinde, gurbet ilde diyar gezen âşık garip bir şehre gelir. Şehrin paşası da onun gerçek bir âşık olup olmadığını anlamak için onu söyletir. Âşık Garip de şu dörtlüğü okur:

“Hikmet – i Hüda, bir od düştü özüme
Bakın dostlar benim kara yüzüme
İşitenler kulak versün sözüme
Ağlarım sızlarım kimsek yoktur” (Türkmen; 1995: 162)

G. Allah Sana Uzun Ömürler Versin

Deli Mehmet’in Maceraları hikâyesinde, yılanlar padişahının kızını kurtaran Deli Mehmet’e, padişah ne istediğini sorar. O da şöyle cevap verir:

“Kral hazretlerine uzun ömürler dilerim. Bütün isteğim budur.”

H. Allah’tan Hayırlısı

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde sevgilisinin peşinden Yakup Han’ın bulunduğu saraya giren Emrah için Yakup Han şöyle der:

“Durun bakalım şu çocuğu, dövleti çün gelmemiş, şu çocuğun gelişinde maakgak ki bihallar var, amma Allah’dan heyirlisi.” dedi.

I. Allah’ını Seversen

Eşref Bey hikâyesinde sevgilisi Eşref Bey’e bir nağme yazan Zühre kız bezirgana şunu söyler:

“Allah’ını seversen bu nağmeyi Eşref’in eline ver.” (Özdemir; 1985: 214).

İ. Maşallah

“Daha çok beğenme duygusunu anlatmak üzere kullanılan bir tabir. Arapça’da mâ edatı ile ‘dilemek, istemek’ anlamındaki şey (meşîet) kökünden türeyen şâe fiili ve lafza-i celâlden meydana gelen mâşallah (mâ şâa’llâh) ‘Allah dileyince her şey olur’ mânasına gelir.” (Yaşaroğlu; 2003: 104)

Eşref Bey hikâyesinde Zuhal Han’a âşıklığını ispat etmek için dörtlük söyleyen Eşref Bey için Zuhal Han şöyle der:

“Hay maşallah hay... Yahu bir de buna âşık değil diyorsunuz.” (Özdemir; 1985: 220).

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde bu motifi şu şekilde görmekteyiz. Sevgilisini bulmak için diyar diyar dolaşan Mahirî, Azerbaycan’a geldiğinde bir bahçede kızlara rastlar. Kızlar ise onun âşık olduğunu anlayınca ondan türkü isterler. Bunun üzerine Mahirî, şu dörtlüğü söyler:

“Bugün bir güzeli seyran eyledim
Yürüşü vasf u hale maşallah
Dökülmüş gerdana zülfün telleri
Yanaklara konmuş güle maşallah” (Gökalp; 1985: 41)

J. Allah Aşkına

İslami motifler açısından son derece zengin olan Leyla ile Mecnun hikâyesinde bu motif şu şekilde geçmektedir. Mecnun, Nevfel’in yardımıyla Leylasına kavuşamayınca Nevfel’den müsaade ister.

“Allah aşkına bana hürriyetimi bağışla.” (N.B; 1966: 21).

K. Allah’tan Korkmaz

Bu motif Leyla ile Mecnun hikâyesinde şu şekilde geçmektedir. Mecnun, bir adama kendisini zincire vurdurup onu kölesi olur ve Leyla’nın kabilesine gider. Burada Nevfel’in askerlerinin Leyla için savaşmasından dolayı mahcubiyetine söyler ve zincirlerini kırar. Bunu üzerine de efendisi şöyle der:

“Behey Allahtan korkmaz! Ben daha zincirin parasını ödemedim.”(N.B; 1966: 27).

L. Selamet İsteme

Şah İsmail hikâyesinde, bu motifi şu şekilde görmekteyiz. Gülperi ile evlendikten sonra, Gülizar’ı bulmak için yola çıkmaya hazırlanan Şah İsmail’e, Gülperi’nin ağabeyleri şöyle söyler:

“O halde Allah selamet versin.” (Korgunal: 1960; 22).

M. Vermeyince Hâlik Neylesin Mahlûk

Bu motif Tahir İle Zühre hikâyesinde geçmektedir. Tahir'in babası olan padişahın bir türlü çocuğunun olmadığı beyan edilince şöyle bir söz söylenir.

“Elden ne gelür, vermeyince Hâlik, neylesin mahlûk”(Türkmen; 1998: 209).

N. Tevekkeltü Ala'llâh

Tevekkül: “Allah’a güvenip dayanma anlamında terim. Sözlükte ‘Allah’a güvenmek’ anlamındaki vekl kökünden türeyen tevekkül ‘birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme’ mânasına gelir.” (Çağrı; 2012: 1).

Allah’a tevekkül ettim, ona güvendim anlamına gelen bu söz, Tahir ile Zühre hikâyesinde geçmektedir:

Tahir’i Şat Suyu’ndan kurtaran kızlar kendi aralarında kavga etmeye başlarlar. Hatta Tahir benim olmazsa onu tekrarda suya atarım diyenler bile vardır. Bunun üzerine Tahir kaçmaya karar verir:

“Bahçeden dışarı çıkıp ‘Tevekkeltü Ala'llâh’ deyip bir yol tuttu.” (Türkmen; 1998: 238).

O. Bir İman Ehli Yok Mu?

Tahir İle Zühre hikâyesinde bu söz kalıbı şu şekilde geçmektedir. Padişah, Tahir’in zindan kaçıp geldiği duyunca çok kızar ve onu bir salın içerisine koyarak Şat suyunu attırır. Zühre de nehir üzerinde köyleri bulunan arkadaşlarını tembihler. Belki Tahir sağ kurtulur der. Kızlar Tahir’i su üzerinde beklemeye başlarlar. Sal da Tahir görününce ona bir dörtlük okurlar. Tahir de şöyle cevap verir:

“ Aldı Tahir

Bindiğim tahta paresi

Gittiğim Şat arası

Bir iman ehli yok mu

Şu beni kurtarası” (Türkmen; 1998: 235).

Ö. Allah Yardımcısı Olsun

Yaralı Mahmut İle Nigar hikâyesinde bu kalıbı şu şekilde görmekteyiz. Mahmut, turnalardan sevgilisine haber göndermeye çalışırken onu duyan ihtiyar kadın babası Hurşit Bey’e şöyle der.

- Ağzınızdan duydunuz ya, dedi, bu çocuk Mısırdaki bir kıza âşık olmuş... Bu aşk öyle her kalpte yer eder bir şeye benzemez. Hemen Allah yardımcısı olsun.” (Güloğul; 1943: 15).

P. Allah Bilir

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Hurşit Bey, Adil Hocaya oğlu Mahmut’un durumu için dert yanmaya başlar. Hoca, dedi, seninle; Mahmud’u kendi halinde bırakmak için konuşmuştuk. Aradan aylar geçti. O; hala kendi halinde. Amma sevdiğini unutmak değil ya bir dakika bile aklından çıkardığı yok. Gözünün yaşı tırnağında. Bu hal karşısında benim çektiğim acıyı da Allah bilir. (Güloğul; 1943: 17).

R. Allah’ın Emri Peygamber’in Kavli

Halk hikâyelerinde kızlar, bazen gerçek sevgilileri tarafından bazen de başka talipleri tarafından istenir.

Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde bu merasim şu şekilde gerçekleşir. Arif Bey’in babası misafir olduğu evde bir kız görür. Bu kız çok hoşuna gidince de oğlu Arif Bey’e bunu ister:

“Ey Beg! Allah’ın emri ile, peygamberin sünneti seniyesiyle senin bu kızın, oğlum Arif Bey’e gelin etmeg istiyorum.” (Akgün; 1994: 112).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde ise Mecnun’a verilmeyen Leyla’yı bir başka kabilenin reisi olan İbni Selam’a isterler:

“Beyimiz İbni Selam, Allah’ın emri ve peygamberin kavli ile kızınız Leyla’ya taliptir.” (N.B; 1966: 19).

XVIII. HELALLEŞME

Halk hikâyelerinde sürekli gurbet ellerde dolanan veya gurbete çıkan kahramanlarımız sıklıkla sevdikleriyle helalleşirler. Çünkü gurbet ele çıkıp da geri dönmek vardır. Onları çıkacakları yolda bekleyen onlarca tehlikeli durumlar vardır. Kahramanlarımızın helalleştiği kişileri iki başlık altında incelemeyi doğru bulduk.

A. Ailesiyle Helalleşme

Âşık Garip Hikâyesinde, Âşık Garip düğünü için gurbete çalışmaya giderken Ninesi (annesi) ile helalleşir:

“Kurbanın olayım hey koca nine
Südünü emmişem ben kana kana
Nine helal eyle bu şirin cana
Gidip gurbet ili gezem bir zaman” (Türkmen; 1995: 149).

Şah İsmail hikâyesinde de bir helalleşme merasimi vardır. Sevddiği kızı bulmak için yola koyulacak olan Şah İsmail, annesiyle helalleşir.

“Yol göründü bugün bana
Ana südün helal et
Koklaşalım kana kana
An südün helal et” (Korgunal; 1960: 16)

Sürmeli İle Arif Bey hikâyesinde, Arif Bey ile Sürmeli ayrılacağı esnada Sürmeli Arif Bey’e şöyle der:

“Bir cevap da diyeyim kardaş! Hakkın helal et. Ne olur ne olmaz. Belki son cümlem olur.” (Akgün; 1994: 128).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde ise şöyle bir helalleşme sahnesi vardır. Mecnun, kendisini kabilesine geri getirmeye bir türlü ikna edemeyen babasına babalık hakkını helal etmesini ister. Babası da şöyle der:

“Evladım, bir gün benim öldüğümü duyarsan, cenazeme mutlaka gel ve mezarıma bir avuç toprak da sen at. O şartla babalık hakkım helal olsun.” (N.B; 1966: 31).

Mahirî Baba hikâyesinde de şu durumu görmekteyiz. Mahirî sevgilisini bulmak için yola çıktığında onu bacısı bu niyetinden vazgeçirmeye çalışır:

“Mahirî getmeh için gararlîdür. Oni bacısı da döndüremez.; helallaşarah ayrulurlar.” (Köksal; 1988: 109).

B. Eş Dost İle Helalleşme

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde, helalleşme şöyle olmuştur. Sevgilisi Selvi'nin düşman tarafında kaçırıldığını duyan Emrah;

“Emrah isa Selvü'nün getdiyini, düşmanan götürdüğünü ne terafa getdigini bilmiyen Emrah, babasından anasından, erhani emsalinden helallığ alan Emrah, düşmüşdi İran toprağına sevgülüsünü aramada idi.” (Bali: 1973; 124).

Kirmanşah hikâyesinde ise iki arkadaş şu şekilde helalleşir. Kız ile güreşmeye giden Kirmanşah'ın pehlivan arkadaşı, Kirmanşah ile vedalaşır:

“Ey Kirman gel görüşelim. Böğün, ilk ceng benim, belkigızın meydanına varaccam, beni daha, eyle ye göremezin. Haggın, hugugun helâl et.” (Apltekin; 1999: 159).

Mahirî Baba hikâyesinde de bir helalleşme merasimi mevcuttur. Mahirî sevenleriyle ve köy halkı ile gurbete çıkmadan önce vedalaşır. O esnada efkarlanınca da birkaç dörtlük söyler. Sonra da helalleşir:

“Sözini tamamlayan Mahirî helallaşarah yola goyilir.” (Köksal; 1988: 107).

XIX. KABİR ZİYARETİ

İslamiyette kabir ziyareti her ne kadar bazı bazı mezheplerde farklılık gösterse de genel olarak önemli bir yere sahiptir.

Hatta kabir ziyaretinde bulunmak erkekler için müstehap, kadınlar için caiz sayılmıştır. Bunun yanı sıra salih kimselerin ana-baba veya yakın akrabaların kabirlerini ziyaret etmek ise menduptur. (Döndüren; 2005: 508).

incelemiş olduğumuz hikâyelerimizde kabir ziyaretlerine rastlamaktayız. İki tane hikâyemizde karşımıza bu ziyaretler babanın ölmeden önce oğlunu kabrini ziyarete gelmesi için tembihlemesiyle karşımıza çıkar. Âşık Garip Hikâyesinde, Hoca Maksud, ölümünden sonrası oğlu Âşık Garip’i tembihler:

“Oğlum, ben öldükten sonra gelip beni bir güzelce kaldırub defin idesin. Kabrim üzerine ahşam sabah gelüp üç fatiha bir ihlas okuyup ruhuma hibe edesin. (Türkmen; 1995: 113).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Yaralı Mahmut’un babası oğluna ölümünden sonrası için şöyle vasiyet eder. “ Ey benim oğlum, sen buna elakadar olma, sahipsiz de bırakma, parasız bırakma, benim variyatım, çohtur, bunu idare ettir. Yalınız benim kabrime de kırh gün gelesin kırh Yasin okuyasın.” (Akgün; 1994: 56).

XX. SELAM VERME / SELAM ALMA

Hikâyelerimizde kahramanlarımız, bir mekâna girerken veya sahrada gezerken karşılaştıkları kişilere selam verirler.

Âşık Garip hikâyesinde, Âşık Garib'i annesi bir aşığın yanına çıkar vermeye gider:

“Karı gelip selamunaleyküm usta, dedi. Şair de ve aleyküm selam hemşire dedi.” (Türkmen; 1995: 122).

Eşref Bey hikâyesinde ise yine selam verme vardır. Şahitura'nın bulunduğu yere giren Eşref Bey, selam verir:

“ - Selamünaleyküm

- Aleykümselam Âşık buyur.” (Özdemir; 1985: 222).

Kirman Şah Hikâyesinde de şu şekilde geçmektedir. Hikâyede değirmeni işleten değirmenci, değirmenin anahtarını asıl sahibine vermek için gittiği yerde selam verir.

“ - Selamunaleyküm

- Aleykümselam” (Apltekin; 1999: 257).

Leyla İle Mecnun hikâyesinde selam verme şu nedenle gerçekleşir. Leyla, Mecnun'un hasreti ile yanarken bir gece hava almak için dışarı çıkar.

“Birden bire karşına bir yaşlı yolcu çıktı:

- Esselamü Aleyküm” (N.B; 1966: 38).

Son olarak, Murad Şah hikâyesinde de bir örnek verecek olursak, hikâye çocuğu olmayan Adil Padişah'ın üzüntüsüyle başlar:

“Bir gün âh-ı ser çekip düşünürken kapıdan içeri bir Dede Sultân, Selamunaleyküm, deyi oturdu.” (Kaya-Koz; 2000: 133).

XXI. DUA

Dua kulun rabbine yaklaşmasındaki en önemli vasıtalarından birisidir. Nitekim dua şu şekilde tanımlanmıştır: “Kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında dinî terim ve bu amaçla icra edilen bir ibadet şekli.” (Cilacı; 1994: 529).

Yapmış olduğumuz incelememizde duanın halk hikâyelerinin vazgeçilmezi olduğunu gördük. Çünkü Âşık’ın elinden sevgilisi alınır. Ona kavuşmak için rabbine dua eder. Yolda karşısına eşkıyalar çıkar. Onlardan kurtulmak için dua eder. Sevgilisi kendisini sevmez. Bu sefer de “Ya Rab, o da beni sevsin” diye dua ederler. Kısacası halk hikâyelerinin her anında kişiler duaya müracaat etmişlerdir. Dua hikâyelerimizde bu kadar çok çeşitlilik gösterine biz de bunları ayrı ayrı başlıklar altında incelemeyi uygun gördük.

A. Başkasına Yapılan Dua

Arzu ile Kamber hikâyemizde, Kamberi Arzunun ailesine teslim eden uşak şöyle dua eder:

“Tanrı sizden hoşnut olsun.” (Korok; 1937: 2).

Beyoğlu ve Hıyar Kız hikâyesinde, Beyoğlu, Hıyar Kız’ı aramaya gidince bir yere misafir olur. Burada ev sahibinin kızı bu adamın kim olduğunu ve niçin burada olduğunu sorar. Öğrendikten sonra da Hıyar Kız’ı bulup bulamayacağını sorar. O da şöyle der:

“Çok zor, Allah ona yardım etsin.” (Uysal; 1989: 3).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde, Âşık Ahmet’e yer ve yurt veren Miloğlu Ahmet Bey; Âşık Ahmet’e benden memnun olur musun diye sorar;

“Evet ağa Allah ne muradın varısa versin, dedi, sen beni çok burada sevündürdün, memnun etdin, Hak da seni sevindirsün.” (Bali; 1972: 99).

Yine aynı hikâyede sevgilisine kavuşan Emrah, bu konuda kendisine yardımcı olan Şeyh Oğlu Şah Abbas’a mektup yazar:

“Sevgilim ile muradıma nayıl oldum, lakin bu muradıma nayıl olmamın evel Allah sona sebebi sensin Şaham. Allah da seni her bir mırardan kavuştursun.” (Bali; 1973: 148).

Hal Mahmut hikâyesinde ise Hal Mahmut, doğduktan sonra uzun bir zaman Pir Dede ona isim vermeye gelmez. Babası tam isim koymaya niyetlendiğinde Pir Dede çıkar gelir.

“Buyur Pir Dedem, diyor. Pir Dede, çocuğu eline alıyor, dua ediyor.” (Akgün; 1994: 69).

Mahirî Baba hikâyesinde, Mahirî’yi, Ermeni kızı Ahçikle basan köylüler, onu mahkemede yargırlar. Ahçik’e dün gece olanları anlatmasını söylerler. Mahirî de onun doğruları söylemesi için ona şu dörtlüğü söyler.

“Bu fani dünyada devran-i demde,
Her kimi istersen alasın Ahçik.
Mevlam göstermesin eş acisini,
İkiz bi yastuhda galasızAhçik” (Köksal; 1988: 111)

B. Kişinin Kendisi İçin Yaptığı Dua

Asuman ile Zeycan hikâyesinde Asuman, kocakarının dediği yerde abdest alırken Zeycan onu görür.

“Ya Rab, helalinden şu yiğidi bana nasip eyle.” (Kaya-Koz: 2000; 24)

Yine aynı hikâyede, Zeycan kendisini Asuman’a vermeyeceklerini bildi.

“Gece gündüz ağlamaktan gözleri kanla doldu. Zeycan bugün yatsı namazını kılıp:

- Ya Rab! Bana âşıklık ver deyip başını yastığa koydu.” (Kaya-Koz: 2000; 28)

Kirmanşah hikâyesinde ise Kirmanşah çok bunalır. Yemen padişahının kızını güreşte yenmek üzere Yemen’e gitmek için babasından izin alamayan Kirmanşah dua eder:

“Hey yohları var eden efendim! Babamın göynüne merhamet sal, babam bene izin versin, babamın izni olmasa, ben nere gidim? Getsem de bir hal gelir başıma” (Apltekin; 1999: 148).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde sevdiği kızı unutması için Hacca götürülen Mecnun orada şöyle dua eder:

“Allah’ım beni maşukumdan soğutup, ayrı düşürmek istiyorlar. Bunların şerrinden sana sığındım Yârab.” (N.B; 1966: 12).

C. Anne Baba Duası

Halk hikâyelerimiz aramızda Kirmanşah, anne baba duasına çok önem vermiştir. Mahperi'ye gitmek için babasından izin almayı başaran Kirmanşah, babasından izin ister:

“Sen bene dua et baba. Allah işin rast getirsin oğlum, de yeter bene.” (Apltekin; 1999: 180)

Yine aynı hikâyede Kirmanşah, güreşeceği kızın memleketine doğru yola çıkarken babası şöyle dua eder:

“Hadi oğlu, sağ gide, selamet gelesin.” (Apltekin; 1999: 150).

Anne baba duasını gördüğümüz bir başka hikâyemiz ise Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesidir. Annesinden Hüseyin Bezirgan isminde birisinin Gence'ye nasıl gidildiğini bildiğini duyan Yaralı Mahmut, annesinden dua ister.

“Anne! İnşallah bir sebep veracahtır. Allah, dua et bene.” (Akgün; 1994: 66).

Ç. Kabul Olunan Dua

Şah İsmail hikâyesinde kabul olunan bir duaya şahit olmaktadır. Gözlerinin açılması için rabbine dua eden Şah İsmail'e güvercinler iki adet tüy atarlar. Şah İsmail, tesadüfen güvercinlerin düşürdüğü iki tüyü alır:

“Oh ne yumuşak şeyler, diye gözlerine sürdü ve hiç beklemediği bir şeye, eskisi gibi görmek saadetine kavuştu.” (Korgunal; 1960; 42).

Bir başka kabul olunan duaya ise Tahir ile Zühre hikâyesinde rastlamaktayız. Zühre'nin kalbi her geçen gün Tahir'e daha da çok ısınır. Ancak Tahir ona yüz vermez. Bunun üzerine Zühre şöyle dua eder:

“Yarabbi benim sevgimin yarısını Tahir'e ver. Bunun üzerine Tanrı onun duasını kabul etti ve Tahir de Zühre'yi sevmeye başladı.” (Türkmen; 1998: 211).

D. Okuyucuya Dinleyiciye Dua

Örnekleme hikâyelerimizden Uğru ile Kadı hikâyesinin sonunda, okuyucuya ve dinleyiciye dua edildiğini görmekteyiz.

Uğru ile Kadı hikâyesinde, dinleyicilere şöyle dua yapılır:

“Dinleyenlere Yâ Rab virme hiç elem

Muhammed'e komşu olsun ve's-selam” (Kaya;1985: 28)

Yine aynı hikâyede okuyucuya şöyle dua edilir:

“Yarın kabrinde ana gösterme gadâb

Ol Hızır destinden içsün şarâb” (Kaya;1985: 28)

Son olarak aynı hikâye şu şekilde biter.

“Okuyanı dinleyeni yazanı

Rahmetinle yarlıgagıl Yâ Ganî” (Kaya; 1985: 37)

XXII. BEDDUA

Beddua tüm insanları ürküten bir duadır. Şu şekilde tanımlanmak mümkündür: “Bir kimsenin başına kötü şeyler gelmesi için yapılan dua.” (Çağrı;1992: 223).

Türk insanı beddua etmekten genellikle kaçınır. Tez çalışmamızdan önce yapmış olduğumuz seminer çalışmamızda 2013-2014 eğitim öğretim döneminde lisans eğitimi alan öğrencilerde kültürel birikime dair bir araştırma yapmıştık.

Bu araştırma kapsamında öğrencilere yönelttiğimiz sorulardan bir tanesi de “Beddua eder misiniz?” sorusuydu. Öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu beddua etmekten kaçındıklarını, ancak haksızlığa uğradıklarında veya canlarını çok ciddi anlamda yakan bir şey olduğunda beddua ettiklerini belirtmişlerdi. Aynı durumu incelemiş olduğumuz halk hikâyelerimizde de görmekteyiz.

A. Sevgililerin Arasını Açanlara Beddua

Âşık Sürmeli İle Arif Bey Hikâyesinde beddua karşımıza şu şekilde çıkar. Senem, Sürmeli ile arasına bir fitne sokulduğunu anlar. Bunun üzerine Sürmeli’nin yanına giden senem ile sürmeli arasında konuşma başlar. Senem de şunlar söyler.

“Bu sözü diyenin başı dar olsun!

ahirette yatacağı yer nar olsun

Faşoluban dili lal olsun!

İnanma sevdüğüm gel otor gayri” (Akgün; 1994: 119)

Hurşit ile İlik Hanım hikâyesinde sevgilileri ayırana çok fena bir beddua vardır. Hurşit Bey, kendisini sevdiğinden ayıranlara beddua eder:

“Elifi okudum cim cim

Deftere yazıldı dercim

Beni yârdan cüda her kim

Ayıran imansız olsun” (Kaya-Koz; 2000: 116)

Hurşud ile Mehri Hanım hiakyesinde de sevgilileri ayırana bir beddua vardır. Mehri Hanım’a sevgilisi Hurşit’in öldüğü haberi verilir. Bir de düzme kanlı gömlek getirilir. Bunun üzerine Mehri Hanım bedduaya başlar:

“Sen bir hara mısın yolda durursun,
Gelenin geçenin boynun vurursun,
Umarım Allah’dan golun gurusun
Netdin sevdüğümü, neyittin arab” (Sakaoğlu; 1986: 292)

Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir, ayrılığa dayanamaz. Tahir sürüldüğü yer olan Mardin’e varıp Zindana atılacakken Zühre’ye şu haberi gönderir:

“Varın Zühreme söyleyin ahmini unutmasın, bize eden Allah’tan bulsun.” (Türkmen; 1998: 224).

Yine aynı hikâyede başka bir beddua vardır. Tahir’in mezarı başında ağlayan Zühre şöyle der:

“Ey benim aşkımla kendini bu hale koyan Tahirim, her kim münafıklı etti ise benim Tahirim gibi helak olsun.” (Türkmen; 1998: 220).

B. Kahramana Yapılan Beddua

Halk hikâyelerimizde bazen de kötü niyetli kişiler ve kahramanımızı kıskanan kişiler tarafından veya başka bir amaçla kahramanlarımıza beddua edilir:

Beyoğlu ve Hıyar Kız Hikâyesinde, Beyoğlu bir çeşme başına gider. Orada yanlışlıkla bir cadının ayağın basar. O da beddua eder:

“Sarıp solasın ve bir hıyar kıza âşık olasın.” (Uysal; 1989: 2).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde ise tehditle karışık bir beddua vardır. Emrah’ın kendisini bırakıp sevgilisini tek başına aramaya gitmesine razı olmayan babası şöyle der:

“Eger beni burakır gidersen asla üzün gülmesin, sevgüllen de ermiyesen.” (Bali; 1973: 156).

Kirman Şah hikâyesinde ise Kirmanşah, amcaoğulları tarafından kıskanıldığı için bir bedduaya maruz kalır. Mahperi’yi ve Kirmanşah’ın amcası oğullarını dev, kaçıncı aynı yerde buluşurlar. Mahperi, onlara Kirmanşah’ın neleri olduklarını sorar.

“Hay Allah, onu gahretsin. Onun yüzi batsın. Onun üzünden degil mi, biz bu elametlere düşdük? Biz bu devin eline düştük. Alllahoni derbeder etsin.” (Apltekin; 1999: 228).

C. Mekâna Yapılan Beddua

Halk hikâyelerinin sadece bir tanesinde mekâna yapılan bir bedduaya rastlamaktayız.

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde Nigâr’ın babası Mahmut ile Nigâr’ı denize atınca, Kanber onların oturduğu köşke beddua eder.

“Umarım ki saray belin büküle
Her bir taşın bir diyara döküle
Haktan emir gele külün savrula
Nittin be kanlı saray kardeşimi” (Güloğul; 1943: 59)

XXIII. RÜYA

Rüyanın İslamiyette kutsiyeti vardır. Nitekim rüya şu şekilde tanımlanmıştır: “Sözlükte ‘görmek’ anlamındaki rü’yet kökünden türeyen rü’yâ kelimesi uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin bütünü (düş) ifade eder. Sözlük anlamı aynı olan hulm (çoğulu ahlâm) ise daha çok korkunç düşler için kullanılır. Hz. Peygamber, rüya Allah’tan, hulm ise şeytandandır’ demiştir (Çelebi; 2008: 306).

Halk hikâyelerimizde rüya, çok önemli bir yer tutmaktadır. Kahramanlarımıza rüyalarında bir şeyler malum olur. Bazen Hz. Hızır, kahramanın rüyasına girerek ona bir şeylerden haber verir. Bazen de rüya göre amel ederler. Tüm bu nedenlerden dolayı biz de rüyayı farklı başlıklar altında incelemeyi uygun gördük.

A. Rüya Görme, Gördüğü Rühayı Anlatma

Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde, Arif Bey, bir rüya görür ve gördüğü rüyayı eşine anlatır:

“Karanlıh yerlerde gödüğüm düşler,
Hoca sağ yanımda Yasin’e başlar,
Akıbet başıma geldi bu işler,
Cenazem yuymaya imam da geldi” (Akgün; 1994: 132)

Ferhad ile Şirin hikâyesinde ise pir rüyada haber verir. Sevgilisine bekleyen Şirin’in pir gelir ve Ferhad’ın geldiğini haber verir:

“Bir gice rüyada bir pir gelüb işaret eyledi ki “niçin uyku uyursun kalk şehnişin penceresinden nazar eyle” didi (Özarslan: 2006; 182).

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde, Mahirî, türkü söylerken dili tutulan bir çocuk olduğu için bu duruma çok içerler ve şöyle bir rüya görür:

“Osman rüyasında Hızır Nebi, İlyas ve Kutup Nebi’i gördü. İran’ın Şirvan kasabasında Mirza Han’ın kızı Mahitaban’ı gördü.” (Gökalp; 1985: 16).

Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir, kötü bir rüya görür. Tahir ile Zühre birbirlerini sevip dururlarken bir gece Tahir bir rüya görür:

“Rüyasında bir kara köpek, Zühre’nin önüne gelip Tahir’e geçit vermedi. Tahir ne kadar uğraştıysa da Zühre’nin yanına varmaya muvaffak olamadı. Çaresiz kaldığı sırada bir de dişi köpek ortaya çıktı ve iki köpek birden Tahir’e hücum ettiler. Tahir kaçtıkça köpekler kovaladılar.” (Türkmen; 1998: 219).

B. Rüya Yorumlama

Rüya yukarıda belirttiğimiz gibi hak olan bir şeydir. Aynı zamanda rüya yorumlamak da aynıdır. Yorumlanan rüyaların bazen bizzat gerçekleştiğine şahit olunur. Bu sebeple rüya yorumlamak veya yorumlatmak son derece büyük bir önem arz etmektedir. Yani “Nasıl görülürse görülsün, rüyalar kötüye yorumlanmamalıdır. Çünkü çoğu zaman rüya yorumuna göre çıkar. Ve düşler herkese de anlatılmamalı. Ehli bulununca söylenmelidir.” (Bursalı; 1998: 9).

Kahramanlar gördükleri rüyaları ya kendileri yorumlar ya da yakınında bulunan kişilere yorumlatırlar.

Âşık Sürmeli İle Arif Bey hikâyesinde Arif Bey, gurbete giderek dönmeyen kardeşi Sürmeli’yi aramak niyetindedir. Bunun için gurbete çıkacaktır. Ancak eşi Telli Cennet bir rüya görür ve onu yorumlar:

“Ben bu bir rüya gördüm. Ele gördüm ki bizim eve iki tane koyun getirdiler ve bu koyunnarı bir kefene koyup tekrar götürdüler. Belki de ben ölürüm heç olmasa üzrime bir kürek toprah attı da sora get, dedi.” (Akgün; 1994: 122).

Yine aynı hikâyede Arif Bey, bir rüya görür ve gördüğü rüyayı Arif Bey’e anlatır:

“Karanlıh yerlerde gödüğüm düşler,
Hoca sağ yanımda Yasin’e başlar,
Akıbet başıma geldi bu işler,
Cenazem yuymaya imam da geldi. (Akgün; 1994: 122).

Rüya motifi için son derece zengin olan Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde bir başka rüya yorumlama şu şekilde olmuştur. Bunun üzerine Senem Arif Bey’e Ey Arif! bunnar bir işarettir. Bu yubayı dağıtmayalım. Allah’ın emri ile ikimiz de birbirimizi sevelim. Alalım birbirimizi bu yuva dağılmasın.” (Akgün; 1994: 132).

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde de bir rüya yorumlama vardır. Bir rüya gören Âşık Ahmet, bu rüyasını eşinden tabi etmesini ister:

“Ey avrat bu gece bir röya gördüm, benim bu röyemi tabir et bakalım.”

Âşık Ahmet’in eşi, rüyayı tabir eder:

“Ey gişi, dedi, bir hökümdar tarafından bir gapi açılır; ama ey bir gismed elen geçecah, zeamnda o gismete elin yetmeden ya ceza ya sürgün olursan.” (Bali: 1972; 95).

Tahir Zühre hikâyesinde görülen bir rüya, şöyle yorumlanır. Tahir bir gece görmüş olduğu rüyayı Zühre'ye anlatır. Zühre de rüyayı şöyle yorumlar:

“Tahir karadır bu düş
Düşvar ola gibidir iş
Yarini görecektir
Elbet bu garip bu baş
Ağyar düşüp araya
Esrarımızı araya
Senden beni ayırıp
Zulmeder biçareye” (Türkmen; 1998: 219)

Yine aynı hikâyede bir yorumlama daha vardır. Tahir zindandan kurtulduktan sonra gizlice Zühre ile buluşmaya başlar. Sonra bir gece rüya görür:

“Düşünde dört yanını kara köpekler almışlar ne kadar uğraştıysa kurtulamadığını görmüştü. O korku ile uyanıp düşünceye daldı. Ben bir zamanlar bu düşü bir kere daha görmüştüm. Korkarım ki düşmanlar bizi görmüş olsunlar.” (Türkmen; 1998: 227).

C. Gerçekleşen Rüya

Ercişli Emrah İle Selvihan hikâyesinde gerçekleşen bir rüya vardır. Başka diyardan gelen âşıklar ile atışmayı göze alamayan Âşık Ahmet bulunduğu yerden kaçmak için plan yaparken eşine:

“Ey avrad, dedi, o nasıl röya idi tabir ettin birer birer çıldı, ancak şimdi gacmanın başka türlü golayı yoh.” (Bali; 1972: 97).

D. Rüyada Haber Verme

Bazen de kahramanlarımıza rüyalarında bazı durumlar haber verilir. Üç kardeşin Serüveni isimli hikâyede görülen rüya da bu şekildedir. Babaları öldükten sonra tahta geçen en büyük kardeşe rüyasında geleceğe dair haber verilir.

“Rüyasında ona çok maceralı bir yolculuğa çıkacağını ve birçok tuhaf olayla karşılaşacağını söylemişler.” (Uysal; 1989: 9).

XXIV. YEMİN ETME

Yemin, şu şeklide tanımlanmaktadır: “Sözlükte ‘sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket’ anlamlarındaki yemîn (çoğulu eymân), terim olarak bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını Allah’ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder.” (Boynukalın; 2013: 417).

İncelemiş olduğumuz hikâyelerde kahramanlarımızın farklı zamanlarda, farklı amaçlarla yemin ettiklerini görmekteyiz.

Âşık Sürmeli ile Arif Bey hikâyesinde Sürmeli, gurbette ölünce hemen yanında bulunan Arif Bey kardeş acısıyla şunları söyler:

“ Bu ayrılış sene de mi kar etti ?
Ağla atım ağla ağlayacak zamandır !
Vallah kahbe felek gülüşümü zehir etti,
Ağla atım ağla, ağlayacak zamandır” (Akgün; 1994: 129)

Eşref Bey hikâyesinde ise dertle edilen bir başka yemin vardır. Sırma Hanım’ın evine misafir olan Eşref Bey sevgilisinin satıldığı duyar. Ev sahibi kendisinin burada kalmasını ister:

“Bu nasıl iş, emmimin yanına vardım. Emmim de öyle dedi. Buraya geldim. Siz böyle söylüyorsunuz. Benim günüm sene geçiyor. Dakikam ay geçiyor. Vallahi duramam.” (Özdemir; 1985: 217).

Ferhat ile Şirin hikâyesinde ise yemin bir beyit içerisinde geçer. Ferhat ile Şirin’in bir konuşmasında Ferhat, Şirin’e şöyle bir yemin eder:

“Benim haddim değil, sevmek seni, ey hublann şahı
Kaza-yı asuman bendedir inan vallahi ve billahi”
(Özarslan;2006:175)

Hurşit Bey ile İlik Hanım hikâyesi de bir yemine ev sahipliği yapar. Uzun bir ayrılıktan sonra birbirlerine kavuşan Hurşit Bey ile İlik Hanım birbirleriyle söyleşirler.

“Cekticagim gamla mihnet
Ölüm farz mı yohsa sünnet
Deseler ki budur sünnet
Billah gitmezem sensiz” (Kaya-Koz; 2000: 119)

Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem, karşısındaki kişiyi kendisine inandırmak için yemin eder. Gurbet elde sevdiğini arayan Kerem, Aslı'ya çok benzeyen birisini görür:

“Salına salına gelüp gidersin

Hemân benim sevdiğime benzersin

Sen de bu bakışla çok kan idersin

Billah benim sevdiğime benzersin” (Duymaz; 2001: 279)

Tahir ile Zühre hikâyesinde yemin tehditle beraber karşımıza çıkmaktadır. Padişah, Tahir'i öldürtmeye karar verir. Ancak ülema, vüzera ve müftü ayağa kalkarak onu affetmesini isterler. O zaman padişah da şöyle der:

“Eğer Tahir, mecliste beni ve Zühre'yi anmadan üç hane türkü söylerse azad ederim. Eğer anarsa yemin ediyorum başını keserim.” (Türkmen; 1998: 244).

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyemizde yemin yine ikna için kullanılır. Nardane, Yaralı Mahmut'un yaralandığını görünce onun için çok üzülür ve şöyle der:

“Ben anladım. Seni bu hala getiren o nebaker Mehbup'tur. Valahi ben ondan güzilem, asıllıyem.” (Akgün; 1994: 96).

XXV. BÜYÜ, SİHİR, TILSIM ve MUSKA YAPMA VEYA YAPTIRMA

Büyü: “Tabiat üstü güçler yardımıyla tabiatı etkileyerek olağan üstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler için kullanılan bir terim.” dir (Tanyu; Hikmet: 501).

Halk hikâyelerinde tabiatüstü güçlerle kahramanlarımıza zarar vermek isteyen kişilerin sayısı pek çoktur. Özellikle sevgilileri ayırmak için bu yollara art niyetli insanlar tarafından müracaat edilmektedir.

Aslında hemen hemen aynı olan büyü, sihir, tılsım ve muskayı biz ayrı ayrı başlıklarda incelemeyi daha uygun gördük. Çünkü bu olgu hikâyelerde farklı farklı isimlerle geçmektedir.

A. Büyü

Çirkin Padişah isimli hikâyede büyü, şu şekilde karşımıza çıkar. Çocuğu olmayan padişah için dua edilir:

“Bir gün din adamları ile birlikte krallık sarayında toplanmışlar ve padişah için dua etmişler. Bu adamlardan bazıları ise çeşitli muskalar yazmışlar. Sonunda duacıların ve bazı büyülerin etkisi ile kraliçe günün birisinde bir erkek çocuk dünyaya getirmiş.” (Uysal; 1989: 136).

Hurşit ile Mehri hikâyesinde de bir büyü yapılır. Hurşit Bey’in babası oğluna sevdiği kızı istedikten sonra iki tane cazu bir araya gelirler ve kızın abisinin aklına girerler. Şöyle söylerler.:

“Biz bunu bozacayuk, Allah yazmışsa bir bozacayuk.” (Sakaoğlu; 1986: 285).

B. Sihir

Halk hikâyelerimizde bu motif için daha çok sihir tabiri kullanılmıştır. Kerem ile Aslı hikâyesindeki sihir ise şu şekildedir. Kerem ile Aslı nikâh edilir. Ancak kızın babası bir sihir yaptırır:

“...Aslı Han’ı Kerem’e nikâh eylediler ise de kızın babası Keşis, sihir ile kıza miltan yaptırmış idi. Cazu karılar Aslı Han’a geydördiler.” (Duymaz; 2001: 292).

Şah İsmail hikâyesindeki sihir ise bir aile içi çekememezlikten kaynaklanmaktadır. Şah İsmail’i öldürmeye niyetlenen babası, oğluna öldürmek için bir davet tertip eder. Şah İsmail’in ikinci karısı Arap Özengi ise bu davetten şüphelenir.

“Bu vakitsiz davetten ben şüpheleniyorum. Şu sihirli mührü al. Önüne getirilen her yemeğin üzerinde bir defa gezdir.” (Korgunal; 1960; 35).

Tahir ile Zühre hikâyesinde âşıkların arasını açmak için sihre başvurulur. Padişah, dervişe verdiği sözü tutmak için kızı Zühre’yi vezirinin oğlu Tahir’e vermek ister. Ancak karısı buna bir türlü razı olmaz. Bunun üzerine sihir yaptırmaya karar verir.

“Sen bir ilaç ile padişahı Tahir’den soğut, deyip sihirbaza yüz altın verdi. Gayret edersen bin altın daha veririm dedi. Sihirbaz cadı, doğru evine gidip sihir torbasını önüne döktü, çeşitli sihirler yaptı, mezarlıktan toprak alıp karıştırdı ve götürüp Zühre’nin annesine verdi. Bu toprağı şerbetin içine karıştır ve padişaha içir, dedi. Padişah şerbeti içince hemen Tahir’den soğudu ve saraydan kovdurdu.” (Türkmen; 1998: 220).

Yaralı Mahmut hikâyesinde, kızının daha önceden Arap isminde bir pehlivana nişanlandığını hatırlayan babası, Arab’ın kendisinden hesap soracağını düşünerek, Mehbub Hanım’ı geri getirmeyi ister. Yanındakiler de büyü ile geri gelebileceğini söyler:

“Ey şahım! Melul olma. Filan beldede bir cazi nene vardır. Sihirbaz neneyi getirirsek, bir buna bir hayırlı para söz verirsek umut ederim ki Mehbub Hanım’ı buraya 10-15 gün içinde getirebilirim.” (Akgün; 1994: 79).

Yine aynı hikâyede, büyücü kadın, İstanbul’a gelerek Mehbub Hanım’a büyü yapma işlemine başlar:

“Mahmut pehlivandır, düğüne başlamıştı. Düğünde artıh üş-beş günlere yahlaşmışken bu nene gelerek İstanbul’da bir köşe indi. Orada üş sayı tesbih alarah, duvar duvar köşe köşe ‘subhanallah, sunhanallah’ diyerek dolaşmaya başladı.” (Akgün; 1994: 81).

C. Tılsım

Celal Şah hikâyesinde, Celal Şah’ın, keklik cildini zapt ederek kendisini tutmasını Gülperi hazmedemez:

“Bütün bunlara rağmen “Keklik Cildi”ni zaptterek kendisi ile evlenmesini hazmedemeyen Gülperi Gelin, tılsımlı kıyafeti bulur ve tek çocuğunu da alarak kendi ülkesine döner. (Köse; 1993: 46).

Şah İsmail hikâyesinde, Şah İsmail’in babası, oğlunun kendisine ve eşine tılsım yapmış olabileceğinden şüphelenmektedir:

“Bu tılsımı yapsa yapsa oğlu yapardı. Zaten araları biraz açıktı. Belki de bunu bir an evvel tahta geçmek endişesi ile yapmıştı.” (Korgunal: 1960; 34).

D. Muska

Okumuş olduğumuz hikâyeler arasında muskaya sadece Çirkin Padişah, isimli hikâyede rastlanır. Çocuğu olmayan padişah için dua edilir:

“Bir gün din adamları ile birlikte krallık sarayında toplanmışlar ve padişah için dua etmişler. Bu adamlardan bazıları ise çeşitli muskalar yazmışlar.” (Uysal; 1989: 136).

XXVI. TÜRBE YAPTIRMA ve TÜRBE ZİYARETİNDE BULUNMA

Türbe yapmak ve türbe ziyaretinde bulunmak Türk-İslam kültüründe son derece yaygındır. Bu fiil şu şekilde tanımlanmaktadır: “İslâm coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbeden başka ‘kümbet, makam, meşhed, buk‘a, darîh, kubbe, ravza’ gibi adlarla da anılmıştır. Bu adlandırmalar genellikle yapının ait olduğu kişinin makam ve mevkii, mensup olduğu sosyal, dinî ve siyasî zümre, ayrıca yapının mimari özelliğini yansıtmakla birlikte birbirinin yerine de kullanılmıştır. “(Orman; 2012: 464).

İncelemiş olduğumuz halk hikâyelerimizde bu motife sadece iki yerde rastlamaktayız.

Bunlardan birincisi Deli Mehmed’in Maceraları isimli hikâyedir. Deli Mehmed’in maceraları isimli hikâye şöyle başlar:

“Uzun yıllar çocuğu olmayan bir Mısır kralı varmış; birçok türbe ve benzeri yerleri ziyaret ettikten sonra nihayet Allah ona bir erkek evlat vermiş.” (Uysal; 1989: 83).

İkincisi ise Şah İsmail hikâyesidir. Şah İsmail, babasını öldürüp tahta geçer.

“Şah İsmail tahta geçince zalim babasının yaptıklarını unuttu. Onu bütün kalbi ile affetti. Ruhunun şad olması için mezarını şirin bir türbe içerisine aldırıldı. (Korgunal: 1960; 48).

XXVII. ŞÜKÜR ETME

Bir müslümanın dilinden ve kalbinden şükür asla eksik olmamalıdır. Müslümanlar için büyük bir öneme sahip olan şükür şu şekilde tanımlanabilir: “Sözlükte ‘yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık’ anlamındaki şükür, terim olarak ‘Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma’ şeklinde tanımlanmıştır.” (Çağrı; 2010: 259).

İncelemiş olduğumuz halk hikâyelerinde şükürün, kahramanlarımız tarafından asla vazgeçilmez bir unsur olduğunu gördük. Çünkü halk hikâyelerinde hüznün ile sevinç, ayrılık ile vuslat hep iç içedir. Kahramanlıklarımız herhangi bir nimete, özellikle de sevdiklerine kavuştuklarında hep şükretmişlerdir.

A. Zor Bir Durumdan Kurtulunca, Bir Zorluğu Aşınca Şükür Etme

Deli Mehmet’in maceraları isimli hikâyede, Deli Mehmet, ormanda gezerken bir canavarın diğer bir canavarı öldürmek üzere olduğunu görmüş. Gidip onu kurtarmış. Bunun üzerine onun canavar olmadığını yılanlar padişahının kızı olduğunu öğrenmiş. Sonra da kız ona şöyle demiş:

“Ben yılanlar padişahının kızıyım. Şimdi öldürdüğün yılan, babamın sarayında hizmetçi idi. Bir gün beni kaçırdı ve iki yıl boyunca onun malı oldum, devamlı onunla döğüştüm. Ve namusumu korudum. Fakat Allah’a şükürler olsun bugün yardıma sen geldin.” (Uysal; 1989: 84).

İslami motifler açısından son derece zengin olan Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde verilen zehri içtikten sonra Emrah’a Şeyh Oğlu Şah Abbas oğlum bir şeyin var mı diye sorar, Emrah:

“Heyir, dedi, bir sıkıntı ter vücudumdan indi şaham, elhamdülillah daa bişeyim galmadı Şaham.” (Bali: 1973; 142).

Allah’a şükreden bir başka kahramanımız ise Kirmanşah hikâyesindedir. Kirmanşah pirin verdiği kemend ile sarayın burcuna çıkmayı başarır:

“Ya rabbi, çok şükür, bene buni da diledin, halgettin.” (Apltekin; 1999: 153).

B. Kişiler Birbirine Kavuşunca Şükür Etme

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde, Yakup Han'ın annesi uzun zaman sonra oğluna kavuşup hasret giderirken Emrah şöyle der:

“Çok şükür” der (Bali: 1973; 142).

Yine aynı hikâyede, Emrah'ın Selvi'yi aradığını duyan Yakup Han'ın annesi şöyle söyler:

“Ben de yedi yıldır, hem o gızın o ağlamasına, hem de onun Emrah dediğine meraklı gözlerdim. Şührolsun Allah'a ayağınle benim yanıma geldin.” (Bali: 1973; 126).

Leyla ile Mecnun hikâyesinde bir vuslatın şükrü vardır. Leylasına kavuşan Mecnun rabbine şükür eder.

“Benim yegane arzum ve emelim, seni daima karşımda böyle seyretmektir. Şükür Allaha buna da nâil oldum.” (N.B; 1966: 44).

Şah İsmail hikâyesinde de yine bir kavuşmanın şükrünü görmekteyiz. Sevgilisine kavuşan ve onu atına bindirip götüren Şah İsmail, şunları yapar:

“Şah İsmail, sevgilisini atının terkisine almıştı. Giderken sık sık kucaklayıp öpüyor ve kendisine bu saadeti bahşeden Allah'a hamd ü sena ediyordu.” (Korgunal: 1960; 30).

C. Bir Nimete Erişince Şükür Etme

Leyla ile Mecnun hikâyesinde bir nimete kavuşmanın şükrü vardır. Mecnun'un babası olan Mülevvîh İbni Ferahim Bey'in bir gün çocuğu olur:

“Secdeye vararak Hak Tealaya şükürler etti.” (N.B; 1966: 39).

Ç. Bulunduğu Duruma Şükür Etme

Şah İsmail Hikâyesinde bulunulan duruma şükredilir. Şah İsmail'in babası çocuğu olamadığı için hüznü otururken eşi ona şöyle bir soru sorar:

“Böyle mahzun mahzun ne düşünüyorsun. Çok şükür bir eksiğimiz yok.” (Korgunal: 1960; 2).

Zühre, Şat Suyu'ndan Tahir'in sağ salim kurtulduğu haberini alır:

“Zühre, Tahir'in kurtulduğunu okuyunca Allah'a şükürler etti.” (Türkmen; 1998: 236).

XXVIII. BÜYÜK MELEKLER

Halk hikâyelerinde dört büyük meleğin tamamına rastlamamaktayız. Hikâyelerde büyük meleklerden sadece Hazreti Azrail ile Cebrail'in isimleri geçmektedir. Özellikle Hazreti Azrail ismi çok sık geçmektedir. Çünkü kahramanlarımız, sevdiklerinin Uğruna gurbete çıktıklarında her türlü zorluğu, sıkıntıyı hatta ölümü dahi göze almışlardır.

A. Cebrail

Dört büyük melekten birisi olan Hazreti Cebrail, “İlâhî emirleri meleklerle ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği” dir (Ünal-Yavuz; 1993: 202).

Diğer adı vahiy meleği olan Hazreti Cebrail'in ismi Mahirî Baba hikâyesinde şu şekilde geçmektedir. Gurbetten dönen Mahirî, eşinin kendisini eve almaması üzerine şu dörtlüğü söyler:

“Kalubela'dan haber getüren
Hecer'ül esvet'e ma'na yetüren,
Cebaril şanına vahiy getüren,
Yüzdört kitaba saldım gözlerin” (Köksal; 1988: 117)

Hazreti Cebrail'in ismi Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde ise bir atışma içerisinde geçmektedir. Mâhiri ile Filvâri arasındaki atışmada Mâhiri, Filvâri'ye şöyle bir dörtlük söyler:

“Aşk le olmuşam âlemde zail
Çektiği cefaya değilem kail
Sorarsan pîrlerin pîri Cebrail
Ara ki bulasın âşık Mâhiri” (Gökalp; 1985: 46)

B. Azrail

Büyük meleklerden birisi olan Hazret Azrail'in görevi şu şekilde tanımlanır:

“Dört büyük melekten can almakla görevli olanı.” (Kılavuz; 1991: 350)

Halk hikâyelerinde Hazreti Azrail'in ismi birçok yerde geçmektedir. Bunun sebebi ise sevdiği Uğruna ölümü göze alan âşıkların ölümü gözlerinde büyütmemeleridir. Onlar için hayattaki şey sevdiklerine kavuşmaktadır. Kavuşmadıklarında ise ölüm onlar için korkulan bir şey değildir. Hazreti Azrail'in ismi Hz. Süleyman ile Akbaba hikâyesinde şu şekilde geçmektedir. Hikâye şöyle başlar:

“Bir gün Allah, Süleyman Peygamber'in canını almak üzere, Azrail'i göndermiş.” (Uysal; 1989: 133).

Hazreti Azrail'in ismi Âşık Garip hikâyesinde ise bir atışma içerisinde geçer. Âşık Garip, gurbet elde bir kahvehaneye girip diğer şairler ile atışmaya başlar:

“Ol kimdir şol Azrail'i yoran

Ol kimdir ki derya üstünde duran

Nice canların imdadına eren

Siz anın mekânın kande duyarsınız” (Türkmen; 1995: 128)

Halk hikâyesi denince akla ilk gelen hikâyelerden biri olan Leyla ile Mecnun'da ise Hazreti Azrail'in ismi bir konuşma içerisinde geçmektedir. Annesi Mecnun'u kabilesine geri getirmeye çalışır. Ancak o şöyle der:

“Anneciğim, ölüm meleklerinin başım üstünde dolaştığını hissediyorum.”

(N.B; 1966: 46)

Yine ölüm meleğinin ismi Mahirî Baba hikâyesinde bir dörtlükte geçmektedir. Bayram namazını kılmak için camiye giden Mahirî, namazın kılınmış olduğunu görür. Bunun üzerine cami avlusunda bulunan bir taşta oturarak şunları söyler.

“Ehbab ehbabın yaren dostunda,

Cami havlusunda hesir üstünde,

Azrail de can almanın gestinde,

Ya ben gerip, lisan edem kiminen” (Köksal; 1988: 113)

Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde Hazreti Azrail'in ismi bir imtihan fazlında karşımıza çıkar. Mahirî, Tebriz'de oranın meşhur aşığı Filvâri ile atıştır. Filvâri, onu şu nazım ile imtihan eder.

“Devredip babdan baba kim dolduracak
Ölende saçını kim aldırarak
Azrail ruh teslim edende
Mevtasın kim kaldıracak
Ara ki bulasın Mâhiri” (Gökalp; 1985: 45)

Şah İsmail hikâyesinde de Hazreti Azrail’in ismi bir atışmada karşımıza çıkar. Şah İsmail, çıktığı yolda Arap ismi verilen âşık ile karşılaşınca atışma başlar:

“Aldı Arap

Bak karşımda nasıl ürperiyorsun
Sanki Azrail’e can veriyorsun
Erlığın yere seriyorsun
Aman Arap diye durmaz yalvarır” (Korgunal: 1960; 23)

Hazreti Azrail’in ismi yine bir imtihan faslında Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde karşımıza çıkar. Sevgilisinin bulunduğu konakta Mahmud’u âşıklardan hiçbirisi yenemez. Bunu üzerine Mahmut kardeşi Kanber ile fasıl yapar.

“Aldı Mahmut

O kimdir ki günden güne göç eyler?
O kimdir ki hiç boynuna almaz suç?
Başı birdir, ağzı dördtür, gözü üç
Yaralı Mahmudun yüzbün falı var.

Aldı Kanber

O Ezraildir günden güne eyler göç
O şeytandır hiç boynuna almaz suç
Başı birdir, ağzı dördtür. Dalak
Bunu bilmeyenin ne kemâli var.” (Güloğul; 1943: 27)

XXIX. RUHANÎ VARLIKLAR

Halk hikâyelerinde ruhani varlıkların isimleri sıklıkla geçmektedir. Özellikle âşıklar arasında yapılan atışmalarda veya iki âşığın söyleşmesinde huri, gılman, melek ve şeytan gibi varlıkların isimleri sürekli zikredilmektedir.

A. Şeytan

Şeytan, şu şekilde tanımlanmaktadır: “İnsana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlık. Sözlükte ‘uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek’ anlamındaki şatn (şütûn) veya ‘öfkesinden yanıp tutuşmak’ mânasındaki şeyt kökünden türediği ileri sürülen şeytân kelimesi (çoğulu şeyâtîn) ‘hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helâke mâruz kalmış varlık’ demektir.” (Çelebi; 2010: 99).

Mahirî Baba hikâyesinde, Mahirî ile Coşkuni’nin imtihanında Mahirî Coşkuni’ye, şöyle bir dörtlük söyler:

“Aldı Mahirî

Canlar dayanamaz, bunun nazına

Cahil iken düştüm, bunun közüne

Yılan oymuş idi, Şeytan sözüne

Arar da bulurum, Âşık Coşkuni” (Gökalp; 1985: 31)

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Sevgilisinin bulunduğu konakta Mahmud’u âşıklardan hiçbirisi yenemez. Bunu üzerine Mahmut kardeşi Kanber ile fasıl yapar:

“Aldı Mahmut

O kimdir ki günden güne göç eyler?

O kimdir ki hiç boynuna almaz suç?

Başı birdir, ağzı dördtür, gözü üç

Yaralı Mahmudun yüzbün falı var.

Aldı Kanber

O Ezraildir günden güne eyler göç

O şeytandır hiç boynuna almaz suç

Başı birdir, ağzı dördtür. Dalak

Bunu bilmeyenin ne kemâli var.” (Güloğul; 1943: 27)

B. Huri-Gılmân

Âşıklar sevgililerini genellikle huri veya gılmâna benzetirler. Bu nedenle bu motifin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. İslam inancına göre gılmân “Tüyü ve bıyığı çıkmamış delikanlı anlamına gelen kelime cennet hizmetkârı yerine kullanılır. Güzellik ve sâfiyat timsâli olan gılmân’ın çocukken ölenlerden oluşacağı rivâyeti vardır. Cennetliklerin en alt derecesinde olanın bile 80.000 hizmetçisi olacaktır. Bunlar nurdan yaratılmış gençlerdir. Cennetliklerin her istediğini hemen hazır edecek bu süslü gençlerin dişilerine de huri denir.” (Pala; 2000: 152).

Hurşit İle İlik Hanım hikâyesinde, gurbet elde bir kocakârının evine misafir olan Hurşit Bey ile kocakarı şöyleşir:

“Kocakarı eyitti:

Benim bir arzum vardır cana yayılmaz

Düşmüşüm bir derde hicret eylemez

Melek midir huri midir gılman mıdır bilinmez

Bu gönül bir elâa gözlü kıza mâildir.” (Kaya-Koz; 2000: 115)

Kerem ile Aslı hikâyesinde gurbet elde Aslı’yı bulan Kerem’in aklı başından gider.

“Benim olsan seni virmem felege

Başın için salma beni dilege

Aslı hûri midir benzer meleğe” (Duymaz; 2001: 269)

Mahirî Baba Hikâyesinde, Mahirî’ye misafir olduğu köyde Ermeni gençler tuzak kurmaya çalışırlar. Onu yanına Ermeni bir kızı getirirler. Kız Mahirî’nin yanından ayrılmaz. Beni meth et de öyle gideyim der. Mahirî de şunları söyler:

“Sene huri diyem olasan benâm

Açılmış vechinde ol mahi-tabân,

Dudiler gumriler olur merbubun,

Gözün sürmelenmiş gaşın yay Ahçık” (Köksal; 1988: 110)

Tahir ile Zühre hikâyesinde, Tahir ile Zühre bir gün beraber oturup söyleşirken birbirlerine şu kıtaları okurlar:

“Aldı Tahir

Zühre’nin gözü ahu
Ben cana dedim ya hû
Yok misli cihan içre
Huri mi ola acep bu

Aldı Zühre

Sen hublar sultanısın
Hurî ile gılmanısın
Cevrinle bu Zühre’yi öldürme
Öldürme Müslansın” (Türkmen; 1998: 216)

Yine aynı hikâyede Tahir, padişahın isteği ile Zühre’nin adını anmadan 3 hane türkü söyleyecektir. Yoksa kellesi gidecektir. İlk iki türküde bunu başarır. Ancak son türkü de Zühre’yi görür.

“Âşık oldum bu rûye
Can verdim bu rûye
Karşımda bir ay doğdu
Benzer Zührem Huriye” (Türkmen; 1998: 245)

C. Melek

Tahir ile Zühre hikâyesinde Tahir’i Şat Suyu’ndan sağ salim kurtaran kızlar onu saraya götürürler. Orada Zühre’nin arkadaşı Tahir’i görünce aşkı alevlenir.

“Melek mi Tahir aslın
Peri midir ya neslin
Nurdan mı halk olunmuş
Ya Tahir senin cismin” (Türkmen; 1998: 23)

XXX. NİKÂH KİYMA

İslâmi bir ölçüt olan nikâh şu şeklide tanımlanır ve açıklanır: “Sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi anlamlara gelen nikâh kelimesi fıkıh terminolojisinde, şer‘an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder.” (Atar; 2007: 112).

Halk hikâyelerinde Âşıklarımız ama ölü ama diri olarak birbirlerine kavuşurlar. Hikâyelerin sonunda Âşıklarımızı bir mübarek Perşembe veya Cuma gecesi murad odasına dualarla katarlar. Ancak nikâh kelimesinin bizzat geçtiği hikâyelerimiz azdır. Bunlardan birisi Leyla ile Mecnun hikâyesidir. Mecnun’un babası Mecnun’un sevdiği kızı babasından ister:

“Biz aramızdaki dostluğu daha da kuvvetlendirmek için kızınız Leylayı oğlum Kayse Allah’ın emri ile nikah etmek niyetiyle size geldik.” (N.B; 1966: 11).

Yine aynı hikâyede Âşıklar birbirlerine kavuşamadan Leyla’nın bir başka taliplisi olan İbn-i Selam ile nikâhı kıyılır.

“Siz zaten Leylayı İbn-i Selâm’a sözleştiniz. Bugün nikah etmek üzere geldik. Hemen bu hayırlı işi görelim, dediler. Muvafakat edildi. Hemen oracıkta hoca geldi. Nikâhı kıydı.” (N.B; 1966: 13).

Üç Kardeşin Serüveni isimli hikâyemizde ise nikâh kıymak şu şekilde karşımıza çıkar. Gitmiş olduğu ülkede, padişahın konuşamayan kızının dili açabileceğini iddia eden büyük kardeşi, padişah hemen kızıyla nikâhlar:

“Bir hoca çağırmışlar, nikâh kıyılmış ve genç adam kızı konuşturabilmek için elinden geleni yapmış.” (Uysal; 1989: 10).

XXXI. DİNİ AÇIDAN KÖTÜ GÖRÜLEN KİŞİSEL ÖZELLİKLER

Halk hikâyelerimizde dinen kötü görünen veya yasaklanan şeyleri görmek mümkündür. Biz de dinimizce yasaklanan veya hakir görülen görülen İslami motifleri ayrı bir başlık altında incelemeye çalıştık.

Halk hikayelerinde dinen yasaklanan veya kötü olduğu belirtilen motiflere de rastlamaktayız. Biz de bu motifleri ayrı ayrı başlıklar altına incelemeye çalıştık.

A. Benlik-Kibir

Kötü bir haslet olan benlik şu şekilde tanımlanır ve açıklanır: “Sözlükte ‘büyüklük’ anlamına gelen kibir (kibr), tevazuun karşıtı olarak ‘kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması’ demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışa yansımāsından ibaret olduğu belirtilir.” (Çağrıçı; 2002: 562). İslami motifler açısından zengin bir içeriğe sahip olan Uğru ile Kadı hikâyesinde şöyle bir ifade vardır. Anlatıcı daha hikâyeye başlamadan kibri kötüler:

“Kimisi düşmüş acaib benlik ile müptelâ

Benlik iden Hak katında biri mesrûr kalmadı” (Kaya; 1985: 11)

B. Hırsızlık

Uğru ile Kadı hikâyesinde, Kadı Efendi, Uğru’yu hırsızlıktan vaz geçirmek için bunun yasak bir şey olduğunu hatırlatır:

“Ve hem Allahın nehyidir uğrılık

Cehennemden ba’idi dert oğrılık” (Kaya;1985: 25)

C. Gıybet

Dinimizce yasaklanmış olan gıybeti peygamber efendimiz Hz. Muhammet sallallahu aleyhi ve sellem şöyle tanımlamıştır: “Gıybet, mümin kardeşinin arkasından onun hoşuna gitmeyecek şeyler söylemektir.” (imam gazali, kalplerin keşfi, ali kaya, 2014 ist.) Gıybet incelemiş olduğumuz hikâyeler arasında sadece Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır:

Âşık Ahmet’ten ne istediğini söyleyen Miloğlu Ahmet Bey, şunları sıralar:

“Gış geceleri geldiği zaman bir kenarda oturup o gelen mezlişi, söz ile saz ile söhbet ile eylemek sene talip olduğumun sebebi budur ki bir tahim mezliş oturduğu zaman

giybet yapılar. Desem ki giybet etmeyin, mezliş gücenecek, ben de onlarla beraber giybette olmuş olirem.” (Bali; 1972: 100).

Ç. Kul Hakkı

Uğru kul hakkına karşı olan korkusunu şu şekilde dile getirir.

“Kul hakkıyla gider olsam mahşere
Yandırırılar beni nâra aşkere” (Kaya;1985: 25)

D. Günahkâr

Âşık Garip hikâyesinde, Âşık Garip ile annesi bir camiye varırlar. Burada akşam ezanı okunur. Meğer burası bir cemaatsiz camiymiş. Sadece caminin imamı gelir. Kendilerini misafir olarak kabul etmesini ister. İmam bunlara inanmaz. Âşık Garip de söylemeye başlar:

“Ben de bildim bana bir yer veresin
Düşmüşlerin halin sen de bilürsün
Nenen ölür, sen günahkâr olursun
Canım hoca ninem cami’de kaldı” (Türkmen; 1995: 128)

E. İsyan

Asuman ile Zeycan hikâyesi bir isyan ile başlar. Hikâye çocuğu olmayan padişahın bu duruma isyanı ile başlar.

“Bak giden karıya, üç dört tane çocuğu var. Bunların birini Tanrı bana vere idi ne olur.” (Kaya-Koz; 2000: 21).

F. Namaz Kılmama

Uğru ile Kadı hikâyesinde namaz kılmamak eleştirilir. Anlatıcı hikâyenin başında namaz kılmayanları şu şekilde eleştirir:

“Kimisi sofî suret olmuş terk-i dünya eylemez
Kimisi kılmaz namâzı bilâ özür kalmadı” (Kaya; 1985: 11)

XXXII. DİĞER DİNİ MOTİFLER

Yapmış olduğumuz bu çalışmamızda bazı dini motifleri yani daha doğrusu tam olarak sınıflandıramayıp alt başlıkları olmayan İslami motifleri bu başlık altında toparlayarak incelemeye çalıştık.

A. Lailaheillah

Âşık Garip hikâyesinde, Âşık Garip, Cami imamını kendilerini misafir etme konusunda ikna edemeyince durumu gören babayiğitler. İmama çok kızıp onu öldürmeye niyetlenirler:

“Öldürmek istedikte bezirgân Lailaheillah, dedi.” (Türkmen; 1995: 129).

B. Ölü Yemeği

Bizim kültürümüzde islâmi unsurlara dayandırılan ölünün ardından yemek yedirme fiiliyatı vardır. Buradan gelecek olan sevabın ölünün amel defterine geçeceğine inanılır. Bu fiili Âşık Garip Hikâyesinde görmekteyiz. Hoca Maksud öldükten sonra, Âşık Garip tüm malı mülkü önüne koyup düşünür. Annesi niçin düşündüğünü sorunca da ben okuma bilmem bu kadar mal ile ne yapacağım der. Annesi de şöyle söyler.

“Oğlum Tevriz şehrinin içinde ne kadar bezirgan var ise davet eyle gelsinler, Babanın canı içün ta’am yesinler. Bakalım ondan sonra bir çaresi bulunur.” (Türkmen; 1995: 114).

C. Zikrullah

Zikrullah Âşık Garip hikâyesinde şu şekilde karışımıza çıkmaktadır. Rüyasında bade içen Âşık Garip, ustasına saz çalmak ister. Ancak ustası ona güvenmez. Âşık Garip yine da çalar:

“ Bir Berat Gecesi dilek diledim
Şükür muradımı verdi Hak benim
Dilediğim dilek Hakk’a yaradı
Andan okur dilim zikrullah benim” (Türkmen; 1995: 124)

Ç. İyilik Yapma

İyilik yapma dinimizce övülen ve takdir edilen bir fiildir. Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde de bunu görmekteyiz.

Sevgilisinin peşinden diyar diyar gezen Emrah, Yakup Han'ın annesinin evine girdiğinde annesi şöyle söyler:

“...bari ben elim ile bu gece sene bir hörmət ilşe hizmet edim. Belki senin uzun hörmetine Cenab- ı Hak beni yargılasın.” (Bali; 1973: 125).

D. Süt Hakkı

Ercişli Emrah ile Selvihan hikâyesinde süt hakkı ile ilgili bir ifade geçer. Yakup Han'ın annesi oğluna Emrah'a yardımcı olması için bir mektup yazar:

“Emrah'ın işine gayret etmez isen verdiğim ana hakkını, süt hakkını yarınki dünyada mahşer günü senden isderem.” (Bali; 1973: 127).

E. Kitaba Bakma

Bilinmeyen meselelerle ilgili olarak hocalar genellikle farklı kitaplara bakıp veya çeşitli duaları okuyup bilinmeyenlere dair bir şeyler öğrenmeye çalışırlar. Bu eyleme de kitaba bakma denir.

Eşref Bey hikâyesinde, içtiği bâdenin etkisiyle lal olan Eşref Bey'i konuşturması için babası Abdullah hocayı çağırır. O da 40 gün müsaade ister. 40 gün sonunda hoca yeniden çağırılır:

“Haydi bakalım hoca. Kırk gün tamam oldu. Hoca açtı kitabı araştırıyor gibi yaptı.” (Özdemir; 1985: 211).

Üç Kardeş'in Serüveni isimli hikâyede de üç kardeş hangilerinin üvey olduğunu anlamak için meseleyi kadı efendiye sorarlar.

“Bana müsaade edin de evime gideyim. Kara kaplı kitaba bir bakayım.” (Uysal; 1989: 23).

F. Tevekkül

Tevekkül şu şekilde tanımlanır: “Allah'a güvenip dayanma anlamında terim. Sözlükte “Allah'a güvenmek” anlamındaki vekl kökünden türeyen tevekkül ‘birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme’ mânasına gelir.” (Çağrı; 2012: 1).

Ferhat ile Şirin hikâyesinde, fil meydanında savaşıacak olan Ferhat'a şirin üzüldüğünü söyler. Ferhat da şöyle söyler:

“Bak a benim canım ben zaif-i biçareyim beni yoktan var iden mevlaya dayandım bakdım.” (Özarslan; 2006: 192).

Tevekkülü, Uğru ile Kadı hikâyemizde de görmekteyiz. Kadı Uğru’yu güzellikle hırsızlıktan vaz geçiremeyince kendi makamı ile onu tehdit etmeye başlar. Uğru da Rabbine tevekkül ettiğini bildirir:

“Çeke çeke getirirler yanıma
Nâsıl kıyam senin gibi cânıma
Uğrudur ki tevekkülemHüda’ya
Kimse kaldıramaz beni cıdaya” (Kaya; 1985: 24)

H. Hakkın Rahmeti

Hurşit ile İlik Hanım hikâyesinde hakkın rahmeti şu şekilde zikredilir. Haramibaşı Hurşit Beyi öldürdüğünü İlik Hanım’a söyleyince:

İlik Hanım eyitti:

“ Benim yerde Araplar yoksul bay olmaz
Koş yiğidi öldürdün Hakk’ın rahmeti olmaz
Hurşid Bey gibi yiğit bulunmaz
Öldürdün de Hurşid’in’eyledin Arap” (Kaya-Koz: 2000; 126)

I. Tebliğ

Çok önemli islâmi bir görev olan tebliğ şöyle açıklanır: “İmamın tekbir ve zikirlerinin cemaate duyurulması anlamında fıkıh terimi.” (Boynukalın; 2011: 218).

İncelemiş olduğumuz halk hikâyelerimizde kahramanlarımızın bazı kimleri İslamiyet’e davet ettiklerini gözlemledik.

Kerem İle Aslı hikâyesinde, gurbette sevdiğini bulan Kerem, onu Ermeni olduğu için İslamiyet’e çağırır:

“Kerem didi ki, Şu kızı dine teklif ideyim;
“Meded meded Aslım senin elinden
Gel gel müsliman ol kalma ermeni
Yürü dünya sende vefa görmedim
Gel gel müsliman ol kalma ermeni

El ele alalım şehirde yatalım

İncil Furkan'ı başa tutalım

Kangı din haksı ona tapalım

Gel gel müsliman ol kalma Ermeni” (Duymaz; 2001: 281).

Mahirî Baba Hikâyesi de tebliğ'in görüldüğü bir başka hikâyedir. Mahirî ustalığını ispatlamak için Ermeni bir âşık olan Coşkuni ile atışma yapar. Atışma da Coşkuni, Mahirî'nin sorduğu sorunun cevabını veremez. Eğer cevabı verirsem müslüman olurum dedi. Çünkü Mahirî, Coşkuni'ye Cennetin kapısında yazılı olan yazıyı sorar. Bu durumda Coşkuni, şöyle bir açıklama yapar.

“Çünkü Cennetin kapısında yazılı olan yazıyı söylersem, Müslüman olurum.” (Gökalp; 1985: 32).

Yine aynı hikâyede, Coşkuni, kendisinin Müslüman olmasına vesile olacak olan muammanı cevabını vermeyince anlatıcı onun daha öncede İslam'a çağırıldığını şu şekilde belirtir:

“Köylüler onu İslamlığa davet ettilerse de keçi inadı ile direndi.” (Gökalp; 1985: 32).

İ. Tövbe Etme ve Tövbekâr Olma

“Tövbe, Müslümanın Rabbinin taatine dönmesi, kendilerine gazap edilenlerLe sapıkların yolundan ayrılmasıdır.” (Muslih; 1992: 333). Yani tövbe etmek veya tövbekâr olmak kulun rabbine dönmesidir. İncelemiş olduğumuz hikâyelerimizin birkaçında tövbeye ve tövbekâr'a dair birkaç bulguya rastladık:

Kerem ile Aslı hikâyesinde, Hesnâ Hanım, Kerem'e Aslı'dan vaz geçmesi için 40 tane kız gösterir. Kerem ise şöyle cevap verir.

“Ben Kerem'im kaynayubencoçmazam

Tövbekârım her güzel bakmazam

Olur olmaz olsa derdin çekmezem

Benim Aslı'm güzellerin hasıdır” (Duymaz; 2001: 290)

Kirmanşah hikâyesinde ise tövbe etmek bir şart için kullanılır. Kirmanşah millete zulmeden Goca Arab'ı öldürmek üzeredir. Ancak onu bir şartla affedeceğini söyler.

“Bundan sonra yedi cedden töbe edersen.” (Apltekin; 1999: 203)

J. Güzel Ahlakı Övme

Güzel ahlaka İslam dininde ayet ve hadislerle her zaman övülmüştür.

Anlatıcı, Kirmanşah hikâyesinde, Güllüzar Hanımı anlatırken şöyle der:

“Ey tabii ki herkesi ehlagına göre, herkesin derecesine göre Allah puan verir.

(Apltekin; 1999: 279).

K. Besmele Çekme

Her işin anahtarı olarak bilinen besmeleyi şu şekilde açıklamak mümkündür: “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla” anlamına gelen ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’ cümlesinin adı.” (Yıldırım; 1992: 529) Aslında İslamiyet’te her şeye besmele ile başlanır. İncelemiş olduğumuz halk hikâyelerimizde bu unsuru da rastladık.

Uğru ile kadı hikâyesinde, Hikâyeye başlarken kadı’nın yola besmele ile çıkması şöyle bildirilir:

“ Besmele ile yola girdi karanlık

Dinle imdi nasıl oldu yarenlik” (Kaya; 1985: 11)

Kirman Şah Hikâyesinde besmelenin gücünden istifade edilir. Kirmanşah’ın devî yenebilmesi için Tığ-Hat kılıcına ulaşması gerekir. Ancak bu kılıç da sihirli bir sandıktadır. Hz. Hızır, bu sihrin nasıl çözüleceğini bildirir:

“O sandığı çekecek bir cevap: Euzü Besmele’yi çekersin. Euzü Besmele’nin yüzü suyu hürmetine sandığın kapağı gendine açılır.” (Apltekin; 1999: 221).

Tılsımlı Kafes hikâyesinde, yiyeceklere besmele ile başlanır. Genç adam, kız kardeşinin sözde rahatsızlığına şifa bulabilmek için yola çıkar. Sonra bir yerde mola verir:

“Bu arada namazını da kılacakmış. Abdest alıp dua etmiş. Bismillah dedikten sonra yiyeceklerini ortaya çıkarıp yemeye başlamış” (Uysal; 1989: 97).

Yine aynı hikâyede besmelenin gücünden faydalanılır. Genç adam tılsımlı kafese ulaşabilmek için periler ülkesinden çalınan kılıcı bulmak zorundadır. Nihayet bulur bu sefer de yıllardır kınında durarak paslandığı için kılıcı kınından çıkarmak zorundadır:

“Genç adam bismillah demiş ve üç kere kulhuvallahi okumuş. Sonra kılıcı bir çekişte çıkarmış ve almış.” (Uysal; 1989: 104).

L. İsm-i Azam Duası

İsm-i Azam Allah'ın ilahi isimleri arasında bütün isimleri toplayan bir isimdir. Bu isimle yapılan dua çok kıymetli ve tesirlidir. Kirmanşah hikâyesinde de bu tesiri görmekteyiz:

Kirmanşah, sevgilisini bulmak için çok zor şartlar altında yolunda ilerlemeye çalışır. Bu esnada Davutoğlu Süleyman'ın bahçesine girer. Bahçede kendisine hitap eden bir levha bulur.”

“Evvel hemleyi, sene düşman eder. Allah'ın emri budur. Onun hemlesini boşa verirsin. Neden elindeki kılıç dev kesmez oğlum. Dev'in baş gıltında bir sandığ vardır. Sandığın için “Tığ – ı Hat” isminde bir gılıç vardır. “ Tığ – ı Hat gılıcın üstünde ism – i azam duası yazılır. O gılıcı etmeden dev ile cenge girme.” (Apltekin; 1999: 221).

M. Tefekkür Etme

İslamiyet'te çok büyük sevabı olan tefekkür, “Bir şey hakkında iyice düşünmek, bir işin sonucunu hesaplamak anlamındaki bir terim” dir (Kutluer; 1994: 271).

Kirman Şah hikâyesinde eçocuğu olmayan Hurşut Şah çok üzülünce veziri ona tefekkürü tavsiye eder:

“...Allah'ın yoktan halk ettiği nebatatı seyret. Her bir çiçeğin rengi ayrı. Kokusu da ayrı eğer bunlara dikkatle nazar edersen Kadir yarabbi ne kadar türlü varlık halk etmiş.” (Apltekin; 1999: 134).

N. Salavat-ı Şerife

Salavat-ı Şerife'yi şu şekilde tanımlamak ve izâh etmek mümkündür: “Hz. Peygamber'in mânevî şahsiyetini selâmlama anlamında bir tabir. Sözlükte ‘dua, tâzim, rahmet’ gibi anlamlara gelen salât ile (çoğulu salavât) ‘esenlik’ mânasındaki selâm kelimelerinden oluşan salât ü selâm, ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm’ veya “sallallâhu aleyhi ve sellem’ şeklindeki dua cümlelerinin yerine daha çok Osmanlı Türkçesi’nde kullanılmıştır. Böyle dua etmeye ‘salavat getirme’, Arapça’da ise ‘tasliye’ denir; bu duadan söz edilirken ‘salvele’ kısaltması kullanılır” (Mertoğlu; 2009: 23). “Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde Mahitaban ile Mâhirî'nin imtihan kısmında salavatı şerife cevap olarak geçer:

Aldı Mâhiri:

Bize bâde verdi erenler pîrler
Eflâke dayadı ah ile zârlar
Yirmi dört harfî noktasız derler
Âşık isen bu manayı bil de gel.

Aldı Mahitaban:

Vasf edem kelâmı kendi hâlimde
Durmuş cariyeler sağ ve solumda
24 harf noktasız Salâvattır dilimde
Ben pirimden haber alıp (bu divana) gelmişem.” (Gökalp; 1985:59).

O. Haremlık Selamlık

İslam dinin birbirlerine mahrem olmayan kişilerin aynı ortamda oturup bulunması caiz değildir. Mahirî ile Mahitaban hikâyesinde bu kurala dikkat edildiği görülmektedir. Mahirî ile Coşkuni’nin imtihanında Mahirî Coşkuni’ye, şöyle bir dörtlük söyler.

“Aldı Mahirî

Canlar dayanamaz, bunun nazına
Cahil iken düştüm, bunun közüne
Yılan oymuş idi, Şeytan sözüne
Arar da bulurum, Âşık Coşkuni (Gökalp; 1985: 31)

Ö. Köle Azad Etme

İslam dininde köle azad etmenin çok büyük mükafatları vardır. Murad Şah hikâyesinde Murad Şah, sağ salim ailesine kavuşunca:

“Validesi gayet sevinip mesrûr olup nice kurbanlar kesip ve nice kul, cariyeye azâd eyledi.” (Kaya-Koz: 2000; 156).

Yine aynı hikâyede, Murad Şah’ın sağ salim memleketine geldiğini duyan sevgilisi Gülizar Hanım çok sevinir:

“Bir iki cariyenin âzâd kâğıdını verdi, azâd eyledi.” (Kaya-Koz: 2000; 166).

P. Mevrit Okutma

İslami kültürümüzde çok önemli bir yer tutan Mevrit: “İslâm edebiyatı ve sanatında Hz. Peygamber’in doğum yıl dönümünde yapılan törenlere verilen isim; bu törenlerde okunmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı.” dır (Özel; 2004: 475).

İslam kültüründe mevrit okutmak çok yaygın bir gelenektir. Şah İsmail hikâyesinde de bunu görmekteyiz. Şah İsmail, babasını öldürüp tahta geçer:

“Şah İsmail tahta geçince zalim babasının yaptıklarını unuttu. Onu bütün kalbi ile affetti. Ruhunun şad olması için mezarını şirin bir türbe içerisine aldirdı. Namına ithafen 3 gün mevrit okuttu.” (Korgunal: 1960; 48).

R. Allah Rızası

Tılsımlı Kafes hikâyesinde yardım için Allah rızası gündeme gelir. Genç kız, kimsesiz şehirde ellerinden bir ağaca asılmış olan devi görür. Dev şöyle der:

“Bir adam ellerimi ayaklarımı bağlayıp beni buraya astı. Allah rızası için beni kurtar.” (Uysal; 1989: 96).

S. Peygamber Aşkı

Uğru ile Kadı hikâyesinde peygamber aşkını görmekteyiz. Uğru ile kadı hikâyesi peygamber efendimize duyulan muhabbetle başlar:

“Severiz sıdk u candan Mustafa’yı

Nasip etsin kavuşdırsın didara” (Kaya; 1985: 10)

T. Tarikat

“Tasavvufta Hakk’a ulaşmak için benimsenen usul, tutulan yol.” (Öngören; 2011: 95).

Uğru İle Kadı hikâyesinde Ruhsatî, hikâyenin sonunda şunu söyler:

“Dimek ki bir de RUHSATÎ var imiş

Tarikatim Nakşibendî imiş” (Kaya;1985: 37)

U. Namaz Kılmaya Teşvik

Uğru ile Kadı hikâyesinde, Kadı, Uğru’ya kötülüğü bırakıp namazı tavsiye eder.

“Böyle şöhet-i şânın bâki kalur sanmagıl

Var iken fursat elinde namâzın kılmaz mısın” (Kaya;1985: 15)

Ü. Ölümü Anmak

Uğru ile Kadı hikâyesinde anlatıcı hikâyeye başlamadan şöyle bir beyit söyler.

“Kimisi nefesine teşne fikrine gelmez ölümü
Kimisi gaybete düşmüş kalbi tâhir kalmadı” (Kaya; 1985: 11)

Uğru’yu kendisini soymaktan vaz geçirmeye çalışan Kadı şöyle der:

“Boşa geçirdin a’malin tövbekâr olmaz mısın
Ölimi fikrine alup bir nasihat almaz mısın” (Kaya; 1985: 15).

V. Fakir Fukaranın Hakkını Bilme

Yaralı Mahmut ile Nigar hikâyesinde, Mahmut, kardeşi Kanber’i bulunca ona niçin her şeyini bırakıp da kaçtığını sorar. O da şöyle cevap verir:

“Yediğim, giydiğim şeylerin hiçbiri benim değildi. Boğazımdan geçen her lokmada bin fukaranın hakkı vardı. Buna dayanamadım. Kaçtım...” (Güloğul; 1943: 23).

SONUÇ

Türk insanı, öteden beri hep duygusallığı ile bilinmektedir. Bu milletin genlerinde duygular, başka bir şekilde hareket eder. Zaten tarih boyunca millet olarak hep ezilenlerin, haksızlığa uğrayanların yanında olmuşuzdur. Bu tavrımızı kimi zaman el ile kimi zaman dil ile kimi zaman ise kalp ile ortaya koymuşuzdur.

Herhalde bu nedenledir ki halk hikâyeleri, Türk insanı tarafından çok sevilmiştir. Bir halk hikâyesi Anadolu'nun birçok farklı coğrafyasında farklı kişilerce, farklı şekillerde defalarca anlatılmıştır. Bu hikâyeler, bazen bir köy odasında, bazen ise bir âşık kahvesinde söyleyeni, okuyanı ve dinleyeni duygulandırmıştır.

Anadolu insanın kendi muhayyeline Ferhat olmuş, Şirin için dağları delmiş, Mecnun olmuş, Leylası için çöllere düşmüştür. Bu serüven hep onun naif bir kalbe sahip olmasıyla ilgilidir.

Biz de “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Dinî Motifler Üzerine Bir Araştırma” ismini verdiğimiz bu çalışmamızda, Türk insanı tarafından bu kadar beğenilen ve sevilen bu hikâyelerde, İslamiyet ne denli yer edinmiş, onu öğrenmeye çalıştık.

Çalışmamız sırasında ne kadar güzel ve önemli bir konu seçtiğimizin farkına varmak bizi ziyadesiyle mutlu etti. Çünkü incelemiş olduğumuz hikâyeler kapsamında toplamda 32 adet ana başlığa 135 adet alt başlığa ulaştık. Ana başlıklarımızı Esmâ-i Hüsnâ, Peygamberler, Kutsal Kitaplar, Namaz, Dini Mekânlar, Dini Zamanlar, Kader, İslami Kaynağa Dayanan Rakamlar, Hayırda Bulunma, Hac Yapma, Abdest, Kuran-i Kerimde Geçen Sureler, Ayet ve Hadisler, Kurban Kesme/Adakta Bulunma, İslami Şahsiyetler, Tayyi Mekân-Tayyi Zaman, Dini Söz Kalıpları, Helalleşme, Kabir Ziyaretinde Bulunma, Selam Verme-Selam Alma, Dua, Beddua, Rüya Görme- Rüya Yorumlama, Yemin Etme, Büyü-Sihir-Tılsım ve Muska Yapma ve Yaptırma, Türbe Yaptırma/Türbe Ziyaretinde Bulunma, Şükür Etme, Büyük Melekler, Ruhani Varlıklar, Nikâh Kıyma, Dinen Kötü Görülen Kişisel Özellikler ve Diğer Dini Motifler oluşturmaktadır.

Bir insan topluluğunu millet yapan, onları bir arada tutan vatan, bayrak ve din gibi çok önemli unsurlar vardır. Bu unsurların bir araya getirilip yine o milletin duygu ve

düşüncelerini ifade etmesi de çok büyük bir önem arz etmektedir. İşte halk edebiyatı da toplumun bu ihtiyacını gideren önemli bir parçadır.

Çünkü halk edebiyatının tüm ürünleri, Türk milletinin her türlü duygu ve düşüncesine tercüman olmaktadır. Atalarımız tecrübe süzgecinden geçirdikleri sözlerle bizlere hala yol göstermektedirler. Annelerimiz hala annelerinden duydukları sözlerle yavrularını avutup uyutmaktadırlar. Her yaştan kişi Dede Korkut hikâyelerini okurken Dedem Korkut'a bir özlem duymaktadır. Gençlerimiz, Leylalarını ve Şirinlerini Mecnun ve Ferhat gibi sevmeye özenmektedirler.

Bu anlamda halk edebiyatı ürünleri yukarıda belirttiğimiz nedenlerden ve daha fazlasından ötürü günümüzde teknolojiye rağmen çok büyük önem taşımaktadır. Yapmış olduğumuz bu çalışmamızda, halk edebiyatının özellikle anlatıya dayalı türlerinde İslamiyet'in her yaştan kişiye öğretilmesinde de ne kadar önemli olduğunun farkına vardık. Biz bu çalışmamızda sadece halk hikâyelerinde bulunan islami motifleri inceleyerek böyle bir kanıya vardık. Eminiz ki halk edebiyatının diğer tüm ürünleri bir başlık altında detaylıca incelendiğinde halk edebiyatının bu alanda ne kadar kritik bir noktada durduğu çok daha iyi anlaşılacaktır. Biz, halk hikâyelerinde bu önemi çok net bir şekilde görerek sizlere de göstermeye çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

- Adam, Baki (2012), “Hz. Üzeyir”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 42, İstanbul, 401-402.
- Akgün, İlhan (1994), **Dört Halk Hikâyesi** (Latif Şah, Yaralı Mahmut, Âşık Sürmeli ile Arif Bey, Ercişli Emrah), Konya (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Alptekin, Ali Berat (1999), **Kirmanşah Hikâyesi**, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat (2009), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara.
- Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer (2008), **Kur’an-ı Kerim Meâli**, Ankara.
- Artun, Erman (2004), **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul.
- Atar, Fahrettin (2007), “Nikâh”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 33, İstanbul, 112-117.
- Bali, Muhan, (1973), **Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi**, Ankara.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2003), **Büyük İslâm İlmihali**, İstanbul.
- Birişik, Abdülhamit (2002), “Kuran-i Kerim”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 26, İstanbul, 383-388.
- Birişik, Abdülhamit (2009), “Sure”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 37, İstanbul, 538-539.
- Boratav, Pertev Naili (1973), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (2002), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, İstanbul.
- Boynukalın, Ertuğrul (2013), “Yemin”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 43, İstanbul, 417-420.
- Boynukalın, Mehmet (2011), “Tebliğ”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 40, İstanbul, 218-219.
- Bursalı, Mustafa Necati (1998), **Rüya Tabirleri Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Cilacı, Osman (1994), “Dua”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 9, İstanbul, 529-530.
- Çağrııcı, Mustafa (1992), “Beddua”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 5, İstanbul, 297-298.
- Çağrııcı, Mustafa (1996), “Gıybet”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 14, İstanbul, 63-64.
- Çağrııcı, Mustafa (2002), “Kibir”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 25, İstanbul, 562-563.
- Çağrııcı, Mustafa (2010), “Şükür”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 39, İstanbul, 259-261.
- Çağrııcı, Mustafa (2012), “Tevekkül”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 41, İstanbul, 1-2.
- Çakan, İsmail L.-Solmaz, N. Mehmed (1994), **Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücâdelesini**, İstanbul.

- Çantay, Hasan Basri (1997), **Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, İstanbul.
- Çelebi, İlyas (2008), "Rüya", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 35, İstanbul, 306-309.
- Çelebi, İlyas (2010), "Şeytan", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 39, İstanbul, 99-101.
- Çıkman, Zeki (ty), **İslâm Âlimleri Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Döndüren, Hamdi (2005), **Delilleriyle İslâm İlmihali**, İstanbul.
- Duymaz, Ali (2001), **Kerem ile Ash Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara.
- Elçin, Şükrü (1949), **Kerem ile Ash Hikâyesi**, Ankara.
- Elçin, Şükrü (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara.
- Elçin, Şükrü (2000-2001), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara.
- Erdem, Sargon (1992), "Bayram", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 5, İstanbul, 257-259.
- Ethem Ruhi, Fıglalı (1997), "Hüseyin", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 16, İstanbul, 282-285.
- Ethem Ruhi, Fıglalı (1998), "Hüseyin", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 16, İstanbul, 518-521.
- Gazâlî, İmam (1982), **Esmâ'ül Hüsnâ**, İstanbul.
- Gökarp, Ömer (1985), **Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi**, İstanbul.
- Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman (1996), **Kelâm**, Konya.
- Görkem, İsmail (2000), **Halk Hikâyeleri Araştırmaları Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı**, Ankara.
- Güç, Ahmet (2002), "Kurban", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 26, İstanbul, 433-435.
- Güleç, Hamdi (2002), **Halk Edebiyatı**, Konya.
- Güloğul, Faruk Rıza (1943), **Yaralı Mahmut ile Nigâr**, İstanbul.
- Günay, Umay (2008), **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara.
- Güney, Eflâtun Cem (1971), **Folklor ve Halk Edebiyatı**, İstanbul.
- Güzel, Abdurrahman-Torun, Ali, (2008), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ankara.
- Harman, Ömer Faruk (1993), "Cehennem", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 7, İstanbul, 225-226.
- Harman, Ömer Faruk (1996), "Hac", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 14, İstanbul, 382-386.
- Harman, Ömer Faruk (2000a), "Hz. İdris", **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 21 İstanbul, 478-480.

- Harman, Ömer Faruk (2000b), “İncil”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 22, İstanbul, 270-276.
- Harman, Ömer Faruk (2004), “Meryem”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 29, İstanbul, 236-242.
- Harman, Ömer Faruk (2006), “Hz. Musa”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 31, İstanbul, 207-213.
- Harman, Ömer Faruk (2010), “Hz. Süleyman”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 38, İstanbul, 56-60.
- Harman, Ömer Faruk (2013), “Hz. İsa”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 22, İstanbul, 465-472.
- Harman, Ömer Faruk (2013), “Hz. Ya’kûb”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 43, İstanbul, 274-276.
- Harman, Ömer Faruk (2013), “Hz. Yusuf”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 44, İstanbul, 1-5.
- Işık, Emin (1995), “Fatıha”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 12, İstanbul, 252-254.
- Işık, Emin (2000), “İhlas”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 21, İstanbul, 537-538.
- Kandemir, M. Yaşar (1997), “Hadis”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 15, İstanbul 27-64.
- Karagöz, İsmail (2010), **Esmâ-i Hüsnâ**, İstanbul.
- Kaya, Doğan (1985), **Ruhsatî’nin Uğru ile Kadı Hikâyesi**, İstanbul.
- Kaya, Doğan (1993), **Mahmut ile Nigar Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara.
- Kaya, Doğan- Koz, M. Sabri (2000), **Halk Hikâyeleri I**, İstanbul.
- Kazancı, A. Lütfi (1997), **İslâm Akâidi**, İstanbul.
- Kılavuz, Ahmet Saim (1991), “Azrail”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 4, İstanbul, 350-351.
- Korgunal, Muharrem Zeki (1960), **Şah İsmail Hikâyesi**, İstanbul.
- Korok, Dâniş Remzi (1937), **Arzu ile Kanber Hikâyesi**, İstanbul.
- Köksal, Hasan (1987), “Mahirî Baba Hikâyesi”, **Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 103-118.
- Köksal, M. Asım (2001), **Büyük Peygamberler Tarihi**, İstanbul.
- Köksal, M. Asım (2004), **Peygamberler Tarihi**, Ankara.

- Kutluer, İlhan (1994), “Tefekkür”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 10, İstanbul, 53-57.
- Mertoğlu, Mehmet Suat (2009), “Salavat”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 36, İstanbul, 23-24.
- Muslih, Hamid El (1992), **Kavimleri Helak Eden Günahlar**, Konya.
- N.,B., (1966), **Büyük Leylâ ile Mecnun Hikayesi**, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1982), **Veysel Karani Üveysilik**, İstanbul.
- Onay, Ahmet Talât (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**, Ankara.
- Öngören, Reşat (2011), “Tarikat”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 40, İstanbul, 95-105.
- Özarslan, Metin, (2006) **Ferhat ile Şirin**, Ankara.
- Özbek, Dursun (2000), “İnşallah”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 29, İstanbul, 236-242.
- Özdemir, Ahmet, (1986), “Eşref Bey Hikâyesi”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 72, Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 205-238.
- Özel, Ahmet (1998), “Adak”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 1, İstanbul, 337-340.
- Özel, Ahmet (2004), “Mevlid”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 29, İstanbul, 475-479.
- Özervarlı, M. Sait (2001), “Kadir Gecesi” **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 24, İstanbul 125-127.
- Pala, İskender (2000), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim (1986), “Bayburt’ta Derlenen Bir Halk Hikâyesi: Hurşit ile Mehri” **Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 72, Türk Folklorundan Derlemeler**, Ankara, 279-294.
- Sifil, Ebubekir (1996), “Hacet Namazı”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 14, İstanbul 435.
- Tan, Nail (2003), **Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler**, İstanbul.
- Tanyu, Hikmet (1992), “Büyü”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 6, İstanbul, 501-506.
- Topaloğlu, Bekir (1993), “Cennet”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 7, İstanbul, 376-386.
- Topaloğlu, Bekir (1995), “Esmâ-i Hüsnâ”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 11, İstanbul, 404-418.
- Topaloğlu, Bekir (1996), “Gafur”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 13, İstanbul, 286-287.
- Topaloğlu, Bekir (2002), “Kerim”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 25, İstanbul, 287-288.
- Topaloğlu, Bekir (2013), “Yasin”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 12, İstanbul, 340-341.

- Türkmen, Fikret (1995), **Âşık Garip Hikâyesi**, Ankara.
- Türkmen, Fikret (1998), **Tahir ile Zühre Hikâyesi**, Ankara.
- Uysal, Ahmet Edip (1989), **Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler**, Ankara.
- Ünal, Halit (1992) “Berat Gecesi”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 5, İstanbul, 475-476.
- Ünal, Saadettin (2000), “Kâbe”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 24, İstanbul, 14-21.
- Ünal-Yavuz, Zeki-Yusuf Şevki (1993), “Cebraîl”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 7, İstanbul, 202-204.
- Yaşaroğlu, M. Kamil (2003), “Maşallah”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 29, İstanbul, 236-242.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil (2006), “Namaz”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 32, İstanbul, 350-357.
- Yavuz, Yusuf Şevki (1992), “Bezm-i Elest”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 24, İstanbul, 106-108.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2001), “Kader”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 24, İstanbul, 58-63.
- Yavuz, Yusuf Şevki (2007), “Peygamberler”, **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 34, İstanbul 257-262.
- Yıldırım, Suat (1992), “Besmele” **İslam Ansiklopedisi** (TDV), C. 5, İstanbul, 529-532.

İNTERNET KAYNAKLARI

1 - <http://www.islamansiklopedisi.info/>

2 - <https://tr.wikipedia.org>

3 - <http://www.tdk.gov.tr/>

EK: ÇALIŞMAMIZDA KULLANDIĞIMIZ HALK HİKÂYELERİNDE YER ALAN DİNİ MOTİFLER

Çalışmamızda, incelediğimiz kaynaklarda yer alan dini motifler örneklem yapılarak kullanılmıştır. Aşağıda ise incelediğimiz kaynaklarda öne çıkan dini motifler verilmiştir:

Celal Şah Hikâyesi

Hoca: 46

Hz. Süleyman: 46

Tılsım: 46

Ferhat İle Şirin

Cehennem: 190

Cennet: 185

Dua: 174

Hikmet-i Hûda: 172

Kader: 186, 187

Kırk Rakamı: 176

Kurban Kesme: 176

Melek: 174

Rüya: 182

Sadaka: 176

Sihir: 194

Şükür Etme: 177

Yemin Etme: 175

Âşık Garip Hikâyesi

Allah Aşkına: 134

Allah Kerimdir: 121

Allah Sizden Razi Olsun: 113

Allah'ın Emri Peygamberin Kavli: 138

Allahıısmarladık: 127

Azrail: 132, 133

Bayram: 121

Bayram: 130

Bayram: 193
Beddua: 150, 152
Berat Gecesi: 122
Bereket Versin: 116
Cami: 127
Cebrail: 159
Cennet: 129, 133
Cuma Gecesi: 195
Dua: 113, 123, 176
Ezan: 128, 180
Fatiha: 113, 168
Gafur: 159
Hacet Namazı: 123
Helalleşme: 149, 150
Hızır: 133
Hikmet-i Hüda: 162
Hz. Ali: 178
Hz. Hasan: 177
Hz. Hüseyin: 177
Hz. İsa: 178
Hz. Musa: 159, 178
Hz. Süleyman: 159
Hz. Yakup: 167
Hz. Yusuf: 167
İhlas: 113, 168
İmam-ı Azam: 178
Kabir Ziyareti: 113
Kader: 145
Namaz: 176, 180
Pir: 123
Sadaka: 113
Selam Verme: 122

Şükür Etme: 181

Üç Rakamı: 170

Yedi Rakamı: 184

Kerem ile Ash Hikâyesi

Bayram: 285

Cehennem: 286

Dört Kitap: 259

Gani: 282

Hoca: 259

Huri: 269

Hz. İsa: 256

Hz. Muhammet: 256

İncil: 281

Kabul Olunan Dua: 295

Kadı: 294

Kadir: 267, 295

Kuran-ı Kerim: 281

Pir: 255

Sihir: 292

Şükür Etme: 279, 295

Tebliğ: 281

Tövbe: 290

Yatsı Namazı: 255

Yemin: 279

Uğur ile Kadı Hikâyesi

Ayet-i Kerime: 13, 14, 17

Başkasına Yapılan Dua: 21, 22, 24, 28, 37

Beddua: 23, 27

Besmele: 11

Cebrail: 20

Celil: 31

Cennet: 11, 18

Dua: 10, 37
Fatiha: 28
Gani: 11
Hadis-i Şerif: 16, 19, 27
Helalleşme: 32
Huri: 32
Hz. Hasan: 10
Hz. Hüseyin: 10
Hz. Muhammet: 10
Kibir: 11
Kuran-ı Kerim: 20
Namaz:11, 15
Salavat-ı Şerife: 10, 11, 15
Şeytan: 18
Tevekkül: 24
Tövbe: 15, 22
Veysel Karânî: 10

Arzu ile Kamber

Başkasına Yapılan Dua: 2
Dua: 7, 8
Hacca Gitme:1

Mahiri ile Mahitaban Hikâyesi

Akşam Namazı: 66
Allah Razı Olsun: 56
Azrail: 45, 46
Cebrail: 46
Cennet: 35
Dört Kitap: 70
Dua: 35, 66
Hz. İdris: 46
Hz. Meryem: 78
Hz. Musa: 51

Hz. Süleyman: 48

Kalu Belâ: 70

Kibir: 49

Kuran-ı Kerim: 47

Maşallah: 41

Peygamber: 50

Salavat-ı Şerife: 59

Tebliğ: 32

Eşref Bey Hikâyesi

Allahını Seversen: 214

Cehennem: 212

Cennet: 212

Dua: 211

Helalleşme: 234

Kader: 215, 220, 224

Kader: 236

Kırk Rakamı: 205, 208, 210, 211

Kitaba Bakma: 211

Lâ İlâhe İllallah: 232

Maşallah: 220

Namaz: 209

Pir: 210

Selam Verme: 222

Tövbe: 212

Üç Rakamı: 210

Yemin Etme: 217

Şah İsmail

Azrail: 23

Cuma: 14

Derviş: 3

Dua: 38

Helalleşme: 16

İkindi Namazı: 16

Kabul Olunan Dua: 42

Kader: 32

Kırk Rakamı: 13, 22, 27

Mevlit Okutma: 48

Namaz: 3

Selamet İsteme: 22

Sihir: 34

Şükür Etme: 2, 30

Türbe Yaptırma: 48

Türbe: 48

Üç Rakamı: 3, 12

Yedi Rakamı: 20

Leyla ile Mecnun

Allah Aşkına: 21

Allah'ın Emri Peygamberin Kavli: 18

Allahtan Korkmaz: 27

Dua: 1, 12, 15, 19, 21, 22, 23, 44

Hz. Yakup: 15

Hz. Yusuf: 15

Kâbe: 12

Kabul Olunan Dua: 1

Kader: 15, 16, 32

Melek: 46

Namaz: 1

Nikâh: 11, 28

Selam Verme: 38

Şükür Etme: 1, 44

Yaralı Mahmut İle Nigar

Allah Bilir: 17

Azrail: 27, 57

Beddua: 10, 59, 60

Cuma Gecesi: 78
Dört Kitap: 25
Dua: 12, 15, 22, 54, 65
Fakir Fukaranın Hakkını Bilme: 23
Hoca: 3
Hz. Hızır: 54
Hz. Yunus: 55, 65
Kadere İsyan: 75
Kırk Rakamı: 24, 39
Şeytan: 27
Yedi Rakamı: 9
Hurşit ile Mehri
Beddua: 292
Büyü: 285
Kırk Rakamı: 290
Tevekkül: 282
Yedi Rakamı: 282
Mahirî Baba Hikâyesi
Azrail: 113
Bayram Namazı: 113
Bayram: 113
Besmele: 117
Cebrail: 117
Cennet: 107
Dua: 111, 118
Helalleşme: 107, 109
Kader: 106
Kalu Bela: 117
Namaz: 109
Pir: 105
Yaralı Mahmut
Anne Baba Duası: 66

Büyü: 81, 82, 86, 87

Cennet: 69, 107

Hayır Yapmak: 79

Kabir Ziyareti: 56

Kırk Rakamı: 79

Kurban Kesme: 102

Sadaka Verme: 93

Selam Verme: 52, 67

Şükür Etme: 57, 92

Tevekkül: 100

Üç Rakamı: 106

Yasin Suresi: 56, 57

Yemin Etme: 64, 84, 96

Âşık Sürmeli ile Arif Bey

Beddua: 119, 126

Cennet: 132

Dua: 126

Helalleşme: 128

İnşallah: 114

Kader: 112, 116, 129, 133

Kuran-ı Kerim: 132

Rüya Yorumlama: 122, 133

Selam Verme: 113, 115

Üç Rakamı: 117

Yedi Rakamı: 123

Yemin Etme: 125, 129, 130

Hal Mahmut Hikâyesi

Adak Kesme: 298

Pir: 298, 300

Yedi Rakamı: 300

Kirman Şah Hikâyesi

Abdest: 136, 238

Allah Rızası: 148, 153
Allahaısmarladık: 142
Anne Baba Duası: 148, 192
Beddua: 228
Besmele: 221
Derviş: 136
Dua: 148, 150, 180
Dua: 287
Fatiha Suresi: 270
Hayır Yapmak: 137, 270
Helalleşme: 159
Hz. Hızır: 170, 188
İsmi Azam: 221
Kader: 170
Kadere İsyan: 211
Kaza Namazı: 136
Kurban Kesme: 137
Perşembe Gecesi: 272
Sadaka Verme: 137, 168, 255
Selam Verme: 257
Şükür Etme: 153
Şükür Namazı: 238
Tefekkür: 134
Tövbe Etme: 203
Murat Şah Hikâyesi
Firdevs-i Ala: 161
Hz. Hızır: 153, 198
Kerim: 151
Kurban Kesme: 156
Pir: 133
Selam Verme: 133
Settar: 167

Şeyhülislam: 157

Tevekkül: 151

Ercişli Emrah ile Selvihan

Abdest: 103

Akşam Namazı: 157

Allahtan Hayırlısı: 132

Başkasına Yapılan Dua: 92, 99, 148

Beddua: 156

Hoca: 109

Hz. Muhammet: 108, 131

Hz. Üzeyir: 130

Kabe: 106

Kadere Razı Olma: 156

Kadir Gecesi: 121

Kendisi İçin Dua: 95

Kible:142

Kırk Rakamı: 104, 152

Perşembe Gecesi: 187

Pir: 103, 142

Rüya Yorumlama: 95

Rüyanın Gerçekleşmesi: 97

Süt Hakkı: 127

Şükür Etme: 126, 142

Üç Rakamı: 103, 104

Yatsı Namazı: 157

Asuman ile Zeycan

Abdest: 23

Ayet-i Kerime: 27

Cuma Namazı: 23

Dört Kitap: 33

Hz. Cebrail: 33

Hz. Hızır: 33

Hz. Yusuf: 32
Kader: 27
Kadere İsyân: 21
Kendisi İçin Yapılan Dua: 24, 28
Kırk Rakamı: 27
Kurban Kesme: 22
Pir: 27
Sabah Namazı: 22
Tayy-i Mekan, Tayy-i Zaman: 33
Yatsı Namazı: 26, 28
Tahir ile Zühre
Abdest: 227
Başkasına Yapılan Dua: 210
Beddua: 227, 247
Bir İman Ehli Yok mu: 235
Cami: 241
Gani: 241
Gerçekleşen Dua: 227
Gılman: 216
Huri: 216, 245
Hz. İsa: 241
Hz. Yunus: 227, 241
Hz. Yusuf: 227
Kabul Olunan Dua: 211
Kendisi İçin Yapılan Dua: 211, 227
Melek: 235
Müftü: 244
Namaz: 227
Rüya Yorumlama: 219, 227
Rüya: 219
Sabah Namazı: 238
Sihir: 220

Şükür Etme: 236

Tayy-i Mekan, Tayy-i Zaman: 238

Tevekkeltü Ala'llâh: 238

Vermeyince Hâlık Neylesin Mahluk: 209

Yemin Etme: 244

Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler

Kurtuluş Savaşından Dönerken

Günah: 148

Beyoğlu ve Hıyar Kız

Beddua: 2

Dua: 3

Gerçekleşen Dua: 2

Kırk Rakamı: 2, 4, 7, 8

Üç Kardeşin Serüvenleri

Rüya: 9

Kader:10

Nikah: 10

Allahısmarladık: 11

Dua: 14

Sihir: 16

Üç Rakamı: 9, 10, 15

Zan Uşakları

Kitaba Bakma: 23

Üç Rakamı: 18

Yemin Etme: 24

Padişahın Kırk Oğlu

Cehennem: 81

Kırk Rakamı: 76, 77, 78, 79, 82

Rüya: 79

Rüyada Haber Verme: 79

Üç Rakamı: 81

Deli Mehmet'in Maceraları

Başkasına Yapılan Dua: 85

Hoca: 91

Şükretme: 84

Türbe Ziyareti: 83

Tılsımlı Kafes

Allah Rızası: 96

Bayram: 9

Besmele: 97, 104

İhlas Suresi: 104, 105

Namaz: 97

Rüyada Haber Verme: 94

Selam Verme, Selam Alma: 93

Üç Rakamı: 93

Süleyman Peygamber ve Akbaba

Azrail: 133

Cami: 133

Dua: 134

Hz. Süleyman: 133

Kader: 134

Kırk Rakamı: 133

Çirkin Padişah ve Akıllı Vezir

Başkası İçin Yapılan Dua: 136

Din Adamı: 136

Kurtuluş Savaşından Dönerken

Allah İyiliğini Versin: 148

Selam Verme: 145

Üç Rakamı: 146

